

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI

**İKTİSATTA BELİRSİZLİK KAVRAMI, ENFLASYON-
ENFLASYON BELİRSİZLİĞİ İLİŞKİSİ: TÜRKİYE
ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA (1994-2009 DÖNEMİ)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

OLCAY SERVET

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Bilge KÖKSEL

GAZİANTEP
AĞUSTOS 2010

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI

**İKTİSATTA BELİRSİZLİK KAVRAMI, ENFLASYON-
ENFLASYON BELİRSİZLİĞİ İLİŞKİSİ: TÜRKİYE
ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA (1994-2009 DÖNEMİ)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

OLCAY SERVET

GAZİANTEP
AĞUSTOS 2010

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI

**İKTİSATTA BELİRSİZLİK KAVRAMI, ENFLASYON-ENFLASYON
BELİRSİZLİĞİ İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA (1994-2009
DÖNEMİ)**

Olca SERVET

Tez Savunma Tarihi: 09.08.2010

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Yrd.Doç.Dr. Ahmet AĞIR
SBE Müdürü

Bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak gerekli şartları sağladığını onaylarım.

Prof. Dr. Yusuf AKAN
Enstitü ABD Başkanı

Bu tez tarafımda okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Yrd.Doç.Dr. Bilge KÖKSEL
Tez Danışmanı

Bu tez tarafımızca okunmuş, kapsam ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri:

İmzası

Yrd.Doç.Dr. Tuba DİREKÇİ (Jüri Başkanı) _____

Yrd.Doç.Dr. Bilge KÖKSEL (Tez Danışmanı) _____

Yrd.Doç.Dr. Mehmet TEKİNKUŞ _____

ÖZET

İKTİSATTA BELİRSİZLİK KAVRAMI, ENFLASYON-ENFLASYON BELİRSİZLİĞİ İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA (1994-2009 DÖNEMİ)

SERVET, Olcay
Yüksek Lisans Tezi, İktisat ABD
Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Bilge KÖKSEL
Ağustos 2010, 88 Sayfa

İktisatta belirsizlik kavramı ile ilgili olarak farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu farklılık iktisatçılar ve iktisadi okullar arasında fikir ayrılığından kaynaklanmaktadır.

İktisatta soyutlamacı ve tümdengelimci yöntemeye dayalı Klasik ve Neoklasik iktisadın aksine 20.yy'da iktisadi insan ve soyutlamacı varsayıma yönelik tepkiler ortaya çıkmış ve belirsizliğin ve riskin insan davranışları üzerindeki etkisi göz önüne alınmaya başlanmıştır.

Çalışmada belirsizlik kavramı tanımlanarak iktisadi okulların belirsizliğe bakış açıları incelenmiştir. Gelişmekte olan ülkeler üzerinde önemli maliyetleri olan enflasyon ile enflasyon belirsizliğinin ekonomi üzerindeki etkileri ele alınmış ve Türkiye'de enflasyon ile enflasyon belirsizliği arasındaki nedensellik ilişkisi ARCH (Otoregresif Koşullu Varyans) modeli kullanılarak analiz edilmiştir. Analizden elde edilen ampirik bulgulara göre; yüksek enflasyonun enflasyon belirsizliğine yol açtığını söyleyen Friedman-Ball hipotezi ve enflasyon belirsizliğinin enflasyonu artırdığını söyleyen Cukierman-Meltzer hipotezini destekleyen sonuçlar elde edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Belirsizlik, Risk, Enflasyon, Enflasyon belirsizliği

ABSTRACT

THE CONCEPT OF UNCERTAINTY IN ECONOMICS, RELATIONSHIP BETWEEN INFLATION-INFLATION UNCERTAINTY: A STUDY UPON TURKEY (1994-2009 PERIOD)

SERVET, Olcay

M.A. Thesis, Department of Economics

Supervisor: Assist. Prof. Dr. Bilge KÖKSEL

August 2010, 88 pages

There are different approaches related to uncertainty in economics. This distinction stems from the conflicts of the economists and the school of thoughts.

In the twentieth century, there were some reactions to assumptions of homo economicus and abstractionism opposite to Classical and Neo-Classical economics which are based on abstractionism and deductionist methods and taken into consideration of the effects uncertainty and risk in human behaviour.

In this study, the concept of uncertainty are defined and the point of views of the school of thoughts are examined. Than the effects of the inflation and inflation uncertainty are investigated which have important costs especially in developing countries and the causal relation of inflation and inflation uncertainty in Turkey are analysed with ARCH methods. According to the empirical findings both the Friedman-Ball hypothesis which claims inflation causes inflation uncertainty and Cukierman-Meltzer hypothesis which claims inflation uncertainty causes inflation are supported.

Key words: Uncertainty, Risk, Inflation, Inflation uncertainty

ÖNSÖZ

İktisadi hayatta tüketiciler faydalarını gelir sınırı altında en yükseğe çıkarmak isterken, yatırımcılar elde etmeyi umdukları getirilerini hesaplarken, müteşebbisler ise üretim faktörlerini bir araya getirirken, geleceğe dönük kararlar almak ve bu kararlarını hayata geçirmek durumundadırlar. Karar ve tercihlerin ileriye dönük oluşturulması ise insanları belirsizlik kavramıyla karşı karşıya getirmektedir. Bu noktada belirsizlik kavramının iktisadi hayatın işleyişi içindeki analizi önem kazanmaktadır. Çalışma bu ve benzeri nedenler göz önüne alınarak hazırlanmıştır.

Çalışmamı hazırlamada yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Sayın Yrd.Doç.Dr. Bilge KÖKSEL'e, çalışmanın uygulama kısmında değerli zamanını bana ayıran Gaziantep Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğretim üyesi Sayın Yrd.Doç.Dr. Tuba DİREKÇİ'ye sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Hayat yolunda her zaman bana destek olan, haklarını hiçbir zaman ödeyemeyeceğim ve evlatları olmaktan her zaman gurur duyduğum sevgili babam ve annem Ökkeş ve Hatice SERVET'e verdikleri destekten ve emekten dolayı teşekkür ederim.

AĞUSTOS 2010
Olcay SERVET

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa No</u>
ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
ÖNSÖZ.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
TABLoların LİSTESİ.....	vi
ŞEKİLLERİN LİSTESİ.....	vii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	viii
1. GİRİŞ.....	1
1.1. GİRİŞ.....	1
2. LİTERATÜR.....	3
2.1. FELSEFİ DÜŞÜNCE AÇISINDAN BELİRSİZLİK KAVRAMI.....	3
2.1.1. Doğru Bilgi ve Kesin Bilgi Ayrımı.....	3
2.1.2. Belirsizlik Felsefesi ve Doğruya Yaklaşma Sorunsalı.....	6
2.1.3. Varlığın Belirsizlikle Olan İlişkisi.....	7
2.1.4. Felsefe-İktisat İlişkisi.....	9
2.1.4.1. İktisat biliminde indeterminizm düşüncesi.....	10
2.2. İKTİSATTA RİSK VE BELİRSİZLİK KAVRAMLARI.....	12
2.2.1. İktisatta Risk ve Belirsizlik Kavramları Arasındaki Farklılıklar.....	12
2.2.2. İktisatta Belirsizlik Kavramına Yönelik Farklı Yaklaşımlar.....	13
2.3. İKTİSADİ EKOLLER AÇISINDAN BELİRSİZLİK KAVRAMI.....	14
2.3.1. Klasik İktisatta Belirsizlik Kavramı.....	14
2.3.1.1. A. Smith açısından belirsizlik kavramı.....	15
2.3.1.2. Ricardo'nun mükemmel bilgi postülası.....	18
2.3.1.2.1. Ricardo'nun hipotetik tündengelimci yönteminin savunucuları...19	
2.3.2. 20. Yüzyıl İktisatçılarının Belirsizliğe Bakış Açıları: F.H. Knight, T.W. Hutchison, G.L.S. Shackle	20
2.3.2.1. F.H. Knight'a göre risk ve belirsizlik kavramları.....	20
2.3.2.2. Hutchison açısından mutlak belirlilik/belirsizlik.....	22
2.3.2.3. Shackle'ın belirsizliğe bakış açısı.....	23
2.3.3. Keynesyen İktisatta Belirsizlik Kavramı.....	25

2.3.4. Avusturya İktisat Okulu'nda Belirsizlik Kavramı	30
2.3.5. Rasyonel Beklentiler Hipotezine Dayalı Yeni Klasik İktisat'ta Belirsizlik Kavramı.....	34
2.3.6. Post Keynesyen İktisat'ta Belirsizlik Kavramı	37
2.4. İKTİSATTA BELİRSİZLİK KAVRAMINA İLİŞKİN GENEL BİR DEĞERLENDİRME.....	46
2.5. ENFLASYON VE ENFLASYON BELİRSİZLİĞİ ARASINDAKİ İLİŞKİ.....	47
2.5.1. Tarihsel Süreç Açısından Enflasyon Olgusuna Bir Bakış.....	47
2.5.2. Enflasyon Belirsizliği Kavramı.....	50
2.5.2.1. Enflasyon belirsizliğinin kaynakları.....	51
2.5.2.2. Enflasyon belirsizliğinin ekonomik etkileri.....	52
2.5.2.2.1. Enflasyon belirsizliğinin ex-ante (öngörülen) etkileri.....	53
2.5.2.2.2. Enflasyon belirsizliğinin ex-post (gerçekleşen) etkisi.....	54
2.5.2.3. Enflasyon belirsizliğinin ölçülmesi.....	54
2.5.2.4. Enflasyon ile enflasyon belirsizliği arasındaki ilişkinin sınanmasına yönelik teorik ve ampirik literatür.....	56
2.5.2.4.1. Türkiye dışındaki ülkeleri ele alan ampirik çalışmalar.....	59
3. MATERYAL VE YÖNTEM.....	65
3.1. MATERYAL.....	65
3.2. YÖNTEM.....	65
4. BULGULAR VE TARTIŞMA.....	67
4.1. TÜRKİYE'DE ENFLASYON VE ENFLASYON BELİRSİZLİĞİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN TEST EDİLMESİ (1994:01-2009:12 DÖNEMİ).....	67
4.1.1. Türkiye Örneğini Ele Alan Ampirik Çalışmalar.....	67
4.1.2. Veri Seti.....	70
4.1.3. Ampirik Sonuçlar.....	70
SONUÇ.....	75
KAYNAKLAR.....	79
ÖZGEÇMİŞ (VITAE)	88

TABLULARIN LİSTESİ

	<u>Sayfa No</u>
Tablo 2.1. Türkiye dışındaki ülkelerde enflasyon ve enflasyon belirsizliği (1. grup çalışmalar).....	59
Tablo 2.2. Türkiye dışındaki ülkelerde enflasyon ve enflasyon belirsizliği (2. grup çalışmalar).....	60
Tablo 4.1. Enflasyon ile enflasyon belirsizliği ilişkisinde Türkiye örneğini ele alan ampirik çalışmalar.....	68
Tablo 4.1. Enflasyon ile enflasyon belirsizliği ilişkisinde Türkiye örneğini ele alan ampirik çalışmalar (devam/cont.).....	69
Tablo 4.2. Birim kök test sonuçları (Türkiye 1994:01-2009:12).....	70
Tablo 4.3. Enflasyon modelleri (Türkiye 1994:01-2009:12).....	71
Tablo 4.4. Granger nedensellik analizi sonuçları.....	73

ŞEKİLLERİN LİSTESİ

	<u>Sayfa No</u>
Şekil 2.1. Belirsizlik koşulları altında beklentilerin oluşumu.....	40
Şekil 2.2. Beklentilerin oluşumunda çoğunluğa uyma.....	42
Şekil 4.1. Tüfe’de aylık değişim olarak hesaplanan enflasyon serisi.....	71
Şekil 4.2. Koşullu varyans serisinin grafiği.....	72

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
EMU	: Avrupa Para Birliği
ADF	: Birim Kök Araştırması
EKK	: En Küçük Kareler
OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
GARCH	: Genelleştirilmiş Otoregresif Koşullu Varyans
GARCH-M	: Ortalamada Genelleştirilmiş Otoregresif Koşullu Varyans
ARCH	: Otoregresif Koşullu Varyans
TÜFE	: Tüketici Fiyatları Endeksi
TL	: Türk Lirası
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
IMF	: Uluslar arası Para Fonu

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. GİRİŞ

İktisat bilimi ve iktisadi düşünce, kavramlar arası ilişkileri basitleştirmek için iktisatçılar tarafından geliştirilen “homo economicus” yani “iktisadi davranan insan” modeli üzerine inşa edilmiştir. Arz-talep dengesi, marjinal fayda, risk ve belirsizlik gibi ekonomik kavramlar bu hipotetik insan modelinin teorik davranışları sonucu meydana gelmektedir. Klasik iktisadın doğduğu ve iktisadın statik çağı olarak nitelendirilebilecek olan 18. ve 19. yüzyıllarda tümdengelimci, soyutlamacı, zamansız, mekansız, noktasal analizler yapılmıştır. Tümevarımı sağlayacak ampirik bulguların eksikliği, ekonominin daha çok tümdengelim dayalı bir bilim olarak gelişmesine neden olmuştur.

Astronomide, Newton mekaniğinin gezegenlerin hareketlerinde gözlemlenen ‘model dışı’ bazı davranışları bir noktadan sonra açıklayamadığı gibi, dış dünyada gözlemlenen ekonomik olguların, ekonomi teorisinde iktisadi insandan beklenen rasyonel davranışla örtüşmediği görülmektedir. İktisadi insanın asla yapmayacağı türden kararları neden aldığı sorusunu kendimize sorduğumuzda verdiğimiz cevap; iktisat biliminin sosyoloji, felsefe ve psikolojiyle olan ilişkisini de anlamamıza yardımcı olmaktadır. Rahatsız edici bir sorunun açıkça kanıtlanamadığı noktada iktisat bilimi felsefeye açılırken, ekonomik etkenlerin beyinde oluşturduğu etkiler analiz edildiğinde ise iktisat bilimi ile psikoloji arasında ilişki kurulmaktadır.

Toplumsal yapı beklenmeyen bir zamanda beklenmeyen bir değişkenden gelen etkiye her zaman açıktır ve bu da iktisadi insanın tam bilgi sahibi ve hata yapmayan karar birimi olma özelliğini bozmaktadır. Bu bozulmadan ilk bahsedenenlerin başında Adam Smith gelmektedir. Smith’in ölümünden sonra 1795’te yayınlanan “Astronomi Tarihi (*History of Astronomy*)” adlı eserinde dikkat çektiği konu; bireyin zihinsel dengesinin ya da dengesizliğinin davranışlara nasıl yön verdiğidir. Smith’e göre; başlangıçta dengede olan zihnin dengesi ya da dinginliği,

karşılaşılan bir şokla yitirmekte; birey, zihin zincirinde kopan halkayı onarmak üzere bir arayışa yönelmekte, buluş ve keşif sürecini yaşamaktadır. Bu bağlamda anlaşılmaktadır ki; “belirsizlik” kavramı bireyin yaşadığı bir şoku, sürprizi içermektedir. Belirsizlik olgusunun iktisadî ve sosyal davranışların açıklanmasında kullanılması Smith’le başlamayıp, Cantillon ve Condillac’ın yaklaşımlarında da görülmüştür. Ancak, bu konudaki kuramsal analizler ilk kez Smith ile başlayıp, soyutlama yaklaşımının egemen olduğu Ricardo, Jevons, Menger gibi iktisatçıların bakış açısında yer almamıştır. 20. yüzyılın önemli iktisatçılarından J.M. Keynes, Frank Knight, Terence Hutchison ve G.L. Shackle ise belirsizlik konusunu farklı bakış açılarıyla ele almışlardır.

Bu çalışmanın amacı; karar birimlerinin zihinlerini sarsan ve onları yeniden tedbir almaya, çözüm bulmaya iten belirsizlik faktörünün, iktisatta soyutlama sorunları ve uygulama üzerindeki etkilerini incelemektir. Çalışmanın uygulama bölümünde uzun yıllar kronik enflasyonla yaşamış olan Türkiye ekonomisinde yüksek enflasyonun yarattığı makroekonomik belirsizlikler ve özellikle de enflasyon belirsizliğinin ekonomik kararlar üzerindeki etkisi incelenmek istenmiştir.

Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm giriş bölümüdür. Çalışmanın ikinci bölümünde; iktisadın felsefeyle olan ilişkisi ele alınmakta, belirsizlik kavramı tanımlanarak, iktisadi okulların ve iktisatçıların belirsizlik kavramına ilişkin görüşlerine değinilmekte, enflasyon ve enflasyon belirsizliği arasındaki ilişki ele alınmakta ve enflasyon belirsizliğine ilişkin ampirik çalışmaların ekonomi üzerindeki etkileri incelenmektedir. Üçüncü bölüm Materyal ve Yöntem bölümüdür. Bu bölümde kullanılan materyallerin özellikleri ve kullanılma şekli verilmektedir. Tartışma ve Bulguları oluşturan Dördüncü bölümde; Türkiye’de enflasyon ve enflasyon belirsizliği arasındaki ilişki ekonometrik yöntemlerle test edilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

LİTERATÜR

2.1. FELSEFİ DÜŞÜNCE AÇISINDAN BELİRSİZLİK KAVRAMI

Bilimlerin olguları açıklamaya yetmediği savı, felsefede geriye doğru kırılmanın başlangıcını oluşturmakta, toplumsal durumun günümüzdeki kaotikliğinden de beslenen bilinç bulanıklığı ile buluşup derinleşmektedir. Doğabilimsel yeni bulguların açıklanışı, onlara yaklaşımda da bir farklılık ve sıçrama gerektirirken, bu gelişimle çelişen, hatta tümüyle ters yöndeki çıkarımlarla, içerisinde bulunulan tarihsel dönemin (toplumsal koşulların) kaotik görünümü belirsizlik felesefelerine temel oluşturmaktadır (Gönülşen, 2003:155-156).

2.1.1. Doğru Bilgi ve Kesin Bilgi Ayrımı

İnsan, içinde bulunduğu ve yaşadığı dünyada çeşitli nesnelere (varlıklarla) karşılaşır, onları algılar ve bilmeye çalışır. Bilinçli ve akıllı varlık olarak insan sahip olduğu farklı bilgi türleriyle karşılaştığı nesnelere bilmek ister. İnsanın bilme etkinliğinde **bilen**; yani **özne**; karşılaştığı nesnelere ise **bilinen**; yani **objedir**. Bilme etkinliği bilen ve bilinen arasında oluşan süreçtir ve böyle bir etkinliğin sonucunda çıkan ürüne de **bilgi** adı verilir. “Bilgi nedir?” sorusunu temel alan bilgi felsefesine ise, *epistemoloji* adı verilmektedir. Epistemoloji, Yunanca *episteme* (bilgi) ve *logos* (bilim, açıklama, kuram) kelimelerinin birleşmesinden oluşur. *Episteme*, sanı, inanç ve kanı bilgisinden farklı olarak, doğru bilgi, bilimsel bilgi veya sistematik bilgi demektir (Çüçen, 2001:29).

“Doğru bilgi olanaklı mıdır?” sorusuna filozoflar iki farklı yaklaşımla yanıt vermektedirler. Birinci yaklaşım, “insan ilkece gerçeklik hakkındaki doğruluğu bilebilir ve doğru bilgi olanaklıdır” diyen dogmatiklerin görüşüdür. Onlara göre, doğru herkes için geçerli bir bilgi türüdür. Doğru bilginin neden ve nasıl olanaklı olduğunu açıklama ihtiyacı duymazlar ve bilginin olmadığından asla şüphe

etmemektedirler. İkinci yaklaşım ise: “insan ilkece hiçbir şey bilemez” diyen kuşkucuların görüşüdür. Onlara göre, doğru bilgi olanaklı değildir; aksine her zaman bilginin şüpheli olduğuna ve aklın daima zıtlık ve çelişki içinde olacağına inanmaktadırlar (Çüçen, 2001:51).

Yöntem olarak kuşkuculuğu benimseyen iki ünlü filozof; İslam dünyasının yetiştirdiği büyük din felsefecisi Gazali ve Batı dünyasının yetiştirdiği ve modern felsefenin kurucusu Descartes'tir. Gazali bilgi felsefesini kesin bilginin elde edilmesi üzerine kurmuştur. Duyu bilgisi acaba kesin bilgiyi verebilir mi? Sorusuna: “veremez; çünkü duyu bilgisinin akıl tarafından yanlış olduğu kanıtlanabilir. O halde duyu bilgisi kesin ve güvenilir bilgi olamaz” demiştir. İkinci olarak Gazali, akıl bilgisini ele alarak acaba akıl bilgisi kesin ve güvenilir bilgi midir? Eğer akıl duyu bilgisini kesin ve güvenilir kılmıyorsa, akıl bilgisinin kesin ve güvenilir olmasını sağlayan başka bir şey var mıdır? Acaba akıl bilgisinden de kuşku duyabilir miyiz? Sorularını sormuş, şüphelerinden akıl yoluyla kurtulamamıştır. Şüphelerinden kurtulmanın yolunu aramış ve bu yolun Tanrı'nın insan kalbine bağışladığı doğal bir ışıkla olacağını kabul etmiştir. Gazali'ye göre bu ışıkla insan hakikatın bilgisine ulaşmaktadır. Descartes ise, her şeyden kuşku duyarken, kendisinden kuşku duyamayacağı bir şeyin olduğunu sezmiştir. Kesinliğinden emin olduğu şey, kuşku duymakta olduğu düşünme sürecidir. O halde, Descartes, kuşku duyan kendisinin, kuşku duyma anında, kuşku duymasından kuşku duymaz; çünkü kuşku duyma bir tür düşünmedir. Descartes bu noktada ünlü önermesine varmıştır. “Düşünüyorsam aynı zamanda var oluyum” ve bu durumdan kuşku duymam. Hem Gazali hem de Descartes kuşkuyu düşüncelerinin bir yöntemi olarak ele almışlardır. Gazali, kesin bilgiyi Tanrı sevgisinde ve inancında bulurken, Descartes, kesin bilgiyi bilimsel bilgide bulmuştur. Ancak her ikisinde de kuşkunun bittiği anda kesin ve sağlam bilgi elde edilmiştir (Çüçen, 2001:55-56).

Felsefi düşünce sisteminde bilgi bu şekilde ele alınırken, felsefi düşüncenin iktisadi düşünce üzerinde yarattığı etki ve bu iki bilim dalının arasındaki etkileşime baktığımızda; bilim ve felsefe veya iktisat ve felsefe ilişkisine ilişkin iki farklı bakış açısının bulunduğu ileri sürülebilir. İlki, bu ilişkinin ancak uzmanlar ya da 'bilenler' tarafından açığa çıkarılabileceğine inananlar, diğeri ise bilimlere, felsefeye ve aynı zamanda bu iki alanın ilişkilerinin düşünün herkese açık olduğu fikrini savunanlar. Uskala Maki: "İktisat ve felsefeyi bir arada düşünmek ne kadar zor. Hem iktisat hem de felsefeye dair derin bir bilgiye sahip olmadıkça her ikisini birden, yaratıcı ve kesin

bir dil ile ele almak mümkün değil” derken (Alada, 2004:3), 20. yüzyılın en önemli düşünürlerinden Karl Popper ise: “bütün insanlar birer filozoftur. Felsefi problemlerle uğraştıklarının farkına varmasalar da, hepsinin en azından felsefi önyargıları vardır. Bu önyargıların çoğu, doğal diye kabul ettikleri kuramlardır. Bunlar düşünsel çevrelerden ya da geleneklerden gelen kuramlardır... Bu kuramlar, tüm bilimlerin ve felsefelerin hareket noktasıdır. Bunlar, *güvenilir olmayan* çıkış noktalarıdır. Zaten felsefenin çıkış noktası, eleştirel olmayan sağduyunun, güvenilirlikten yoksun ve genelde bozulabilir kanıdır. Hedef, aydınlatılmış ve eleştirel sağduyuya ulaşmak, doğruya daha yakın olan ve insan yaşamına daha az zarar veren bir görüşe varmak” diye düşünmektedir (Popper, 2005: 193). Karl Popper başka bir yerde ise: “...Bilim insanı olarak amacımız, nesnel doğruya ulaşmaktır; daha doğruya, daha ilginç doğruya, daha iyi anlaşılır doğruya. Mantıken amacımız, kesinliğe varmak olamaz. İnsansal bilginin yanlış olabileceğini kabul edersek, doğru konusunda *hiçbir zaman emin olmayacağımızı* da anlamış oluruz. Bunu da şöyle formüle edebiliriz: Kesin olmayan (belirsiz) doğrular - hatta yanlış sandığımız doğru önermeler- vardır, belirsiz kesinlikler değil. İşte bir şeyi asla kesin olarak bilemeyeceğimizden, kesinlik arayışından söz etmek olanaksızdır; ancak doğru arayışından söz edebiliriz; bunu da her şeyden önce, düzeltmek için girişilen hata arayışıyla gerçekleştiririz. Demek ki bilimsel bilgi, her zaman varsayımsal bilgidir: *Tahmini bilgidir*. Bilimsel bilginin yöntemi de, *eleştirel yöntemdir*: Yanlışın aranması yöntemi ve doğru arayışıdır, yani doğruyu bulmak için hataların ayıklanması yöntemidir.” demektedir (Popper, 2005:14-15).

Bilim ve felsefe doğruyu ya da hakikati arar. Doğruyu aramanın yolu hadiselerle, olaylarla bağ kurmayı gerekli kılar. Düşüncemizle gerçek dünyayı kavramak üzere ağırlar dokuruz, ya da kuramlar geliştiririz. Ama ağırları ne kadar sıkı dokursak dokuyalım, kuramlarımızı ne kadar rafine hale getirirsek getirelim gerçeği tam olarak yakalayamayız. Doğruyu arama, doğruya saygı duyma, Kant düşünce geleneğinin özünü oluşturur. Doğruyu aramanın yolu eleştirel akli devreye sokmaktır. Önce kendi düşünce ve yazılarımızı, sonra hadiselerle uyum göstermeyen fikir, kavram ve kuramları eleştirmek gerekmektedir. Kesinliğe ulaşmak, tam bilgiye varmak bilim ve felsefenin amacı değildir. Öncülleri daha eski olmakla birlikte II. Dünya Savaşı sonrasında, özellikle ABD' de, bugün de iktisat yazınına hakim olan neoklasik iktisat doğruya değil, kesinliğe ulaşmayı bir hedef olarak belirledi. Rekabet, kar ve fayda, denge kavramları hep kesinliğe görece tanımlandı. Rekabetin

tam olduğu koşullarda aktörlerin gelir ya da maliyet kısıtları altında kar ve fayda azamileştirmesi ölçülebilir olsun ya da olmasın matematiksel kesinliğe referansla ele alınan ön kabullerdir. Tüketici dengesi, firma dengesi ya da genel denge matematiksel kesinliğe ulaşmak üzere formüle edilen kavramlardır. 'Yeni' neoklasik arayışlar içinde “belirsizlik” (uncertainty) olarak ifade edilen ya da kesinliğin olmadığı durum da kesinliğe varma sorunsalının dışına taşmamaktadır. Hesaplanılabilir hata payına indirgenen veya nesnel ya da öznel olasılıklarla ifade edilen 'belirsizlik altında karar alma' kavramsallaştırması, belirli hata payları (stokastik) ile olsa da, kesinliğe ulaşma hedefi çerçevesinde anlamlıdır (Alada, 2004 :4-5).

2.1.2. Belirsizlik Felsefesi ve Doğruya Yaklaşma Sorunsalı

Modern bilimlerdeki gelişmeler ve yeni bulguların olayların, doğru bilimsel açıklamasıyla, bu bulguların bilim-felsefe ilişkisi açısından ne anlama geldiğinin açıklanması ve doğru yorumu, örümcek ağı gibi her yanı saran safsataların açığa çıkartılarak saldırıların temel dayanaklarının ortadan kaldırılması açısından önem kazanmıştır (Kapitalizmin geleceksizliği ve belirsizlik felsefesi, 2003:8).

Belirsizlik felsefeleri, günümüzdeki burjuva felsefelerinin özelliklerini açıklayan en uygun ve doğru nitelemedir. Bu niteleme, bir, hatta birkaç felsefi akımın tanımlanması ve adlandırılışıyla sınırlı değildir. İdealizm kampında yer alan felsefi akımlarla birlikte farklı orijinden gelen kaba materyalizm temelinde gelişenleri de içermekte, diyalektik materyalizmin dışında kalan felsefelerin günümüzdeki buluşma noktasını belirleyip tanımlamaktadır. Çıkış noktalarının, geliş biçimlerinin farklılığından, yoğunluk farkından, belirsizliğin her daim içerili olduğundan söz edilebilir, bunlar doğrudan olsa, tanımın yapılmasının nedeni, belirsizliğin, bu felsefelerin ortak buluşma noktasını oluşturması, birçoğunun da görüşlerinin merkezine onu yerleştirmiş olmalarıdır. Şüphecilik, bilinemezcilik, belirlenemezcilik, maddenin kaybolduğu, nedenselliğin olmadığı, görececi, olasılıkçı yaklaşım, imancılık, mistisizm, irrasyonalizm vb. vb. birçok felsefi akımın birine ya da birkaçına sarıldığı bu kavramlar, neden ya da sonuç olarak, doğrudan ya da dolaylı belirsizlik kavramıyla ilişkilidir (Kapitalizmin geleceksizliği ve belirsizlik felsefesi, 2003:8).

İktisat biliminde ise sözü edilen kavramların adını değiştirerek değil, kavramların dayandıkları "kesinlik" sorunsalının doğruya yaklaşma sorunsalına

dönüştürülmesi ile hadiselerle bağ kuran tartışılabilir bir gelenek yaratılabilir veya iktisadi düşünce tarihinin daha dikkatli bir takibi ile tarihsel, kurumsal, psikolojik, sosyal, siyasal boyutların ekonomik süreç ile ilişkilendirildiği bu geleneklere geri dönülebilir (Alada, 2004:5).

2.1.3. Varlığın Belirsizlikle Olan İlişkisi

İnsan kendi varlığının bilincine varma noktasından itibaren sorunlarla karşı karşıyadır. Bu sorunların en büyüğü kendisini derin bir belirsizliğin içinde hissetmesidir. Bilgisi ve deneyimi arttıkça bu belirsizlik sisini dağıtmaya çalışır, güçlü umutlar besler. Ne var ki bu belirsizlik tam tersine, büyüdükçe büyür, bilgisinin artması daha çok, onu çepeçevre saran bu karanlık sisin daha iyi fark edilmesini sağlar. Kuşkusuz, söz konusu belirsizlik kişinin mutluluğunu, şimdiki durumunu ve geleceğini ilgilendirmeyen, sırf insanların merak ettiği, çözülünce fazla bir şeyin değişmeyeceği bir ilgi alanı değildir. Aksine bu belirsizlik keşfedilince her şeyin temelden değişeceği tüm sınırların açığa çıkacağı, esas sorunların çözüme kavuşacağı bir belirsizliktir. Eski ve Ortaçağ felsefelerinde “varlık” insandan bağımsız, evrende var olan her şeyin önemli niteliği olarak (ontoloji) filozoflar tarafından ele alınmıştır. Aristoteles, Plotinus, İbni Sina gibi filozoflar “varlık” kavramı üzerinde en fazla duran düşünürlerdir. İnsan yetileriyle sınırlı varlık kavramını tüm yönleriyle inceleyen ve birazda karamsar bir açıdan değerlendiren filozof, Jean Paul Sartre’dır. Kendisini bu dünyaya fırlatılmış olarak bulan insan kendi kaderini kendisi belirleyecektir. “Var olmadan önceki durum neydi?” veya “Öldükten sonra ne olacak?” soruları onu pek ilgilendirmez. Onun felsefesinde insan, var olmakla, temelinde anlamsızlık yatan, ve sonu zorunlu olarak yenilgi bulunan bir maceranın kahramanıdır (Ceylan, t.y.).

Varlığın belirsizlikle olan bu gizemli ilişkisinden, belirlilik alanına geçtiğimizde sahip olduğumuz en güvenilir bilgi türlerinden ampirik bilgi, başka bir deyimle beş duyu yoluyla elde ettiğimiz bilginin geçerliliği Platon, Descartes ve David Hume gibi filozoflar tarafından ciddi şekilde sorgulanmıştır. Platon gerçeği daima görünürlerin ötesinde aramıştır. Descartes rasyonel bilgiyi esas almıştır. David Hume bir empirisist olmasına rağmen tüm ampirik önermelerden şüphe etmiş ve deneye dayanan bir genellemenin hiç bir zaman mutlak doğruya erişemeyeceğini tutarlı bir tarzda ortaya koymuştur. Diğer taraftan ampirik bilgidен şüphe etmesek bile bu tür bilginin alanı doğa bilimleri ile sınırlıdır. İnsanın kaderi, mutluluğu ve

evrenin tümü ile ilgili konularda bize yardımcı olamamaktadır. İnsanın istikrarlı yaşamı için en gerekli bilgi, geleceğe ilişkin bilgidir. Geleceğe ilişkin bilgimiz, tikel olaylarla ilgili doğa bilimlerinin ortaya koyduğu, doğruluk derecesi yüksek ihtimallerden öteye geçememektedir. Bu bilgi, bilinmeyen dünyadan gelecek felaketler konusunda bizi hazırlıklı kılmaya yetmemektedir. İnsan olarak donanımımız itibariyle ancak tikel, kopuk olaylar konusunda kesinliğe yakın bilgi sahibi olabiliyoruz. Evrensel konular ise bilimin değil felsefe ve teolojinin konusudur. Bu konularda edineceğimiz bilgiler, doğrulukları kanıtlanamayan varsayımlar seviyesindedir. Sonuç olarak sahip olduğumuz bilgi sahip olduğumuz varlık türü düşünüldüğünde eksik ve yetersiz kalmaktadır (Ceylan, t.y.).

Geleceği Yeniden Düşünmek adlı kitapta Newton fiziğinden felsefeye aktarılan “süredurumsal ilke”, mekaniksel etki-tepki ve buna göre oluşan basit neden/sonuç bağıntılandırmasının emperyalist kapitalist ekonominin yeni sorunlarını çözmekteki yetersizliği ve yeni koşullara uygun bir felsefeye duyulan gereksinme, özellikle eski düşünüşten bir kopuşun gerekliliği açıkça ve çarpıcı sözlerle ifade edilmektedir. Söz konusu kitapta Rowan Gibson ise ‘İşi Yeniden Düşünmek’ başlıklı makalesinin ‘Yol Burada Bitiyor’ başlıklı bölümünde; “...Çoğumuz hala, şu anın çizgisel bir uzantısı, ufka uzanan düz ve uzun bir yolmuş gibi davranıyoruz. Geleceğe dair bu yanlış tutum, kültürümüzde kök salmış olan tahmin edilebilirlik ve kontrol kavramlarına dayanıyor...Dünyamızın yüzyıllardır, değişimi çizgisel, sürekli ve bir ölçüde tahmin edilebilir olarak gören Newtoncu gerçeklik algısına göre şekillendirildiğini söylüyorlar. Burada A, B’ye, B, C’ye, C’de D’ye yol açıyor.” (Kapitalizmin geleceksizliği ve belirsizlik felsefesi, 2003:16).

“Kaos kuramı bize, bunun tam tersinin geçerli olduğunu söylüyor. Gerçek yaşam, bir kolyeye takılmış boncuklar gibi, arka arkaya gerçekleşen, birbiriyle bağlantılı çizgisel bir olaylar dizisi değil. Yaşam aslında, bir olayın kendisinden sonraki olayları bütünüyle tahmin edilebilir kılmıyor; tersine, yok edici bir biçimde değiştirilebilen bir karşılaşmalar dizisi bu. Dünya karmaşıklığı ve karşılıklı bağımlılığı arttıkça çizgisellikten, süreklilikten ve tahmin edilebilirlikten çıkıyor. Dolayısıyla gelecek geçmişe benzemiyor. Ve hiç de beklediğimiz gibi olmuyor. A’nın E’ye, ardından K’ye ve birdenbire, Z’ye yol açabileceğini görüyoruz. Bunu fark ettiğimizde, şirketlerimizde, toplumlarımızda ve kişisel yaşamlarımızda geleceğe bakmak için yeni bir yöntem ihtiyacı duyuyoruz...” demektedir. İngiltere’nin en önemli iş felsefecisi olduğu söylenen Charles Handy de yazısının

'Kesinliğin Ötesi' başlıklı bölümünde şunları söylemektedir: "...Heisenberg'in belirsizlik ilkesindeki gibi siz de, toplam tahminler yapabilirsiniz. Sözgelimi her şeyi bir araya getirerek, piyasalarda belli davranışların oluşacağını söyleyebilirsiniz. Ama toplamı oluşturan küçük atomlara baktığınızda, hızlarını ve yönlerini ölçmekten öteye gidemezsiniz. Kesin bir doğrulukla saptamanız ya da tam olarak nerede bulduklarını tanımlamanız mümkün değildir. Kısacası şu anda bambaşka bir dünyada yaşıyoruz. Kaosla ve belirsizlikle birlikte yaşamayı, bunlara alışmayı ve olanaksız bir kesinliği aramamayı öğrenmeliyiz..." (Kapitalizmin geleceksizliği ve belirsizlik felsefesi, 2003:17).

2.1.4. Felsefe-İktisat İlişkisi

Günümüzde 'ders kitabı iktisadı' olarak nitelendirilebilecek olan 'economics' ile iktisadi düşünce tarihi alanları arasındaki en önemli farkın, ilkinin kesinliğe yönelen tutumuna karşın, ikincisinin doğruyu keşfetmeye yönelik görüş ufku ile felsefeye açılabilmesidir. İlk adımda, kesinlik arayışının değil, doğru (hakikat) arayışının *iktisadi düşünce tarihini*, iktisattan (economics) farklı bir alana yerleştirdiği açıktır. Mark Blaug'un ifadesi ile "iktisadi düşünce tarihi, iktisadın içinde yer alan bir uzmanlık alanı değildir". Felsefenin, iktisat ya da politik iktisat ile ilişkilendirilmesi, iktisadi düşünce tarihi ve iktisat yöntemi kanalları yardımıyla olmaktadır. Niye felsefe iktisatçı için gereklidir? Ya da iktisadın (politik iktisadın) felsefeye başvurması hangi durumlarda ortaya çıkmaktadır? (Alada, 2004:6).

Bu soruların da başlangıç felsefi soruların nerede başladığının tartışılması ile ilgili. Felsefi sorular; sağduyu veya daha karmaşık durumlarda gözlem, deney veya varsayımların test edilmesi ile çözüme ulaşabilen ampirik (görgül) soruların ve matematik, mantık ile ilgili, kısaca görgül sorularla ilgisi olmayan biçimsel sorular tasnifinin dışında yer almaktadır. Rahatsız edici bir sorunun açıkça kanıtlanamadığı noktada felsefe başlar. "Görgül ve biçimsel disiplinler veya teknikler içinde ele alınmayan sorunlara genel yanıtlar arayan kişi, bilerek ya da bilmeyerek, felsefeyle uğraşır demektir". Matematiksel kalıplar yardımıyla veya tecrübe ile deneyle yeterince çözümlenemeyen belirsizlik, denge, akılcılık, karar alma gibi konuların aydınlatılmasında, iktisadi düşünce, felsefeye açılma zorunluluğunu hissetmektedir. Felsefeye açılmak ise, çoğu zaman hangi felsefe ya da hangi filozoflara yönelmek gerektiği sorusunu içinde taşımaktadır. İlk elde karşılaşılabilecek sorun 'pozitif' ya da herkes tarafından kabul görebilecek bir alan olmayan felsefenin, nesnellik

iddiasındaki bilimle ya da özelde, iktisat ile nasıl bağdaşacağıdır. Ortak payda, doğruluğun (hakikatin) 'görelî' olmadığı, doğruya yönelmenin eleştiriye açıklık ile gerçekleşebileceği, nesnelliğin; bilim insanının tarafsızlığına değil, bilimin konusunun ya da bilimin yönteminin toplumsal ve kamusal niteliğine bağlı oluşudur (Alada, 2004:7).

2.1.4.1. İktisat biliminde indeterminizm düşüncesi

İktisat bilimi, 'geleceğin açık' olduğu, ya da bir başka ifade ile gelecek olayların, geçmiş ve bugünkü bilgilerimize dayanarak tam olarak çıkarılamayacağı (indeterminizm) fikrine, 17. yüzyılın sonunda ve 18. yüzyılın başında Boisguilbert ile, 18. yüzyılın ortalarında Cantillon, A. Smith, 18. yüzyılın üçüncü çeyreğinde ise Condillac ile kavuşuyordu. Örneğin Cantillon, çok önceleri yazmış olmasına rağmen 1755 yılında basılan eseri *Essai sur la Nature du Commerce en General*' de tüccarın günlük piyasada çiftçiden "belirli bir fiyat üzerinden [malları] satın alıp, belirsiz bir fiyattan" şehirde satabileceğini, tüccarı bu girişime yönlendiren unsurun bu faaliyet sonucunda elde etmeyi umduğu kar olduğunu, ancak tüccarın karının "tüketim malları fiyatlarının şehirdeki dalgalanmalarının önceden belli olmaması nedeniyle belirsiz" oluşu üzerinde durmaktadır. Cantillon'un çağdaşı Newton'un yer çekimi kuramı ile fizikte 20.yüzyıla kadar süren hakimiyeti yanında özellikle felsefe üzerinde derin bir tesir yaratmıştır (Alada, 2004:7).

Newton fiziği doğada insan iradesi dışında, kendiliğinden işleyen bir düzenin olduğunu söylemektedir. Doğada kendiliğinden işleyen doğal bir düzen varsa, doğanın bir parçası olan insan ve insan topluluklarında da bu tür bir kendiliğinden işleyişin olması gereklidir. İnsan doğası, doğal düzen gibi. Toplumlarda, fiziksel evrendeki gibi doğal yasaların bulunduğu inancı, toplumların evrensel yasalara bağlı olduğu sonucuna götürmüştür. Öyle ki, tıpkı fizik yasaları gibi, bunların da zaman ve mekandan bağımsız ve doğru oldukları sonucuna varılmıştır. Eğer insan doğası, "doğal" olduğu için her yerde aynı ise, toplum yasaları "doğal", dolayısıyla evrensel olmalıdır. Böylece iktisadi liberalizm, metafizikle yüklü bir felsefeden, kapitalizmin temel ilkelerini, işleyiş kurallarını, amacını, iktisat politikasını çıkarmaktaydı. Özel mülkiyet, bireysel girişim ve serbest rekabete dayanan, kendi içsel yasalarına göre doğal uyum içinde işleyen toplum, kendiliğinden, maksimum refaha götürebilirdi. Öyleyse, toplumun doğal yasalarına

göre işleyişine müdahale edilmemesi için, iktisat politikasının *laisser-faire* olması gereklidir (Fisunoğlu ve Köksel, 2005:69-70).

Newton'un Kant üzerindeki etkisi de büyüktür. Kant'a göre zaman ve mekan içindeki dünya ya da doğa nedensel yasalara tabidir; zaman ve mekan içindeki eylemlerimiz tamamen önceden belirlenmiştir (determinizm); güneş veya ay tutulmasının önceden hesap edilebilmesi gibi önceden bilinir (Alada, 2004:8).

Büyük ölçüde, Kuantum fiziğinin gelişimi, Einstein ve Heisenberg'in katkıları, felsefede Viyana Çevresi'nin getirdiği yenilikler ve Popper'in Viyana Çevresi'ne yönelttiği eleştirilerle 20. yüzyılda indeterminizme yönelmiş olan fiziğin ve felsefenin aksine iktisat geleceğinin bilgisinin geçmiş ve bugünün bilgisinden çıkarsanamayacağı ya da dün ile gelecek arasında bir asimetri olduğu fikrine 18. yüzyılın ilk yarısında çoktan sahipti. Günümüz fen bilimlerinde, belki de 1. Prigogine'in kitabına koyduğu başlıkla *La Fin des Certitudes (Kesinliklerin Sonu)* ilan edilirken sosyal bilimlerin bir dalı olan iktisat; özellikle 2. Dünya Savaşı sonrasında, neoklasik iktisadın, Cantillon - Condillac - Boisguilbert - Smith'in felsefi temelleri üzerine değil, hatta J. S. Mill, Jevons, Marshall, Pigou İngiliz ampirik iktisat geleneğinden de uzak, Ricardo'nun soyut - tümdengelimci - hipotetik ve dün ile yarın arasında simetriyi kabul eden determinist yaklaşımını benimsemiştir. İktisat biliminin kendi içinde, farklı okullar yoluyla ve okullardan bağımsız bazı iktisatçıların katkılarıyla (Shackle, Hutchison, Blaug gibi) Soerates'in bağımsız düşünürülük ruhu yaşatılmakla beraber, bu sesler iktisadi düşünce evreninde hakim konumda değildir. Paradoksal olan, bir sosyal bilim olarak iktisadın, fen bilimlerine nazaran indeterminist düşünce geleneğini üç asır öncesinden sahiplenmesine karşın bugün gelinen noktada formel iktisadın geleceğe dönük tahmini bilgiyi, kesin - benzeri bilgiye dönüştürmüş olmasıdır. Geleceğin, dünün ve bugünün bilgileri yardımıyla bilinebileceği fikrinin iktisat düşüncesine hakim olması, doğruyu arama ve gerçek olaylarla ilişki kurma endişesini gereksiz hale getirmekte, adeta bir içe kapanma ve bu anlamda ideolojiye dönüşme eğilimine girmektedir. Oysa, tüm bilimlerde, özel olarak da iktisat bilminde determinizm yerine indeterminizm tercih edilmelidir. (Alada, 2004:9-10).

2.2. İKTİSATTA RİSK VE BELİRSİZLİK KAVRAMLARI

Portekizce kökenli bir kelime olan “risk”, 15. yüzyılda başlayan Merkantilizm akımıyla birlikte ilk kez kullanılmaya başlamıştır. Deniz-aşırı ülkelere yapılan, yeni yerler, yeni şeyler keşfetme güdülü ve iktisadi amaçlı yolculuklar, korsanların yağmalama ve şiddetli fırtınaların gemileri batırma tehlikesi olasılığında gerçekleşmiştir. Görülüyor ki; “risk” kavramı, doğduğu kültürün iktisadi ve sosyal özelliklerine uygundur; dışa açıklığın ve açık bir sistemin paralelinde riskin ele alınışı, doğduğu mekan açısından da anlamlıdır. Nitekim, Merkantilizm akımı; pusulanın icadı, gemi teknolojisinde ilerleme, altın ve hammadde ihtiyacı gibi itici güçler sayesinde Batı Avrupa ülkelerinin dışa açılmasıyla ortaya çıkmıştır. Risk, bir tehlikenin ortaya çıkma olasılığı ile ilgilidir. Bu yönüyle iki boyutu vardır: Birincisi, “**tehlike**” (peril), ikincisi de “**olasılık**” (probability). Belirsizlik ise riski kapsamaktadır ve onun da iki boyutu vardır: Birincisi “**bilgisizlik**” (ignorance) ve ikincisi “**sürpriz-şok**”. Bu anlamları ve boyutlarıyla riskin **ex-ante** (dönem başı), belirsizliğin ise **ex-post** (dönem sonu) olduğu açıktır (Yalçınkaya, 2004:9).

2.2.1. İktisatta Risk ve Belirsizlik Kavramları Arasındaki Farklılıklar

Risk, dönem başında belli bir tehlikenin gerçekleşmesine ilişkin olasılık hesaplaması yapılarak **öngörülebilmektedir** ve belli bir maliyet karşılığında, risk altındaki değerin zararına karşı **önlem alınabilmektedir**. Belirsizlik bu noktada da riskten ayrılmaktadır: Belirsizlik, ancak şok ortaya çıktığında anlam kazanmaktadır. Dolayısıyla, deney sonrası (ex-post) olma özelliği ile, belirsizlikte **öngörülemezlik** ve **önlem alınamazlık** öne çıkmaktadır Diğer yandan, risk ve belirsizlik arasında “bilgi” açısından da farklılık söz konusudur. Riskte “bilgi” varken, belirsizlikte “bilgisizlik” esastır. Riskte bilgiyi sağlayan, geçmişe ilişkin olarak yapılan istatistiksel tasarımıdır, olasılık hesabıdır. Bilgisizlik ise belirsizliğe karakter kazandıran iki ana bileşenden biridir ve belirsizliğin çözümlenmesinin felsefi düzlemde kalmasına sebep olan da, öngörülemezliği ve ölçülemezliği getiren bu bilgisizliktir. Bu yapısı ile belirsizliğin bile kavramsal boyutta “**belirsizlik-bilgisizlik**” içerdiğini söylemek mümkündür. Belirsizlik henüz durulaştırılmamış bir kavramdır. Belirsizliğin çoğunlukla geleceğe ilişkin bilgisizlik anlamında kullanılması da bu durulaşmamışlık sorunundan ileri gelmektedir. Belirsizlik adeta basite indirgenmektedir (Yalçınkaya, 2004:10).

2.2.2. İktisatta Belirsizlik Kavramına Yönelik Farklı Yaklaşımlar

Belirsizlik konusu, iktisat biliminin bugünkü gelişme düzeyinde, bilinemezliğini korumaya devam etmektedir. İktisatta belirsizlik konusu üzerine yapılan çalışmalarda zayıflık ve yetersizlik sadece belirsizliğin soyut iktisat düşüncesindeki hakiki ölçüleri içinde kavramsallaştırılamamasında değil, yaklaşım düzeyinde de fikir birliğinin bulunamamasındadır. İktisatta belirsizlik denildiği zaman en az dört farklı yaklaşım ile karşılaşılabilmektedir (Alada, 2000:11):

a) Sayısal olarak *ölçülebilir* ihtimal oranlarına tekabül eden belirsizlik. Bu yaklaşımda ihtimal, dış dünyaya dair bilgiye ulaşmanın bir vasıtasıdır. İktisatta bu anlayışı, öncülüğünü J.F.Muth ve R.E.Lucas'ın yaptığı *Rasyonel Bekleyişler* görüşü benimsemektedir.

b) Belirsizlik sayısal olarak *ölçülebilir* ihtimal hesabına dayanmakla birlikte, konu edilen ihtimal, dış dünyaya değil zihinsel tasarım ve bekleyişlere tekabül etmektedir. Bu yaklaşımı ise liderliğini, L.J.Savage ve M.Friedman'ın üstlendiği, *Beklenen Faydanın Maksimizasyonu* hipotezi kullanmaktadır.

c) Belirsizlik, sayısal olarak *ölçülemeyen* ihtimale ya da ihtimali bilginin *olmadığı* duruma karşılık gelmektedir. Bu yaklaşımda ihtimal, zihinsel tasarım ve bekleyişlere tekabül etmekle birlikte, belirsizlikten *bağımsız* bir konuma sahiptir. Bu, Keynes'in iktisada taşıdığı ve makro iktisatta kullanım alanı bulan, bazılarının Keynesyen belirsizlik olarak da adlandırdığı yaklaşımdır.

d) Belirsizliği, ölçülebilen ve ölçülemeyen olarak ikiye ayıran, ölçülebilen belirsizliği (risk) *à priori* ve istatistiksel ihtimale dayandırırken, ölçülemeyen belirsizliği, ölçülebilir ihtimal veya tesadüfün tatbik edilemeyeceği hal olarak düşünen anlayış; F.H. Knight'ın iktisada kazandırdığı bu ayırım çok zikredilmekle birlikte, iktisatta üzerinde yeterince durulmamış olan bir yaklaşımdır.

İktisatta belirsizliğin kullanım biçimine yönelik eleştiriler dikkate alındığında karşımıza, Shackleyen belirsizlik, Hutchison'un belirsizlik fikri gibi daha farklı yaklaşımlar da çıkabilir. Keynesyen belirsizlik de üzerinde tam olarak anlaşılmalı bir yaklaşım değildir. Böylece, belirsizlik yaklaşımları sayıca dörtten sonsuza doğru büyüyebilir (Alada, 2000:12).

Özellikle birinci ve ikinci tanıma, rasyonel bekleyişlere ve beklenen fayda yaklaşımına “ergodik yaklaşım” adı verilmektedir. Burada anlatılmak istenen şudur: Geçmiş istatistiklerden yararlanarak geleceğin hesaplanması; yani geçmiş istatistikleri geleceğe taşıyarak, geleceğe dair bilginin elde edilmesi yolu ve

anlayışına “ergodik” denmektedir. Bir başka ifadeyle, gelecek sadece geçmişin istatistiksel bir yansıması olarak ifade edilmektedir. Keynes 1938’de bir mektubunda Tinbergen’in ekonometri çalışmalarını değerlendirirken şunları yazmıştır: “Acaba geleceğin, geçmiş istatistiklerin kesin bir fonksiyonu olduğu mu varsayılmıştır? Gelecekle ilgili bekleyiş ve güven haline yer ayrılmış mıdır? Buluşlar, siyaset, çalışma hayatındaki çalkantılar, savaşlar, depremler, mali krizler gibi sayısal olmayan unsurlar hesaba katılmış mıdır? İstatistiksel olarak tedarik edilmediği veya hizaya gelmediği için, birçok hayati unsur dikkate alınmamıştır” demektedir. Dolayısıyla, ergodik olmayan bir yaklaşım çerçevesi içinde belirsizliğe yaklaşmak gerekir. Belirsizlik kavramını, tüketici olarak, üretici olarak, girişimci, yatırımcı, bürokrat, kısaca tüm karar birimlerinin zihinlerinde kurdukları ve hayata geçirdikleri beklentilerinin tersyüz olması, sükutu hayale uğraması, “beklenmedik unsurları yarattığı yıkım” olarak kavramsallaştırıldığında, bu yaklaşımın ne rasyonel bekleyişler formülü içinde, ne beklenen fayda modeli içinde olduğunu, hatta Keynes ve Knight’ın üçüncü ve dördüncü tanımlarında da bulunmadığını görürüz (Alada, t.y.).

2.3. İKTİSADİ EKOLLER AÇISINDAN BELİRSİZLİK KAVRAMI

2.3.1. Klasik İktisatta Belirsizlik Kavramı

Klasik iktisadın doğduğu ve iktisadın statik çağı olarak nitelendirilebilecek olan 18. ve 19. yüzyıllarda tümdengelimci, soyutlamacı, zamansız, mekansız, noktasal analizler yapılmıştır. Akıl yürütme yoluyla kurulan modeller birçok değişkeni “ceteris paribus” sepetine gönderirken, homo economicus (iktisadi insan) modeli yaratılmıştır. Homo economicus’un her mekanda ve her zamanda var olduğu, evrenselliği öne çıkarılmaya çalışılmıştır. Üretim, mübadele ve tüketim faaliyetlerinde bugüne ve geleceğe ilişkin tam bilgiye sahip olan homo economicus, karar ve eylemlerinde tutarlı ve saf akılcıdır. İktisadi faaliyetleri ve ilişkileri anlamayı kolaylaştırmak bakımından başarılı olan, homo economicus örneğindeki modelleme, yaşamın kaotik yapısı karşısında anlama ve açıklama gücünü ortadan kaldırmaktadır. (Yalçınkaya, 2004:5).

Geleneksel iktisat teorisi, tam bilgiye maliyetsiz ulaşabilen ve homo economicus olarak adlandırılan bireyleri ele alarak gelişimini sürdürmüştür. Bireyler tam bilgiye sahiptir ve piyasalarda şeffaflık vardır, bilgi asimetrisi yoktur. Bilgi, bireylerce etkin biçimde kullanılmakta ve hatalar yapılmamaktadır. Bilgi eksikliğinin

olmaması piyasanın süpürülmesini sağlamakta ve optimal kaynak dağılımının sağlandığı iktisadi denge oluşmaktadır (Akalin ve Dilek, 2007:34).

Ancak, çok değişkenli ve belirsizlik esaslı toplumsal yapı, beklenmeyen zamanda, beklenmeyen değişkenden, beklenmeyen bir etkiye her zaman gebedir. Bu da, homo economicus'un tam bilgi sahibi ve hata yapmayan karar birimi olma özelliğini bozmaktadır. Bu bozulmadan ilk söz edenlerin başını da Adam Smith çekmektedir: Ölümünden sonra 1795'te yayınlanan eseri *Astronomi Tarihi*'nde Smith, zihinsel dağılımıktan ve saf akılcılığı bir süreliğine yıkan şoktan, sürprizden söz etmektedir. (Yalçınkaya, 2004:5).

2.3.1.1. A. Smith açısından belirsizlik kavramı

Adam Smith *Astronomi Tarihi* adlı eserinde sosyal bilimcinin konusunu teşkil eden insan davranışını harekete geçiren zihinsel muhakemenin mantığı ya da metodolojisi üzerinde tespitlerde bulunmuştur. Smith'in 1750'li yıllarda yazdığı eserinde çizdiği davranışsal çerçevenin ilk aşaması insan zihninin belirli bir andaki denge durumudur. Smith bu zihinsel dengeyi insanın peşinde olduğu "huzur, sükûn ortamı" olarak ifade etmektedir. Bilimin gelişmesinden ticaretin büyümesine 'sükûn' ortamının gerekli koşul olduğunu düşünmektedir. İkinci aşama, insanın zihinsel dengesinin daha önceden hiç tasavvur edilemediği bir şekilde sürpriz ya da şok etkisi ile "yıkılması, dağılmasıdır". Zihin dengesi bir kere dağıldığına artık başlangıçtaki "sükûna geri dönmek imkânsızdır". Böylece, insanın zihinsel dengesinde hiç yeri olmayan sürpriz faktörü ile bugüne ve geleceğe dönük "akıl yürütme mantığı geçici olarak ortadan kalkar". İnsan zihninde beklenmedik bir hadise ile ortaya çıkan bu durum, Smith'in zaman boyutuna, dünden bugüne, bugünden yarına sürüp giden sürekli ve sonsuz sayıda bölünebilir bir değişken olarak bakmadığını, bu konuda Berkeley'in zamanın izafiliği fikrini izlediğini göstermektedir. Zira Berkeley'e göre "zaman değil süre sonsuz sayıda dilime ayrılabilir", "zaman bir duygu olduğu için sadece (insan) zihni içinde yer alır", "birbirini izleyen fikirler silsilesidir zaman" (Alada, 1993:169).

Smith, insan zihninde hiç beklenmedik bir unsur olarak sürpriz etkisi yapan hadise veya görüntülerin niçin ortaya çıktığını *Astronomi Tarihi*'nde ele almamış olmakla birlikte *Ahlaki Duygular Teorisi*'nde bu sorunun cevabını bulmak mümkündür. Zira sürpriz etkisi ile ortaya çıkan belirsizliğin neden ortaya çıktığı

sorusu ancak Smith'in metafizik düşünce ile örülü ahlâk teorisine başvurmakla cevaplanabilir (Alada, 1993:170).

Smith'in taslağını çizdiği, bilimler için anahtar olan davranışsal çerçevenin üçüncü aşamasında, zihinsel dengenin yeniden kurulması için, ortaya çıkan sürpriz ile geleceğe dönük davranış normunu kaybeden insanın en azından başlangıçtaki dengeye yeniden dönme çabası ele alınmaktadır. Burada dikkat edileceği gibi başlangıçtaki denge noktası T1 ile beklenmeyen hadisenin vuku bulmasıyla içine girilen belirsizlik anı T2 arasında doldurulması, tamamlanması icap eden bir 'boşluk' ortaya çıkmıştır. Daha önceden hiç tahmin etmediği hadisenin belirmesiyle o andan itibaren geleceğe yönelik tahayyül etme gücü ortadan kalkan insanın bu "boşluğu doldurmak", yeniden zihinsel dengesini tesis etmek için kopan halkayı tamamen olmasa bile kısmen keşfetmesi gerekmektedir. Zira Smith'e göre sebep-sonuç zincirinde sürpriz duygusu ile 'kopan halkanın' keşfedilmesi çok nadirdir. Bu noktada Smith, Hume'un ortaya koyduğu 'tümevarım problemini' işliyor görünmektedir. (Smith aslında diğer klasik iktisatçılar gibi tündengelimci anlayışa sahiptir ve bu anlayışta; teoriden hareket ederek gerçekler incelenir. Ancak Smith beklenmeyen hadisenin etkisiyle insan zihninde ortaya çıkan boşluğu (kopan halkayı) keşfetmek için Hume'un ortaya koyduğu tümevarım yöntemini kullanmaktadır). David Hume, geçmiş ile gelecek arasındaki nedensel uyumluluğu sağlayacağı umulan ihtimali hesaplamının sınırlarına dikkati çektikten sonra, gözlemlenemeyecek nesne ve hadiseleri gözlemlenebilir olanlardan çıkarsamayı öneren tümevarım metodunun sorununa işaret etmişti. Geçmiş ile gelecek zamanı teşkil eden farklı iki zaman dilimin arasındaki mutlak uyumun hiçbir zaman kanıtlanamayacağını ileri süren Hume'a göre, deney ve gözlemlerin sıklığına ve çokluğuna bakarak geleceğin tıpkı geçmiş gibi olacağını varsaymak mantıksal değil psikolojik bir boyut içerir. Çünkü, "gelecek olayları gözlemleyemeyiz" (Alada, 1993:171).

Ancak David Hume'da geçmiş ile gelecek arasındaki boşluğun geleceğe ait bir bilgi noksanlığından kaynaklanıyor olmasına rağmen, Smith bu noktada belagat hocası Lord Kames'den de farklı olarak boşluğun, insanın zihninde taşıdığı bugüne ve geleceğe dair beklenti ve tahminlerinden oluşan bilgi seti içinde hiç yeri olmayan bir hadise ile ortaya çıktığını vurgulaması, onun, bu sebep-sonuç halkasındaki tıkanıklığa *a posteriori* bir yaklaşımla eğildiğini göstermektedir. Lord Kames (Home) ise "geçmiş ile gelecek olaylar arasında sürekliliğin akıl veya deney ile sağlanamayacağı kabul edilirse geriye sadece sezgilerimiz kalır" diyerek bu soruna *a*

priori yöntem ile çözüm aramaktadır (Kames, 1758:239). Ancak *a priori* yöntemin sözü edilen 'eksik halkayı' tamamlayacağını söyleyebilmek mümkün değildir. İnsanın tahayyül gücünü ortadan kaldıran ve bugün ile gelecek için akılcı karar alma eylemini durduran 'şok hadise' o an için *a priori* bir sezgisel sürecin de hareket alanını daraltır. Tamamen bireysel olan ve insanın zihinsel sürecinde yer alan bu hadise şayet sezilebilseydi, zaten sezen birey için mevcut olmazdı; dolayısıyla, sezgisel yeteneğin 'eksik halka'yı *a priori* ortadan kaldırması mümkün olmamaktadır. Bu anlamıyla Smith'in *a posteriori* yaklaşımı hocası Lord Kames'den daha gerçekçidir (Stewart, 1982:272).

Smith'in düşünce çerçevesinin son halkası onun ahlâk felsefesi ile yakından ilgilidir: Şaşırma ve hayret duygusu ile zihin huzuru bozulan insanın bu yanılma faktörü ile birlikte, iç sükûnetini yeniden ararken keşif ve yeniliğin kapısını aralaması veya en azından bu sükûnete yeniden kavuşması onun kâinata beslediği hayranlık duygusunu arttırmaktadır. Bu duygu insanın kâinata aidiyetini pekiştirmektedir (Alada, 1993:172).

Smith, *Ahlaki Duygular Teorisi'nde* iktisadî kazançtan duyulan reel tatmin veya faydanın, insanların zihinsel huzura sahip olmaları, güvenlik içinde olmaları duygularına ahlâkî olarak herhangi bir *önceliği olmadığını* düşünmektedir. Bu bağlamda Smith her insanın yanılma ya da belirsizlik olgusuyla karşılaşmasının eşitsiz, adaletsiz veya tesadüfi olmadığını düşünmektedir. Her insan, hangi aileye ya da hangi sınıfa mensup olursa olsun servetini çoğaltma ve/veya huzurunu arttırma çabasında eşittir. Her insan mensup olduğu aile, firma ya da sınıfın nesillerle intikal eden özelliklerini taşıdığından kendi yaşamı süresince nesillerin ikmal edemediği serveti bir çırpıda hem de zihin sakinliğini kaybetmeden elde etmesi Smith'e göre imkânsızdır. Bu açıdan 'fakir adamın çocuğunun hikâyesi' ilgi çekicidir; Otobiyografik olduğu tahmin edilen bu hikâyede fakir adamın oğlu babası ile sarayları gezerken birden bu hayata karşı önünde durulmaz bir imrenme ve bu maddî zenginliği elde etme isteği içinde kabarıyor. Ancak, bu maddi zenginliği elde etmek için ne zor yollardan geçeceğini, birçok arkadaşlarını kaybedeceğini, uyumadan geçireceği saatleri ve iç huzursuzluğunu düşünerek, zihninde hayal ettiği bu rüyayı bir an için fiile geçirdiğinde sonunda nasıl yanılgıya uğrayacağını düşünerek, ailesi ile birlikte bugün sahip oldukları sükûnetin aslında kralların uğrunda savaştıkları şey olduğunu anlayarak, hayatın bu iç dengesine karşı *hayranlık* duyuyor (Davis, 1990:346). Smith'in bu hikâyesinden onun hayatta her insanın 'çağrılı' olduğu bir işi,

bir doğal işbölümünün olduğu ve insanın bu doğal işbölümüne ters düştüğü ya da uyum göstermediği noktada belirsizlikle karşılaştığını düşünmektedir. Fakir adamın oğlu hayalinde belirsizliği yaşamış ancak fiilde doğal işbölümüne uyum göstermiştir.

Smith'ten sonra belirsizlik konusu ihmal edilmiştir. Öyle ki; bu dönem soyutlamacılık, tümdengelim ve noktasal analizler dönemidir. İktisadi insan, yani belirli bir varsayımlar kümesi ışığında hareket eden, akılcı karar birimi mutlaklaştırılmaktadır. Sanayileşmenin sosyal alandaki bozulmalarını öne sürerek sınıflı toplumun çatışmalarını ve Klasik paradigmayı eleştiren Marksist görüşe karşı Neo-klasik paradigma, atomik bireyler modelini ortaya atmıştır. Ancak, özde değişen bir şey yoktur. Değişen yalnızca statik çağın aktörleridir. Jevons, Menger gibi Neo-klasik iktisatçılar da belirsizliği iktisadi düşünceden soyutlamış, olasılık hesabına ya da bilgisizliğe indirgeyen yaklaşımlar geliştirmişlerdir (Yalçınkaya, 2004:6).

Adam Smith'in, iktisadi, siyasi, kurumsal, ahlaki boyutları ile iç içe, karşılıklı ilişkileri içinde yazdığı "Ulusların Zenginliği (*Wealth of Nations*)" adlı eseri, Napolyon savaşlarının olumsuz iktisadi sonuçlarının ortaya çıkması, buğday fiyatlarının hızla artışı, tarımda korumacılığa geçiş, iktisadi büyümenin geleceğine ve gelir dağılımının bozulacağına duyulan korkularla, iktisatta hakim eser olma özelliğini yitirmiş, 1776'dan Napolyon savaşlarına kadar uzanan Smithian iyimser dönemin sona ermesi ile birlikte Ricardian iktisadın hakimiyeti başlamıştır. (Alada, 2000:35).

2.3.1.2. Ricardo'nun mükemmel bilgi postülası

Ricardo, günümüz iktisadının soyutlama dünyasından uzaklaştırmakta başarılı olamadığı ve kriz yaratıcı içsel bir faktör olan mükemmel bilgi postülasını iktisada dahil eden kişidir. Ricardo, "Politik Ekonomi ve Vergilemenin İlkeleri (*Principles of Political Economy and Taxation*)" adlı eserinde temel varsayım olarak düşündüğü geleceğin bireyler tarafından mükemmel olarak bilindiği veya tüm bekleyişlerinin doğru olarak gerçekleştiğini şu sözlerle ifade etmektedir: "Her insan sermayesini istediği yerde kullanma hürriyetine sahip olduğu zaman doğal olarak bunu en avantajlı bir şekilde kullanmanın yollarını arar; eğer sermayesini naklettiğinde %15'lik bir kar elde edebiliyorsa %10'luk kar onu tatmin etmeyecektir." İnsanların yatıracakları sermayelerinin getirilerinin ne olacağını önceden bilerek, en avantajlı kullanım alanını belirleyecek yeteneğe sahip olduklarının varsayılması, neoklasik iktisatta da aynen benimsenen, bireylerin

geleceğe dönük kararlarında tam bilgiye sahip oldukları postülası, Ricardo ve geleneğinin, iktisadı tamamen kendi iç dünyasında, politik, ahlaki, toplumsal boyutlarından soyutlayarak, kesin bir belirlilik içinde ele alma gayretinin bir neticesidir (Alada, 2000:36).

Asıl sorun teşkil eden nokta, Ricardo'nun tümdengelimci soyut düşüncesini, pratik hedeflerinin çözümü için bir vasıta olarak kullanılmasıdır. Soyut neticeler ile pratik hayatın somut problemleri arasındaki ayrımı en aza indirmeye çalışan, soyut neticeleri doğrudan, hiç vakit kaybetmeden reel hayatta kullanma çabalarına, Schumpeter, "Ricardo'nun kötülüğü" adını vermektedir (Schumpeter, 1954:437).

Ricardo, analizi ile gerçek arasında çok yakın bir bağlantı olduğunu, çünkü aksiyomların hadiselerden çıkartıldığını düşünmektedir. James Mill ve Ricardo'nun asıl hatası ve iktisadın kurtulmak istediği bakış açısı, belirli bir sonuca ulaşıldığında ve bu sonuca doğru bir eğilimin varlığı kabul edildiğinde, bu istikamete doğru *kesin* bir yönelim olduğu çıkarılmasıdır (Alada, 2000:39).

2.3.1.2.1. Ricardo'nun hipotetik tümdengelimci yönteminin savunucuları

Ricardo-James Mill geleneği ardından soyut-tümdengelimci yöntemi izleyen en önemli düşünür iktisatçı 1820'ler ve 1830'larda N. Senior'dur. Senior, "iktisatçıların hadiseleri bir araya getirmekte gösterdikleri anlamsız çabayı" eleştirerek politik iktisadın gözlemden ziyade akıl yürütmeye bağlı olduğunu ileri sürmektedir. Senior, tüm insanların kesin bilgiye sahip oldukları, isteklerini mükemmel bir şekilde gerçekleştirdiklerini söylemekle beraber, bu başlangıç önermesinin ; "fizikteki yerçekimine karşılık gelen...ücret ve kar teorisinin köşe taşı" olarak nitelendirmektedir (Senior, 1951:28).

19. yüzyılda tümdengelimci yaklaşım Senior'dan J.S.Mill vasıtasıyla J.E. Cairnes'e ulaşacaktır. Böylece zincirin ikinci halkasında J.S.Mill bulunmaktadır. Mill'e göre bütün sebeplere dair bilgimiz tam olsa dahi, başlangıç koşullarının ayrıntılı olarak ele alınmaması, matematik bilgisinin yetersizliği, hadiselerin karmaşıklığı ve insan aklının yeterince teçhiz edilmemiş olması, doğru tahmin veya ayrıntılı izahı ortadan kaldırmaktadır (Hausman, 1981:365).

Mill'e göre, "eğer bütün özel durumlara ilişkin hadiseleri kesin olarak bilebilseydik özgün deneylerden herhangi bir avantaj elde edilemezdi" (Mill, 1874:107). Ancak bilgisizlik ve belirsizlik (bozucu tesirler) söz konusu olduğunda a priori yöntem yanında ampirik yöntem de ihtiyaç duyulacaktı. "Öngörülerimizle

fiili hadiseler arasındaki ayrılık... bozucu sebep'' olabilir diyerek tahminlerin hiçbir zaman mutlak kesinliğe sahip olamayacağını, ortaya çıkan az ya da çok ihtimal dereceleri dahilinde sebeplerin iyi ya da kötü değerlendirilebileceğini düşünmektedir.

Politik iktisadın tündengelimsel-hipotetik bir bilim olduğunu ileri süren Cairnes'e göre, fizik bilimleri gibi mükemmelliğe ulaşmasa da sağlam ve geçerli sonuçlara ulaşabilmek için, iktisatçının iktisadi olaylara, astronomun uzaydaki oluşumları tahmin ederken sahip olduğu kesinlik ile bakması gerekir. Bozucu sebeplerin olmadığı ya da yok sayıldığı düşünceye "hipotez" adını veriyoruz diyen Cairnes, hipotezi oluşturan öncüller her ne kadar kesin ve bilinen sebeplere dayanırsa da, insanlar sınırlı yeteneklere sahip olduklarından bu öncüllerin tümüne ait bilgiyi elde ettiklerinden hiçbir zaman emin olmayacaklar ve akıl yürütme sürecinin sonuçlarının da gerçekleri temsil ettiğine hiçbir zaman tanıklık edemeyeceklerdir. Cairnes, bu noktada Ricardo'nun "şayet öncüller doğru ise mantıksal çıkarsama ile ulaşılan neticeler gerçekte de doğru olur" düşüncesini Senior'un da izlediğini, öncüller sağlam temelleri olan hadiseleri temsil ediyorsa mantıksal olarak çıkarsanan sonuçların halihazırda yaşanan hadiseleri de temsil ettiği fikrinin kabul edilemez olduğunu ilan etmektedir (Alada, 2000:46).

2.3.2. 20. Yüzyıl İktisatçılarının Belirsizliğe Bakış Açıları: F.H. Knight, T.W. Hutchison, G.L.S. Shackle

19. yy'dan başlayarak 20. yüzyılın başına kadar dünya ekonomisinde görülen hızlı gelişmeler, I. Dünya Savaşı sonrasında kendini durgunluğa, büyük işsizlik problemine bırakmış, 1929 ekonomik buhranı ekonomilerde olduğu kadar iktisatçıların zihinlerinde de sarsıcı etkiler yaratmış, tam rekabet varsayımı üzerine kurulu iktisadi düşüncenin son bulması gerektiği ön plana çıkmış, iktisat biliminin artık sadece kıtlık ile değil kıtlık ile beraber belirsizlik problemi ile de mücadele etmesi gerekmiştir.

2.3.2.1. F.H. Knight' a göre risk ve belirsizlik kavramları

F.H. Knight'ın (1885-1972) 1921 yılında yayımlanan "Risk, Belirsizlik ve Kar (*Risk, Uncertainty and Profit*)" adlı eseri 20. yüzyılın en önemli iktisat yapıtlarından biridir. Knight bu eserinde risk ile belirsizlik kavramlarını birbirinden kesin çizgilerle ayırmıştır: "Belirsizlik" kelimesinin, işletmeye ait bilgi boşlukları ile,... sigorta prensibinin tatbik edilmesi sayesinde tamamen bertaraf edilmese bile

azaltılabilen, iş hayatında her zaman karşılaşılan ‘riskleri’ en iyi şekilde ayırdığı anlaşılıyor”. Knight’a göre, risklerin deneysel ve istatistiksel tahmin yöntemleriyle azaltılmasının mümkün olmasına karşılık, belirsizliğin ki işletmeye ait bilgi kopukları olarak tanımlanmaktadır, tamamen bertaraf edilmesi mümkün değildir. Belirsizliğin ‘eksik bilgi’den farklı olarak ‘bilgi ile yeri doldurulamayacak olan bir faktör’ olarak anlaşılması, Knight’ın iktisat teorisine önemli katkılarından biridir. (Alada, 2000:68-69).

Knight’a göre, ekonomik davranış tanımının içerdiği rasyonalite kavramının bir insan özelliği olarak genellenememesinin iki temel nedeni vardır (Knight,1940:16):

“a) Dürtüler yalnızca ekonomik değildir,

b) İnsanların yaptıkları seçimler hatadan masun değildir.”

Knight, toplumun toplumsal yasalardan değil de, insan faaliyetlerinden yola çıkarak açıklanması gerektiğini düşünür, ama *laissez faire* bireyciliğine karşı çıkar. Ona göre, insan tercihlerini veri alan *laissez faire* bireyciliği, toplumdaki çıkar çatışmalarını göz ardı eder. Knight, *laissez faire* bireyciliğin, hiçbir toplumda, hiçbir zaman ne uygulandığını ne de istendiğini yazar (Knight, 1940:23). Gerçek dünyanın özellikleri içinde, kuramsal olarak da hiçbir geçerliliği yoktur. Bunun en önemli nedenlerinden biri, gerçek dünyanın temel özelliği olan *belirsizliğin*, kendiliğinden bir düzenin kuramda belirtildiği gibi işlemesine imkan vermemesidir (Buğra, 1995:252).

Knight’a göre, kar olgusu insan davranışlarıyla ilgili sınırlamalardan ötürü, daha doğrusu, doğrudan doğruya insan bilgisinin ve insan davranışlarıyla ilgili bilginin niteliğine ilişkin yanılgılardan ötürü açıklayamadığı bir şeydir. Knight “*Risk, Belirsizlik ve Kar*” adlı eserinde, özellikle kar ve zarar olgularını alternatif bir yaklaşım içinde ele almaktadır. Bu yaklaşımda söz konusu olgular karşımıza belirsizliğin sonuçları olarak çıkmaktadırlar. Bunlar, herhangi bir girişimin başlangıcından sonuçlanmasına kadar geçen süre içinde, gelir ve maliyet hesaplarına giren bütün unsurların değerinde yer alan değişimleri yansıtır. Bu değişimler önceden tahmin edilebilecek değişimler değildir. Risk, değişik girişimlerin içerdikleri risklere göre sınıflandırılmasına dayanan bir sigorta sistemi yardımıyla bir dereceye kadar, kontrol altında tutulabilecek bir unsurdur. Belirsizlik ise, hiçbir hesaplama konusuna konu olamaz ve karlılık, bu hesaplanamayan ve belirlenemeyen unsurun sonucu olarak ortaya çıkar. Kar ve zarar olgularına yol açtığı ölçüde

belirsizlik, sistemin bazılarının lehine bazılarının aleyhine işlemesine, sosyal olarak istenilir olmayan sonuçlar vermesine yol açar. Sistem, A. Smith'in hayal ettiği gibi, güç olgusunu dışlayacak biçimde çalışmaz, çünkü belirsizlik bütün sosyal amaçlara ters düşebilecek biçimde, bir güç kaynağı olarak ortaya çıkar (Buğra, 1995:252).

Knight'in özellikle üzerinde durduğu şey, olasılık kuramının belirsizlik ortamında verilen kararların ekonomik sonuçlarını tahmin etmeye yardımcı olamayacağı. "Olasılık kuramı yalnızca ampirik olarak teşhis edilemeyen durumlarda olabilecek şeylerin dağılımının matematiğidir." İktisatçıyı ilgilendiren ampirik gerçeklik içinde belirsizlik, geleceğin tahmin edilemeyeceğini gösterir ve bundan başka bir anlam taşımaz. Belirsizlik ortamında karar veren bireyin ve onun kararlarının sonuçlarını inceleyen iktisatçının karşı karşıya olduğu epistemolojik sorun çerçevesinde, olasılık kuramının hiçbir yeri yoktur (Buğra, 1995:254).

2.3.2.2. Hutchison açısından mutlak belirlilik/belirsizlik

Hutchison'a göre, iktisada Ricardo ile birlikte taşınan, iktisadi karar birimlerinin geleceğe dönük bekleyişlerinde mükemmel bilgiye sahip oldukları varsayımı, denge koşulları altında, insanların gelecekte nasıl davrandığını belirten bir postüla değildir; sadece davranış biçimlerinin açıklanması için ileri sürülmüştür. Denge koşulunun ve dengeye dönüş eğiliminin tam bilgi varsayımı ile birlikte tanımlanması, iktisada zamansız ve mekansız bir analizi kazandırırken, yaratılan bu soyut dilin gerçek hayatın vazgeçilmez, göz ardı edilemez hadiselerinden olan insan davranışlarının eksik bilgi ve belirsizlik karşısındaki tavırlarını kavrayabileceği düşünülemezdi. Nitekim, Hutchison, bir totoloji olarak adlandırdığı, geleceği mükemmel olarak bilen bireylerin rasyonel davranışları veya maksimum fayda ve maksimum kar arayışı içindeki tutumlarının iktisatta başlangıç noktası olamayacağını: "bir totolojiyi sadece diğer totolojiler takip eder¹" sözleriyle ifade etmektedir. Ricardo sonrasında iktisat teorisi marjinalizmden neoklasizme uzanan çizgide bu varsayımı benimsemiş, zamansız ve mekansız analizini, bireyin bugün olduğu gibi yarınki kar ve faydasını da önceden tam olarak öngörülebildiği bir rasyonelliğe sahip olduğu anlayışı üzerine temellendirmişti. Tam bilgi varsayımını bir ilk yaklaşım olarak düşünmeyen Hutchison, bu varsayımın kaldırılıp yerine

¹ Totoloji iktisadi paradigmanın açıklaması gereken ilkeleri neden kabul etmesi

bireylerin bugün ve geleceğe dönük karar alırken tam bilgisizlik ya da tam belirsizlik içinde olduklarının kabul edilmesine de karşı çıkmaktadır (Alada, 2000:92).

Hutchison, ilk olarak Hayek ve Avusturya Okulu'nun 1930'lu yıllarda alevlendirdiği, planlamanın tüketicilerin tercih serbestliklerine mani olan, belirsizlik ve geleceğin öngörülmezliği gibi dinamik faktörlerin varlığı durumunda anlamını tamamen yitiren bir özelliğe sahip olduğu fikrine karşı çıktı. Planlanmış ekonominin planlanmamış bir ekonomiye nazaran daha iyi veya daha kötü bir sonuç ortaya koyamayacağını ileri sürerek konunun boyutunu normatif iktisattan pozitif iktisadın tartışma alanına çekti (Hutchison, 1937-1938:72).

İkinci olarak, iktisatta tercihlerin gerek tam bilgi gerekse de tam bilgisizlik hallerinde anlamlarını yitireceğini ileri sürdü. Mükemmel bekleyişler varsayımı ile zaman tek bir noktada ele alındığında, mallar arasından bugünkü tüketim için yapılan tercihte bireyin sağlayacağı fayda önceden belli olacağından, insanın hür insiyatifi de ortadan kalkacak, aynı şekilde, tam tersi durumda yani mutlak belirsizlik halinde de tercihler hiçbir anlam kazanamayacaktı. Hutchison'a göre "rulet oyununun da atılan küçük topun hangi sayı ve renkte duracağı önceden belli değildir. Bireyin parasını yatıracağı renk ve sayılar arasındaki 'tercihler'inin rasyonel olabileceği düşünülebilir, ancak bu tercihin bireyin kendisi tarafından değil de bir başka otorite tarafından yapılması arasında hiçbir fark yoktur. Bu durumda bu sahte tercihin hiçbir anlamı kalmaz" (Hutchison, 1937-1938: 72). Yani Hutchison, mal ve hizmetlere yönelik tercihlerin tam bilgi ve kesinliğin ya da tam belirsizlik (ve/veya bilgisizliğin) olduğu durumlarda bireyin iradesini harekete geçirmedeğini düşünmektedir. Ona göre: "Halihazır tercihlerin tümü ya da tüme yakını, mutlak belirlilik ve mutlak belirsizlik arasında bir yerde yer alan karma bir özellik taşır" (Hutchison, 1937-1938:73).

2.3.2.3. Shackle'ın belirsizliğe bakış açısı

18. yüzyılda Cantillon, Condillac ve Smith'den, 20. yüzyılda Knight, Keynes ve Hutchison'a bir dizi iktisatçı çok önemli bir role sahip olan belirsizlik unsurunu analize çalışmışlardır. Bütün bu düşünürlerden farklı olarak, Shackle'ın özgün yanı, iktisadın temel konularından olan belirsizlik, zaman ve bekleyiş temalarının üstündeki perdeyi kaldırmaya çalışmasıdır. Shackle, bir ömür boyu, bireylerin belirsizlik altında tercihlerini nasıl oluşturduklarını, nasıl bir zaman kesiti içinde karar verdiklerini incelemiş, felsefe-iktisat-psikoloji alanlarının kesiştiği

noktalar üzerine eserler vermiştir. Karar birimlerinin tam bilgiye sahip olduğu varsayımını terk ederek neoklasik iktisat ile bağını oldukça zayıflattırken, özellikle mikro analizde, Keynes ve iktisadına olan yakınlığını hep korumuştur (Alada, 2000:102).

Zaman noktasının, başka bir ifade ile anın, kısalığı, uzunluğu, farklılığı, yatırım, üretim ya da tüketim karar ve tercihi içindeki bireyin zihninde yer almaktadır. Shackle buna *oluşum içindeki an* ya da *yekpare an* adını vermektedir. Buradaki “zaman”, bireylerin zihnindeki tasarımların ve beklentilerin karmaşıklığını içeren, beyindeki çok sayıdaki saatin, mekanik saatin yerine geçtiği, Smith’in yanılan bireyinin, yani belirsizlikle karşılaşan bireyin algıladığı zamandır. Şokla karşılaşan ya da beklentilerine göre bir tasarımda bulunan birey için mekanik saatin tik taklarının bir anlamı yoktur. O, tasarlama-yanılma-öğrenme sürecinde, yani oluşum sürecinde kendi zamanını yaşamaktadır. Zaman, bireyin, yani karar biriminin zihnindeki bir imgedir (Yalçınkaya, 2004:8).

Shackle’ın iktisat düşüncesine bir katkı olarak getirdiği ‘oluşum içindeki zaman’ hem neoklasik iktisadın tam bilgiye dayalı nokta zaman kavramı, hem de dönem ya da çizgi zaman anlayışının yerine önerilmektedir. Shackle bu düşüncesini, “oluşum içindeki zamanın hafıza ve tahayyülü içinde barındırdığını” ifade ederek güçlendirmektedir. Böylece zaman, dün, bugün, yarın gibi farklı anların peşpeşe dizilmesi şeklinde değil, geçmişten tecrübe aktarımı ve gelecekte bekleyişlerin bireyin zihninde, yekpare anda teşekkül etmesi olarak anlaşılmaktadır. Zamanın bu şekilde kavramsallaştırılması iktisat bilimi için önemli bir yeniliktir. Ne Keynes’de ne de neoklasik iktisat geleneğinde böylesi bir yaklaşım bulunuyordu (Alada, 2000:104).

Shackle’a göre geleceğin alabileceği şekil kaleydoskopiktir, yani bekleyişlerin dışında çok farklı biçimlerde tezahür edebilir. Shackle, öngörülmez karakteri nedeni ile geleceğin ulaşılmaz olduğunu ileri sürerek, belirsizlik hadisesini de ister istemez bireyin zihninin içine çekmiştir. Tercih ve kararların gelecekte ortaya çıkması muhtemel sonuçları, doğabilecek sürpriz ve beklenmedik faktörler hep karar vericinin zihninde programlanmaktadır. ‘İçinde bulunulan an’ aynı zamanda bireylerin kararları sonrasında ortaya çıkması muhtemel görülen potansiyel sürprizleri de içinde barındırır. Ancak Shackle, tanımladığı bu ‘an’ın değişiminden, bireylerin sübjektif tasarımlarındaki yenilikler karşısında şekil değiştirmesinden bahsetmemiştir (Alada, 2000:109).

2.3.3. Keynesyen İktisatta Belirsizlik Kavramı

Keynes, **Genel Teori** üzerine 1937'de yazdığı makalede (Keynes 1937: 209-223), kendi teorisini geleneksel teoriden ayıran en önemli iki özelliğinin belirsizlik yaklaşımı ve çıktı için "bir bütün olarak" arz ve talep (efektif talep ilkesi) olduğunu belirtmektedir. Keynes'e göre risk ve belirsizlik iki farklı kavramdır. Riskin olduğu durumlarda olayın yenilenmesi (tekrarı) söz konusudur ve olayların tekrar etme olasılıkları hesaplanabilirken belirsizlik gelecek hakkında sayısal olasılıklar ya da matematiksel beklentiler hesaplamasının mümkün olmadığı bir durumu ifade edecek bir biçimde kullanılmaktadır (Fontana ve Gerrard, 2004:626; Lawson 1985:915; Hamouda ve Smithin 1988:160-61). Olasılıkla ilgili iki temel görüş vardır; Bunlar riske bağlı olasılık ve belirsizliği içeren olasılıktır. Riske bağlı olasılıkta bir olayın uzun dönemde gerçekleşme sıklığına atıfta bulunulur ve olayın yinelenme yüzdelerine dayalı olarak hesaplama yapılır. Bu hesaplamalarda risk her zaman vardır. Belirsizliği içeren olasılık da ise karar birimleri olayların yinelenmesine yönelik yüzde hesaplamalarından ziyade kendi inançlarına ve bilgilerine güvenirler ve bu bilgi herhangi bir matematiksel hesaba dayanmayan bilgidir. Keynes için olasılık matematiksel olasılık hesaplamalarına dayanmayan daha ziyade bireylerin sezgilerine veya toplumsal teamüllere bağlı olarak belirlenen olasılıktır (Yavuz ve Tokucu, 2006:149).

“Eskiler gibi benim çağdaşlarım da hala, istihdam edilen faktör miktarlarının veri olduğu ve ilgili diğer olayların az çok kesin sayıldığı bir sistemle uğraşıyorlar. Bu, değişimin olmadığı, hatta tahminlerin doğru çıktığı bir sistemi inceledikleri anlamına gelmez. Ama herhangi bir an için, olgular ve umutlar veri olarak alınmış, bu verilerin hesaplanabilir olduğu ve belirli bir yapıda olduğu varsayılmış, kendisine yer verilmesine rağmen fazla önemsenmemiş olan risklerin kesin bir sigorta hesabına vurulabileceği varsayılmıştı. Geri planda tutulmasına rağmen olasılık hesabının , belirsizliği de aynı duruma sokmaya yeterli olduğu varsayılmıştı.....” (Keynes, 1937:112-115).

Keynes burada belirsizlikle riskin aynı olgular olmadığını, çağdaşları olarak hitap ettiği iktisatçılar olan ortodoks iktisatçıların da aslında gerçeğe aykırı bir şekilde değişime kapalı bir sistem üzerinde çalıştıklarını ve bu sayede belirsizliği riske indirgediklerini ileri sürmektedir.

Keynes için: “...rulet oyunu belirsizliğe tabi değilken, yirmi yıl sonraki bakır fiyatı ve faiz oranı ya da 1970 yılında özel servet sahiplerinin sosyal sistemdeki konumları belirsizdir. Bu sorunlar için herhangi bir hesaplanabilir olasılık oluşturmak için hiçbir bilimsel temel söz konusu değildir" (Keynes, 1937:214).

Böyle bir durumda ise bireylerin sübjektif olasılık yapıları her zaman beklenmedik dışsal kaymalara uğrayabilecek ve bireyler bunların objektif dağılımları yansıtmadığını fark edeceklerdir.

Keynes'e göre tüketim harcamalarındaki artış, gelirdeki bir artışla mümkün olmaktadır. Gelir artışı ise yatırımların artmasına bağlıdır. Yatırım kararlarının verilmesinde ise iki faktör etkili olmaktadır. Faiz ve sermayenin marjinal etkinliği. Keynes'te yatırım kararlarının oluşmasında piyasa faiz oranları dikkate alınmakla birlikte yatırımların sonucunu, sermayenin marjinal etkinliği ile ilişkili beklentiler belirlemektedir. Çünkü Keynes, veri bir beklenti seti için yatırımın temel belirleyicisi olarak faiz oranlarını göstermektedir. Sermayenin marjinal etkinliği ile tanımlanan kar beklentisi ve cari faiz oranları (finansman maliyetleri) arasında fark oluştuğunda ve bu fark girişimci tarafından "tatmin edici" olarak değerlendirildiğinde yatırım kararı alınmaktadır. Yani girişimcinin yatırıma yönelmesi için sadece kredinin ucuz olması (faizin düşük olması) yeterli olmamaktadır. Kısacası yatırım kararları, "karlılık beklentisi boyutunda" belirlenmektedir (Greenwald ve Stiglitz, 1993:129; Paya, 1998:232). Keynes'in Klasik iktisatçılardan ayrıldığı temel nokta, yatırım kararlarının sadece sermayenin cari marjinal verimliliğine dayalı olmayıp, aynı zamanda sermayenin gelecekteki beklenen getirisine de bağlı olmasıdır (Felderer ve Homburg, 1987:78). Yatırım kararlarının verilmesinde gelecekle ilgili beklentiler önemli bir rol oynamaktadır. Geleceğin belirsizliği göz önünde bulundurulduğunda Keynes, yatırım kararlarının verilmesinde "animal spirits (hayvani güdüler)" adını verdiği davranış eğiliminin de rol oynayacağını da belirtmiştir. Belirsizlik, sermayenin marjinal etkinliğinin faiz esnekliğinin düşük olmasına, spekülasyon amaçlı para talebinin faiz esnekliğinin ise yüksek olmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla, belirsizlik hem sermayenin marjinal etkinliğini, hem de elde bulduracağımız para miktarının biçimini etkilemektedir (Fisunoğlu ve Köksel, 2009:38).

Keynes'in endişe, korku ya da güvensizlik dereceleri olarak ifade ettiği, geleceğin bugünden bilinmediği bir ortamda bireylerin para, tahvil, hisse senedine yönelik taleplerinde ve yatırım kararlarındaki sübjektif ve psikolojik durumları, belirsizlik anlayışının özünü oluşturmaktadır. Belirsizlik olgusu ile birlikte zaman unsuru da ön plana çıkmıştır. Keynes, Marshall ile birlikte iktisadi analizlere dahil olan "zaman" kavramını iktisat teorisine geri getirmiştir. Keynes'in analizinde zaman, yani tarihsel zaman, önemli bir şekilde girmiştir. Genel Teori'nin en önemli mesajı, zaman ve kesin olmayan beklentilerdir (Asimakopulus, 1978:7-8).

Zaman kavramına tarihsel açıdan bakış, ekonomik rasyonalite kavramının anlamını da değiştirmiştir. Keynes, ekonomik kararları gerçek tarihsel zaman içinde ortaya çıktıkları biçimde ele almaktadır. Bu anlayışa göre, geçmişte alınan kararların geri dönülmez bir biçimde geleceği etkiledikleri ve geleceğin tam olarak bilinemeyeceği (belirsizlik) gerçeğinin vurgulanması, ekonomik rasyonalite kavramına geleneksel iktisadın yaptığından çok farklı ve yeni bir anlam yüklemiştir. Başka bir deyişle, ekonomide kişilerin kendi tercih sıralamalarını tam olarak bildikleri durumlarda bile, iktisadın karar alma sürecini basit bir amaç-araç ilişkisine indirgemek imkansızdır. Bu süreç, her şeyden önce kesin olarak bilinmeyen bir gelecek hakkında alabildiğince çok bilgi toplamak isteği ile belirli bir süre içerisinde karar alıp harekete geçme gerekliliği arasındaki çelişkiyi içermektedir. Bu konuda Keynes, iktisadi anlamda optimal bir karar almak için gerekli bilgiyi toplamak mantıksal olarak imkan dahilinde olsa bile, bunun için gerekli süre göze alınamayacak kadar büyük maliyetler içereceğinden iktisadi kararların pür rasyonellik ilkesi çerçevesinde alınamayacağını söylemektedir (Tekeoğlu, 1993:201).

Keynes'in zaman unsurunun önemini vurgulamasıyla ekonomik rasyonalite kavramında ortaya çıkan diğer değişiklik ise, geçmişte alınan kararların bağlayıcı niteliği ile ilgilidir. Zaman içinde geleceği yeniden yaşayarak alınan kararları düzeltmek mümkün olmadığına göre, karar sürecinde kararların bağlayıcılığını mümkün olduğunca azaltan bir esnekliğin sağlanması önem kazanmaktadır. Bu konuda, para ekonomisi ile takas ekonomisi arasındaki farklılığın Keynes tarafından vurgulanması, iktisat teorisine önemli bir katkı olarak değerlendirilmektedir. Bu alanda Keynes'in ayırt ettiği şey, paranın mal ve hizmet alışverişini kolaylaştırma özelliği değil, paranın alışverişlerin ertelenebilmesini, üretimle tüketim, tasarrufla yatırım arasına belirli bir zaman konulabilmesini sağlama özelliği olmuştur. Paranın belirtilen bu fonksiyonu, geleceğin belirsizliğinden doğan maliyetleri düşürme anlamına gelmektedir (Fisunoğlu ve Köksel, 2009:39).

Keynes'in yaklaşımında paranın konumu, belirsizlik kavramının önemine bağlıdır. Keynes'in yaklaşımında para, hem belirsizliğin bir göstergesi, hem de onu aşmanın bir yolu olarak karşımıza çıkmaktadır. Keynes, gerçek bir para ekonomisinin işleyişini açıklarken, bu tür bir ekonominin, Say Yasası'nın geçerli olduğu bir mübadele ekonomisinden ne derece farklı olduğunu ve anlaşılmasının ne derece farklı yöntemler gerektirdiğini göstermiştir (Buğra, 1995:256).

Bireylerin beklentileri ve bu beklentilerin belirsizlik yüzünden kaymalara uğraması etkisini özellikle para, faiz ve yatırım üzerinde göstermektedir. Öncelikle paranın servet saklama aracı olması tamamıyla geleceğin belirsiz olmasından kaynaklanmaktadır: "Bir servet saklama aracı olarak para tutma isteğimiz, geleceğe ilişkin kendi hesaplamalarımız ve uzlaşmalarımıza (convention) olan güvensizliğimizin derecesini gösteren bir barometredir" (Keynes 1937: 216). Bu bakımdan çok genel olarak, insanların tahminlerine duydukları güvendedeki değişimler, gerçekte elde tutulan para miktarını değil, insanları para tutmamaya yöneltecek faiz oranını etkileyecektir. Bu kavrayışta, verilmiş her beklenti düzeyine ayrı bir likidite talep fonksiyonu karşılık gelmekte ve belirsizliğin yol açtığı beklenti kaymaları faiz oranını da doğrudan etkilemektedir.

Bununla birlikte, Genel Teori'nin belirsizlik yorumunun benimsenmesi, önemli bir analitik yetersizliğe yol açmaktadır. Belirsizliğe tabi bireylerin beklentilerini oluşturma biçimi konusunda Keynes'in açık bir mekanizma ortaya koymaması, yalnızca "varolan durumun sonsuza kadar devam edeceği" varsayımının beklentilerde temel alınması, aslında beklentilerin analizde dışsallaştırılmış olduğunu göstermektedir. Beklentilerin veri olarak alınması, efektif talep ilkesinin ortaya konmasında yararlı olduğu halde yalnızca beklenti düzeylerindeki kaymaların yol açtığı değişmelerin incelenebileceği karşılaştırmalı statik bir yapıya yol açacaktır. Bunun ise analizin kapsamını önemli ölçüde daralttığı söylenebilir (Kregel 1976:211-213). Bu sorundan kaçınmak için davranışsal ilişkiler hakkında beklenti hatalarının belirli "makul sınırlar" içinde tutulup tutulamayacağı ve hataların sistematiklik gösterip göstermeyeceğinin incelenebileceği bir çerçeve ortaya koymak gerekmektedir (Coddington, 1982:484).

Keynes'in *Genel Teori*'de ele aldığı modelde, belirsizliğin yeri ve sınırları aranırken, Keynes'in üç psikolojik faktör olarak ele aldığı sermayenin marjinal etkinliği, likidite tercihi ve tüketim eğiliminden hareket edilebilir. Keynes'e göre, "insan tabiatının psikolojik karakterinin" devreye girdiği iktisada ait bu üç motif, iktisadi hayatın işleyişine yön vermektedir (Alada, 2000:78).

Keynes belirsizliğin bu merkezi rolünü saptamakla kalmamış, karar birimlerinin belirsizliğe cevap kanallarının neler olabileceğine dair önemli saptamalarda da bulunmuştur. Bunlar belirsizliğin oluşum aşamasından önce ve bu durumu oluşturan unsurlardan çok, belirsizliğin ortaya çıkması sonrasında bireylerin böylesi bir düzlemde davranışlarını nasıl düzenlediklerine dair normatif olmayan

bazı ipuçlarıdır. Bunlardan ilki, Knight'ın yaptığı risk, belirsizlik ayrımında görüldüğü üzere, ihtimali ölçümden farklı olarak belirsizliğin ölçülebilir olmadığı saptamasıdır: “(Belirsizlik konusunda) ihtimali hesaplamaların ele alınacağı herhangi bir bilimsel temel yoktur. Biz sadece bilmiyoruz” (Keynes,1973:114) diyen Keynes’de aynı yolu izlemektedir.

Ancak Keynes’e göre karar birimleri geleceğe dönük bilgisizliklerine karşın bekleme davranışlarını “çok belirsiz şeylere ağırlık vererek değil, aksine oldukça kesin olarak hissettikleri hadiseleri kendilerine rehber olarak seçerek” oluşturmaya itmektedir. Keynes bunları üç grup içinde ele almaktadır (Keynes,1973:114).

- (1) Geçmiş deneylerin saf bir incelemesinden çok bugünün gelecek için daha faydalı bir rehber olduğunu kabul ediyoruz. Bugüne tesiri açısından, gelecekte olması beklenen değişimleri dikkate almıyoruz.
- (2) Fiyatlar ve cari üretimde ifadesini bulan (toplumun) *mevcut* genel kanaatinin, geleceğe ilişkin bekleme davranışları doğru olarak bir araya getirdiğini varsayıyoruz. Böylelikle yeni ve daha uygun bir kriter ortaya çıkmadıkça ve çıkana kadar bunu olduğu gibi kabul ediyoruz.
- (3) Kendi şahsi kanaatimizin yetersiz olduğunu bilerek, belki daha çok bilgi ile donanmış olabileceklerini düşünerek bizim dışımızdakilerin kanaatlerine bel bağlamaya kendimizi zorluyoruz. Yani çoğunluğun veya ortalamanın davranışlarına ayak uydurmaya gayret ediyoruz. Herkesin birbirlerini taklit etmeye gayret ettiği bir toplumun psikolojisi, kesin olarak ifade edersek *teamüle dayanan* bir kanaat halini alır (Keynes,1973:114). Keynes böylece belirsizliğe cevap ya da çare olarak bireylerin zihinlerinde kurmaya çalıştıkları rasyonalizasyona dair birkaç ipucu vermektedir.

Lavoie ise belirsizlik, risk ve belirlilikle ilgili üç tür tipolojinin olduğunu ve Keynesyen temel belirsizliğin bu üç tipolojiye bakılarak belirlenebileceğini belirtmektedir (Yavuz ve Tokucu, 2009:149). Bunlar:

- a) Belirliliğin olduğu durum; her tercih her zaman için aynı sonuca neden olur ve sonucun değeri bilinir.
- b) Riskin olduğu durum; her tercih belirli bir olası sonuçlar setine neden olur ve sonucun değeri bilinir.

- c) Belirsizliğin olduğu durum; belirli bir tercihten kaynaklanabilecek sonuçlar bilinmez, sonucun olasılığı bilinmez, sonucun değeri bilinmez.

Bu çerçeve içerisinde olasılıkların belirsizliği ve temel belirsizlikten bahsedilebilir. Olasılıkların belirsizliği durumu; Bu tür bir belirsizlik problem oluşturmaz çünkü olasılıkların tahmin edilmesi mantıksal bakış içinde her zaman yapılabilir. Olasılıkların belirsizliğini ortodoks iktisatçılar benimsemektedir. Temel belirsizlik durumu; her hangi bir kararın verildiği zamanda gelecekle ilgili bilginin olmaması halidir. Bireyler karar verme anlarında gelecekle ilgili bilgiyi sunacak bir veri setine sahip değildir ve bu durum geleceği belirsiz kılmaktadır. Keynes'in ve Post Keynesyenlerin kabul ettiği belirsizlik, temel belirsizliktir (Dequech, 1999:415).

Keynes'te belirsizliğin ortaya çıkardığı en önemli sorun, bireylerin artık katı anlamda rasyonel davranmalarının mümkün olmadığıdır. Bunun anlamı, Keynesci makro iktisadın, Neoklasik mikro temellere dayanmaması gerektiğidir. Keynesci yaklaşımın önündeki en önemli sorunlardan birisi, belirsizlik altında geçerli olacak bir karar sürecinin ortaya konması ve böylece Keynesci önermelerin, karar problemlerinin sonuçları olarak geliştirilebileceği bir yapının kurulmasıdır. Bu tip bir karar mekanizmasının ortaya konması, Keynesci iktisadın sarsılan konumunu yeniden kazanmasını ve "Yeni" Keynesci bir alternatifin ortaya konmasını sağlayabilir (Özel, 1990:123-125).

2.3.4. Avusturya İktisat Okulu'nda Belirsizlik Kavramı

Avusturya İktisat Okulu, Carl Menger'in 1871 yılında yayınlanan "Ekonomi Biliminin Temelleri" (Grundsätze der Volkswirtschaftslehre) isimli kitabı ile doğmuştur. Bu eseri ile Menger, Viyana Üniversitesi'nde öğretim üyesi olmuş, bir süre sonra aynı üniversitede profesörlüğe atanmıştır. Daha sonra Menger'in öğrencisi olmamakla birlikte iki genç iktisatçı olan Böhm Bawerk ve Friedrich von Wieser, Menger'in fikirlerinin ateşli savunucusu olmuşlardır (Aktan,1994:39).

Fritz Machlup İkinci Dünya Savaşı öncesinde Avusturya İktisat Okulu'nun temel düşüncelerini teşkil eden başlıca altı ilkeden söz etmiştir. Bu ilkeler şunlardır:

- (a) Metodolojik bireycilik; ekonomik olayların, karar ve tercihlerin açıklanmasında birey davranışlarına bakılması gerektiğini savunan görüş.

(b) Metodolojik subjektivizm; bu ilke bireylerin davranışlarının ancak bireylerin bilgi, inanç, kabul veya reddettikleri değerlere bakılarak anlaşılabilceğini kabul eder.

(c) Marjinalizm; bu ilke karar verme durumunda olan bireylerin tüketiminde yapacakları göreceli değişikliklerin önemi üzerinde duracaklarını ifade eder;

(d) azalan marjinal fayda etkisi,

(e) fırsat maliyeti,

(f) üretim ve tüketimin zaman yapısı (Aktan, 1994:45).

Avusturya Okulu yazınında önemli çalışmalardan birisi G.P.O'Driscol ve M.Rizzo'nun *The Economics of Time and Ignorance (1985)* kitabıdır. Vaughn'a göre, bu kitaptan sonra Avusturya İktisadını "zaman ve bilgisizlik iktisadı" olarak tanımlamak yanlış olmayacaktır. Avusturya Okulu'nu "sübjektivist ve piyasa süreci düşünce okulu" olarak tanımlayan O'Driscol ve Rizzo'ya göre, 19. yüzyıl fiziğinin mekanistik bir modeli olarak neoklasik iktisat, artık yararlı katkılarının sınırına varmıştır. Bu nedenle iktisadın kökenleri "sosyal fizik"ten çok "felsefi iktisat"la tanımlanmalıdır. İktisat reel zaman ve radikal bilgisizliğin/belirsizliğin yarattığı problemlerle uğraşmalıdır. Dolayısıyla bu iki kavram, bireylerin kararlarıyla ilgili sübjektivizm (algı ve bekleyiş farklılığı), eksik bilgi, içinde faaliyet gösteren kurumların (piyasa ve devlet) niteliği, bireylerin faaliyetlerinin koordinasyonu ve girişimcilik gibi konu ya da problemlerle birlikte düşünölmelidir. Söz konusu bu çalışma, Avusturya Okulu'nun benzer kavramları önemseyen Post Keynesyen ve Kurumcu Okullarla ilişkisini artırmıştır (Yay, 2004:6-7).

Avusturya Okulu bilgi teorisinin çıkış noktası, insanoğlunun (bireyin) bilgisinin sınırlı olduğu, eksik-bilgiye (ignorance) sahip olduğudur. Söz konusu bu eksik-bilgi teknolojik gelişme ile aşılabilecek ampirik bir sorun değil, felsefi bir tezdır. Toplum ve ekonomi hakkındaki bilgilerin temel niteliği, toplumun bireyleri arasında dağılmış olması ve tek bir kişi ya da merkezi kurum tarafından toplanıp bir araya getirilememesidir. Yine bu bilgi, somut- spesifik olaylara ilişkin olmayıp genel nitelikte şeylerdir. Zaman içinde bir yandan topluma ilişkin bilgiler artarken, bir yandan toplumun giderek karmaşıklaşması, teknolojiadaki gelişmeler, bireyin bilgisini de azaltır. Avusturya İktisat Okulu bu bilgi teorisi ile insanların içinde yaşadıkları iktisadi ve sosyal sistemleri anlayabilmelerinde akli yetilerinin doğal sınırına işaret eder. Hayek bu görüşü desteklemek için *The Sensory Order* kitabında psikolojiye ait Gödel Teoremi'ne başvurur: Bir sosyal sistemin tutarlılığı, sistem içinden

kanıtlanamaz; dolayısıyla, rasyonel süreçlerde ifade edilemeyecek, farkına varılamayacak kurallar ya da bilgilerin varlığı unutulmamalıdır. İşte iktisadın temel sorunsallarından biri de bu bağlamda ortaya çıkmaktadır: "Nasıl olur da tek bir kişi tarafından toplanamayan fakat binlerce ya da milyonlarca bireylerde ayrı ayrı bulunan büyük bilgi yığınının yaralanarak bütün bir iktisadi faaliyet düzeni başarılır?" (Yay, 2004:13).

İnsanların toplum ya da ekonomiye ilişkin bilgilerini nasıl elde ettiklerini Hayek psikolojinin teorik temellerinden hareketle açıklamaya çalışır. Hayek için önemli olan objektif fiziki dünya ile duyularımızla algıladığımız görüngü (phenomenal) dünyası arasındaki ilişki ve farklılıktır. İnsanoğlu kendisinin dışındaki iktisadi ve sosyal dünyaya ilişkin bilgileri, tek tek olaylar şeklinde değil insan zihninin ürettiği belirli genellemeler ve sınıflamalar şeklinde algılar/elde eder. İnsanoğlunun kafasındaki zihni düzen, zihin tarafından üretilen, insanların giriştiği bir dizi ilişkileri yansıtan görüngü dünyasına ait bir düzendir; bu düzen subjektif olsa da kullanışsız değildir. Bir kişi için doğru ya da farklı olan, bir başka kişi için de aynı anlama gelebileceğinden, bu düzenle ilgili genel önermelerde bulunulabilir. Böylece zihni düzen evrimci bir süreçte ortaya çıkar. Merkezi sinir sistemi, dış dünya ile ilgili tecrübelerden, bağıntılar mekanizması aracılığıyla bir "dünya haritası" üretir. Bir başka ifade ile dış dünyadaki bir olaya ilişkin bilgimiz yalnızca o olaya dayanmaz, daha önceki deneylerimiz aracılığıyla önceden sahip olduğumuz bağıntılara da dayanır. Dolayısıyla bu bağıntılar mekanizması bir öğrenme sürecini de ifade eder (Yay, 2004:14).

Hayek, "İktisat ve Bilgi (Economics and Knowledge)" ve "Toplumda Bilgi Kullanımı (The Use of Knowledge in Society)" adlı makalelerinde, belirsizlik olgusunu ele almaktadır. Bu makalelerde, ekonomik karar sürecinde bireyin amaçlar ve araçlarla ilgili tam bilgiye sahip olmamasının önemini vurgulamaktadır ve ekonomik durumla ilgili olarak bilinmesi gereken her şeyi hiç kimsenin bilemeyeceğini öne sürmektedir. Ama bütün bireylerin, tek tek, durumla ilgili bilgilerin bir parçasına (kendi kararlarını verirken kullanabilecekleri bir parçasına) sahip olduklarını yazmaktadır. Bu bölük pörçük bilgi parçaları, bir koordinasyon mekanizması olan piyasa tarafından bir araya getirilmekte ve böylece kaynak dağıtımını ihtiyaçları karşılayacak biçimde gerçekleşmektedir. Hayek sözü edilen makalesinin ilkinde, kişisel beklentileri piyasa dengesiyle ilgili çözümlemelerin temel taşı olarak ele almaktadır. Burada Hayek: "denge kavramını, bütün ekonomik

bireylerin gelecekle ilgili beklentilerinin doğru çıktığı ve birbirleriyle uyum içinde oldukları durum olarak tanımlamaktadır’’(Hayek, 1937:36).

Ama Hayek’in özellikle ikinci makalesinde, fiyatların bir koordinasyon mekanizması olarak gördükleri işlevi, sanki denge durumu normal durummuş gibi tartıştığı görülmektedir (Hayek, 1945:3). Oysa çeşitli iktisatçıların vurguladıkları gibi, dengeden sapma durumlarında, fiyatın bir koordinasyon mekanizması olarak, karar alan bireye kararlarına zemin hazırlamak üzere verdiği bilgi, ne yapılması gerektiğini açıkça göstermeyen bir bilgidir. Ne yapılması gerektiğine birey, bu bilgiyi *kendince yorumlayarak* karar verir (Buğra,1995:202).

Menger’e göre ise insanın neyi neden istediği ve isteklerini nasıl gerçekleştirdiği çizdiği araştırma programının önemli bir parçasıdır. Yazarın özellikle vurguladığı bir nokta da, otomatik dengenin gerçekleşmesini önleyen, çoğu zaman kendiliğinden düzenin ihtiyaçları beklenen doğrultuda karşılmasını engelleyen bir olgu olarak belirsizlik olgusunun üzerinde durulması gerektiğidir. Karar durumlarında, karar alan bireyin kararla ilgili bütün verilere sahip olmayışı, bu bilgi eksikliğinin sonuçları ve sahip olunan bilgiyi artırmak için girişilen çabaların niteliği, iktisadın alanına giren bir konudur (Buğra, 1995:178).

Avusturya Okulu'nun bilgi kavramı ile ilgili olarak önemle vurguladığı noktalardan biri de, iktisadın konusunun sübjektif niteliği ile sübjektivist yöntemin karıştırılmaması gerekliliğidir. Onlara göre, sübjektivist yöntemle objektif bilim tamamen tutarlıdır; sübjektivist yöntemle pekala objektif bilim yapılabilir. Bunun için iki noktanın ele alınması gerekir: İlki, bilim insanının bilgisi (bilimsel bilgi) ile sokaktaki insanın (iktisadi ajanın) bilgisinin farklılığıdır. Bilim insanı, insan faaliyetinin bütünü ve genellikle amaçlanmayan sonuçlarını araştırır ve bunun bilgisine sahiptir. Hayek bunu “objektif veriler” olarak adlandırmaktadır. İktisadi ajan ise kendisi ile ilgili bilgi parçası ile uğraşır (sübjektif veriler) ve bu algılama/bilgiden hareketle kendisine ait bazı ayarlamalarda bulunur. Sözgelimi vergilerdeki bir değişimin sermaye, emek ve tüketici üzerindeki etkisi/yükü iktisatçının bilgisini oluşturur. Birey ise, tasarruf sahibi olarak, aynı tasarruf oranını sürdürmeli mi, yoksa yatırım portföyünü değiştirmeli mi sorusuna, işçi olarak ücretlerdeki değişmelere karşılık işini değiştirmeli mi, tüketici olarak tüketim sepetini değiştirmeli mi sorularına yanıt arar ve onun için bu bilgiler önemlidir. Bilim insanının bilgisi de, çok sayıda teorilerin bulunması, ihtiyacı tam karşılayamaması gibi nedenlerle birey için belirsizlik yaratır. İkinci önemli nokta ise, sübjektif

manın objektif biliminin yapılabileceğidir ki bu sübjektivist yöneme karşılık gelir. Bu yöntemde, somut sonuçlar ve sınırlamalarla uğraşılmaz; en soyut düzeyde idealize rasyonel yapılar kurulmaya, bireylerin içinde buldukları öznel durumu aşan bir tercih/seçim mantığının geliştirilmesine çalışılmaktadır. Uygulama düzeyinde bilim insanı bireyin düşüncelerini açıklamalarına ekleyebilir. Kısaca, iktisadın konusunun sübjektif niteliği/içeriği (zevkler, olaylara ilişkin beklendişler, algılamalar, bilgiler) gözlenemez ise de, bunlar hakkında bireylerin davranışlarının kontrol edilebilen, anlaşılabilir ilişkiler kurulabilir: objektif bilim (Yay, 2004:14).

2.3.5. Rasyonel Beklentiler Hipotezine Dayalı Yeni Klasik İktisat'ta Belirsizlik Kavramı

Yeni Klasik İktisat, “rasyonel beklentiler” (rational expectations) kavramının belirlediği bir mikro temel üzerinde durmaktadır. Bu kavram ilk defa Muth'un 1961 yılında yayımlanmış bir makalesinde, beklentilerin nasıl oluştuğunu inceleyen bir kuram geliştirme amacı çerçevesinde ortaya atılmıştır. Muth'un bu makalede ortaya attığı fikir, karar alan bireylerin beklentilerinin bütünüyle rasyonel bir veri kullanımı süreci sonucunda oluştuğudur. Rasyonel beklentiler kavramı, Friedman'ın ve diğer monetaristlerin kullandıkları “uyuma yönelik beklentiler” (adaptive expectations) kavramından farklıdır. Uyumcu beklentiler hipotezine göre, insanlar tahminlerinde yanılır ve hata yaparlar. Bu hatalar sonucu beklentileri değişir ve geleceği daha doğru bir biçimde yansıtır hale gelirler. Böylece geçmiş hatalar düzeltilir. Rasyonel beklentiler kavramı çerçevesinde ise, beklentiler, kararı etkileyen değişkenlerin gelecekte alabilecekleri değerlerin rasyonel bir biçimde gözden geçirilmesi sonucu oluşurlar. Hata yaparak öğrenme süreci ortadan kalkar (Buğra,1995:338).

Ekonomik faaliyet içinde beklentilerin oynadığı rolü vurgularken, beklentilerin oluşumunda içgüdülerin, sezgilerin ve kitle psikolojisiyle ilgili etkenlerin üzerinde duran Keynes'in karşısında, Muth'un fikri, rasyonalite kavramını beklentilerin oluşumunu da kapsayacak biçimde genelleştirmektedir. Yani maksimizasyona yönelik bireysel davranışlar, beklenti oluşumu alanında da belirleyici konuma geçmektedirler. Muth'a göre ekonomik bireyler karar alırken, ellerindeki bilgiyi sonuna kadar değerlendirip ileriye yönelik tahminlerde kullanırlar. Ekonomik yapıdaki herhangi bir değişiklik, bu tahminlere yansır ve kararları etkiler. Ekonomik bireylerin tahminleri, iktisatçıların en ileri ekonometrik teknikleri

kullanarak yaptıkları tahminler kadar gerçeğe yakındır. Dolayısıyla, iktisatçıların kullandıkları modellere, bireylerin gerçekçi olamayacak kadar rasyonel davrandıklarını varsaydıkları gerekçesiyle yöneltilecek eleştiriler bütünüyle temelsizdir. Aksine, bireyler bu modellerde varsayıldığından çok daha rasyonel davranmaktadırlar. Maksimizasyon amacı, ileriye dönük tahminlerde optimal bilgi kullanımını da içermektedir. Yani, Muth (1961)'un rasyonel beklentiler hipotezine göre, firmaların ve bireylerin beklentileri (daha genel olarak, subjektif olasılık dağılımı) aynı bilgi seti altında tahmin teorisi (objektif olasılık dağılımı) ile uyumlu olacaktır. Rasyonel beklentiler görüşüne göre, bireyler uyumlu beklentilerde olduğu gibi sistematik hata yapmamaktadırlar. Bireyler hata yapabilirler, fakat sistematik olarak hata yapmadıkları için bu hataların beklenen değeri sifıra eşit olacaktır. Rasyonel beklentiye sahip bireyler de hata yapmaktadır, geçmişte yaptıkları hatalardan ders almaktadırlar. Bu nedenle, beklenti hatalarından oluşan hata terimlerinde otokorelasyon bulunmamalıdır (Muth, 1961:315-335).

Akerlof ve Yellen ise, beklentilerin rasyonel olmadığını, bireylerin bazen elindeki bilgiden tam olarak yararlanmadığı görüşünü ileri sürmüşlerdir. Özellikle, ılımlı ya da düşük enflasyon düzeyinde toplumun belli bir oranının enflasyonun bu düşük oranını dikkate almadıkları vurgulanmıştır. Bunun nedeni olarak ise bireylerin elindeki bilgi setinin tamamını kullanmamaları, bazı verileri önemsiz görerek sadece önemli verilere dikkat etmeleri gösterilmektedir. Bu görüşe göre ise bireyler rasyonel davranmaktadırlar fakat bireyler yüzde yüz rasyonel olamamaktadırlar. Bazen rasyonel olmayan kararlarda verebilmektedirler. Akerlof ve Yellen bu tür beklentileri Yakın Rasyonel (Near Rationality) veya yakın rasyonel beklentiler olarak tanımlamıştır (Zengin ve Kurt, 2009:3).

Lucas, Rapping, Wallace ve Sargent gibi iktisatçılar tarafından geliştirilen yeni klasik iktisat içinde, rasyonel beklentiler hipotezi, “hükümet insanları kandıramaz” fikrine temel olacak biçimde kullanılmıştır. Yani, beklentiler insanların geleceği en iyi biçimde tahmin etmelerine imkan veren bütünüyle rasyonel bir süreç içinde oluştuğu için, iktisat politikalarının sonuçlarının tahmin edileceği ve davranışların bu tahminlere göre değiştirileceği öne sürülmüştür. Dolayısıyla, örneğin para arzındaki bir değişikliğin yol açacağı fiyat artışları dikkate alınacak ve gerçek ücretlerin doğru tahmin edilmesiyle genişletici para politikası, emek arzı ve istihdam düzeyinde herhangi bir değişiklik meydana getirmeyecektir. Makro iktisat politikaları, ancak bu politikaları uygulayanlar “milleti kandırmayı” başardıkları

ölçüde etkili olabilirler. Sistematik olarak, bir kurala göre uygulanan politikaların durumunda böyle bir yanıltmaca söz konusu olamaz. Ancak, ani karar ortamında önemli belirsizlikler yaratan politikalar, geçici bir üretim ve istihdam artışına yol açabilirler. Ama yeni klasik iktisatçılara göre, bu istenmeyen bir şeydir. Çünkü geleceğin doğru tahmin edilememesine yol açan belirsizlikler, dengeden sapmaların tek nedenidir. Gelecek doğru tahmin edilebildiği ölçüde denge gerçekleşir, bu tahmin işlemini de, bireyler, iktisatçılar ve iktisat politikası uygulayıcıları kadar iyi bir biçimde gerçekleştirebilirler (Buğra, 1995:339).

Bu yaklaşımda para, yalnızca bir değişim aracı olarak ele alınır, tasarruf ve spekülasyon aracı değildir. Aksi halde Keynes'in katkısı doğrultusunda, tasarruf ve spekülasyon aracı olarak para kullanımının, tam rasyonalite varsayımı altında bile, tam istihdam dengesine ulaşılmasını engelleyeceği öne sürülebilir. Bazı iktisatçılar, yaklaşımın, paranın tasarruf ve spekülasyon aracı olma özelliğini dikkate alan modelleri kapsamına alabileceğini öne sürmektedirler (Maddock ve Carter, 1982:39-51). Ama para ekonomisiyle geleceğin belirsizliği arasındaki temel ilişkiden yola çıktığımızda, bu iddiayla ilgili bazı kuşklar doğmaktadır. Çünkü, yeni klasik iktisadın, Knight'ın ve Keynes'in kullandığı anlamda belirsizliği ele alamayacağını görmekteyiz. Keynes ve Knight için belirsizliğin tek anlamı, geleceğin bilinmemesidir. Dolayısıyla nesnel olasılık hesapları bu olgunun, belirsizlik olgusunun ele alınmasında yararlı olamaz.

Geleceğin bu anlamda belirsiz olduğu bir ortamda, amaçları ne olursa olsun, bireyin maksimizasyonu gerçekleştirecek biçimde rasyonel davranmasına imkan yoktur, çünkü belirsizlik, bireyin kafasında biçimlendirip ona göre davranabileceği bir nesnel olasılık fonksiyonu temelinde kavramsallaştırılabilecek bir şey değildir. Oysa, yeni klasik iktisat, rasyonalite kavramına bu tür bir olasılık fonksiyonunun varolduğu varsayımıyla yaklaşmaktadır. Gelecekteki ekonomik olaylar, Keynes'in rulet oyunu örneğine tekabül eden, bir dizi zar atma operasyonu sonucu ortaya çıkan olaylar olarak görülmektedirler. Bu olayların görelî olasılıkları hesaplanabilir ve ekonomik bireyler bu hesapları yaparak amaçlarını gerçekleştirmelerini sağlayacak kararları alabilirler. Yeni klasik iktisadın dünyası, Keynes ve Knight'ın dünyasından farklı bir dünyadır ve rasyonel beklentiler kavramı ancak bu dünyada anlam kazanmaktadır (Buğra, 1995:342).

2.3.6. Post Keynesyen İktisat'ta Belirsizlik Kavramı

Post Keynesyen iktisat, J.M.Keynes'in yazılarının özellikle 1936 yılında yayımlanan "İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi"'nin yeniden yorumlanmasına dayanmaktadır. Post Keynesyenler, Keynes'in yazılarının aslında ortodoks iktisat olarak adlandırılan Neo-Klasik iktisattan kesin bir kopuşu sergilediğine inanmaktadırlar. Post Keynesyenler, Ortodoks İktisat Okulu'nun iktisadi analizlerine karşı çıkarken alternatif üretmek için Keynes'in yazılarına dönmekte ve daha gerçekçi firma ve birey davranışları üzerinde çalışmaktadırlar. Bu çerçevede tam bilgi, marjinal maliyetlere dayalı fiyatlandırma, rasyonel iktisadi birey ve rasyonel beklentiler gibi varsayımları reddetmektedirler. Belirsizlik konusu da Post Keynesyenlerle ortodoks iktisadın üzerinde anlaşamadıkları bir konudur (Fontana ve Gerrard, 2004:620).

Post Keynesyen iktisatçıların belirsizlik konusu ile ciddi bir şekilde ilgilenmeye başlamaları Rasyonel Beklentiler Hipotezi'ne yönelik eleştirilerini geliştirdikleri döneme rastlamaktadır. Post Keynesyen iktisatçılar ilk defa Muth tarafından kullanılan ve daha sonra makro iktisadi konulara Lucas tarafından uyarlanan Rasyonel Beklentiler Hipotezi ile ilgili 1970'li yıllarda önemli bir karşı çıkışta bulunmamışlardır. Bunun nedenlerinden birisi Post Keynesyenlerin Rasyonel Beklentiler Hipotezi'ni "komik" bulmaları olmuştur. O yıllarda Keynesyen belirsizliği kullanmışlar ve Rasyonel Beklentiler Hipotezi'ne de ciddi bulmadıkları için cevap verme gereği hissetmemişlerdir. Ancak 1980'li yıllarda rasyonel beklentilerin makro ekonomi içinde güçlü bir yer edinmesi Post Keynesyenleri belirsizlik ve beklentiler hakkında daha derin analizler yapmaya itmiştir (Yavuz ve Tokucu, 2006:150-151).

Önde gelen Post Keynesyen iktisatçılardan Paul Davidson üç tür karar alma durumunun olduğunu belirtmektedir (Davidson, 1991:130-131). Bunlar;

- a) **Objektif Olasılık Durumu:** Burada karar alıcılar geçmişi gelecek için güvenilir bir rehber olarak kabul ederler.
- b) **Sübjektif Olasılık Durumu:** İçinde bulunulan zamanda gerçekleştirilen tercihlerin gelecekteki sonuçlarıyla ilgili bireylerin zihninde beliren bilgiler gelecekteki sonuçları yönetir.
- c) **Gerçek Belirsizlik Durumu:** Bireyler tercihlerin alındığı zamanla sonuçların gerçekleştiği zaman arasında öngörülemeyen değişimlerin olacağını bilirler ve gelecekteki sonuçlarla ilgili bugünden elde edilen

bilgilere güvenmezler ve bundan dolayı gelecekle ilgili olasılık hesaplarına dayalı bilgi yoktur yani gelecek hesap edilemez. Post Keynesyenlerin kabul ettikleri durum da budur. Burada belirsizlikten kastedilen mutlak anlamdaki belirsizliktir.

Ortodoks iktisat içerisinde belirsizlik konusu beklentilerin oluşumu içinde ele alınmakta ve beklentilerin de yukarıda tanımlandığı (a ve b şıklarındaki) gibi iki şekilde olduğu kabul edilmektedir. Bunlar objektif olasılık ve sübjektif olasılıktır. Objektif olasılıkta beklentiler, bir taraftan piyasadan gelen sinyallerle elde edilen bilgilere diğer taraftan geçmiş verilerin istatikselsel analize tabi tutulmasına bağlı olarak gerçekleşmektedir. Sübjektif olasılık da ise beklentiler beklenen fayda teorisi üzerine inşa edilir. Ancak hangi olasılık türü seçilirse seçilsin ortodoks iktisat için hesaplanabilir risk ve belirsizlik aynı şeylermiş gibi ele alınmaktadır (Davidson, 1991:129). Rasyonel beklentiler teorisi objektif ve sübjektif olasılık durumunu kabul eder. Bugün alınan kararların gelecekteki sonuçlarıyla ilgili bilgi sübjektif ve objektif olasılıkların bir karışımını içermektedir. Tarihsel olgularla ilgili olasılık dağılımları vardır ve bu dağılımlar nasıl geçmiş sonuçları belirlemişse gelecekteki olayları da belirlemeye devam edecektir. Geçmiş verilerin kullanılmasıyla elde edilen istatistiksel ortalamalar gelecekle ilgili zaman serilerinden elde edilen istatistiksel ortalamalara yakındır. Yani gelecek aslında geçmişin yansımasından başka bir şey değildir (Davidson, 1991:132).

Ortodoks iktisadın belirlilik varsayımı beraberinde mantıksal zaman varsayımını da getirmektedir. Bütün olaylar nokta zaman ya da mantıksal zaman içerisinde gerçekleşir ve mantıksal zaman içerisinde bütün olaylar öngörülebildiği için belirsizlik söz konusu olmayacaktır. Bütün denge durumları eş anlı olarak izlenebilir ve piyasada mallar ve fiyatlarla ilgili bütün veriler elde edilebilir. Zamanın ileri ve geri hareketi bu denge mantığı içinde izlenebilir olduğu için belirsizlikten ziyade belirlilik hakimdir. Belirsizlik söz konusu olmadığına göre bütün iktisadi karar birimleri karşılaşacakları maliyetleri ve elde edecekleri gelirleri kesin bir şekilde bilmektedirler. Post Keynesyenlere göre nokta zaman ya da mantıksal zaman içerisinde belirsizlik olmayabilir ancak gerçek yaşamda tarihsel zaman geçerlidir. Tarihsel zaman varsayımına göre tüm olaylar belirli bir takvim zamanı içinde gerçekleşir ve gerçekleşen olayların geri döndürülebilirliği söz konusu değildir. Olayları ve zamanı geri döndürmek mümkün olmadığı için ve gelecek de belirsiz olduğu için gelecekte olacak olayları şimdiden tahmin etmek imkansızdır. Yani

bugün gerçekleştirilen bir olayın yarın ne getireceğini matematiksel olasılık hesaplarına başvurarak tahmin etmek söz konusu değildir. Dolayısıyla alınan kararların başarılı olacağını garanti edecek bir durum da yoktur (Yavuz ve Tokucu, 2006:151-152).

Post Keynesyen iktisat içerisinde belirsizlik hesaplanabilir riske indirgenebilecek bir olgu değildir ve hesaplanabilir risk kavramı gerçek dünya hakkında da bir şeyler ifade etmez. Yani karar alıcılar cari dönem kaynaklarını geçmiş verilerin istatistiksel analizine bağlı olarak kullanmazlar ve cari piyasa verileri gelecekle ilgili güvenilir istatistiksel ipuçları vermekten uzaktır (Davidson, 1991:130).

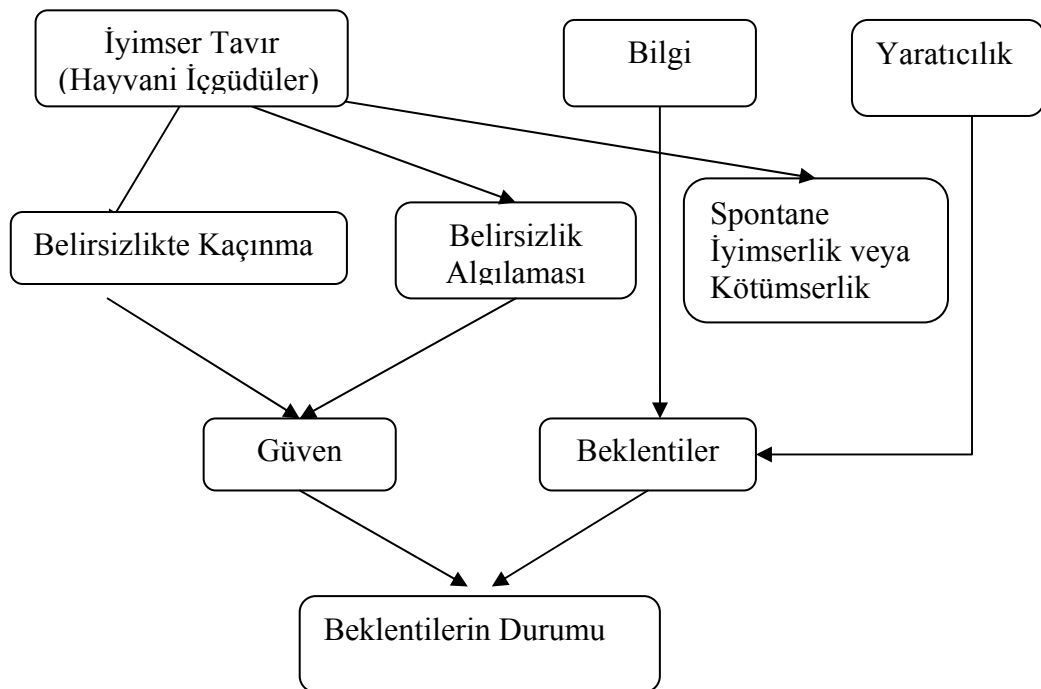
Post Keynesyen iktisatçıların belirsizlik konusunu açıklarken başvurdukları bir diğer kavram da ergodik (ergodic) ve ergodik olmayan (non-ergodic) süreçlerdir. Ergodik süreçler, zaman ve alan ortalamalarının birbirine eşit olduğu süreçlerdir, stokastik süreçlerdir ve durağanlık bu süreçlerin temel özelliğidir. Durağan süreçler içinde iktisadi olaylar sanki zaman içinde ortalamaları takip ediyormuş gibi algılanmaktadır ki bu durumda iktisadi ajanların ortalamaları takip etmeleri kolaydır. Bundan dolayı ergodik süreçlerde rasyonel beklentiler mümkündür. Ergodik olmayan süreçlerde ise zaman serilerinden elde edilen ortalamaların birbirine eşit olması söz konusu değildir, mutlak belirsizlik vardır. Mutlak belirsizliğin olduğu ortamda rasyonel beklentiler geçerliliğini yitirecektir. Gerçek hayattaki iktisadi ortam ergodik olmayan süreçlerin hakimiyeti altındadır. Bu durumda karar alıcılar her bir durum için başlangıçtaki tercihlerini ve bu tercihlerden kaynaklanacak artan derecede karmaşıklaşan sonuçları devamlı bir şekilde gözden geçirmek zorunda kalacaktır. Bir çok karar için devamlı bir şekilde yapılacak bu değerlendirmeler Post Keynesyenlere göre imkansızdır. Bu koşullar altında karar alıcılar rasyonel beklentilere göre karar alırlarsa kalıcı hatalara neden olacakları için mantıklı iktisadi ajanlar rasyonel beklentiler altında karar almanın hata olacağını farkına varacaklar ve önemli konularda karar alırken rasyonel beklentilere güvenmeyeceklerdir (Yavuz ve Tokucu, 2006:152).

Post Keynesyen iktisat içinde belirliliğin reddedilmesinin altında yatan bir diğer neden ise ortodoks iktisadın kabullendiği doğa kanunlarıdır. Ortodoks iktisat içerisinde, ekonominin de aynen doğa olaylarında olduğu gibi belirli kanunlar altında işlediği ve bundan dolayı iktisadi ortamda hem olayların tekrar ettiği hem de belirli nedenlerin hep belirli sonuçlara yol açtığı kabul edilmektedir. Ancak Post Keynesyenler, iktisadın sosyal bir bilim olduğunu ve sosyal bilimlerde fen

bilimlerindeki gibi kanunların işlemediğini belirtmektedirler. Eğer iktisat bir sosyal bilim ise ve doğa kanunları gibi kanunları yoksa iktisadi sistem bir bütün olarak ontolojik belirsizliğin egemenliği altındadır. Dolayısıyla tam istihdam, piyasa güçlerinin kaçınılmaz sonucu değildir. Efektif talep, sistemin tam istihdama doğru yönlendirilmesi için yeterli olmayabilir. Yani belirli etkiler veya güçler her zaman aynı sonuçları vermez. Ancak sistemdeki belirli içsel etkilerin her zaman belirli sonuçları vereceği kabul ediliyorsa o zaman ontolojik değil epistemolojik belirsizlik söz konusudur. Epistemolojik belirsizlik ortodoks iktisadın benimsediği belirsizliktir. Ontolojik ve epistemolojik belirsizlik kavramları Davidson tarafından geliştirilen ergodik ve ergodik olmayan süreçlerle karşılanabilir. Ergodik süreçler epistemolojik belirsizliğin olduğu süreçlerdir ve sistem ergodik ilişkilerce yönetilir. Dolayısıyla gelecek, olasılık hesaplamaları ile öngörülebilir. Ancak ergodik olmayan süreçlerde ontolojik belirsizlik vardır ve ne objektif ne de sübjektif olasılık hesaplamaları ile geleceğin öngörülmesi mümkündür (Yavuz ve Tokucu, 2006:153).

Post Keynesyen iktisatçılardan Dequech belirsizlik koşulları altında beklentilerin oluşumunu aşağıdaki şema yardımıyla açıklamaya çalışmaktadır.

Aşağıda Şekil 2.1’de gösterildiği gibi belirsizlik koşulları altında beklentiler çeşitli belirleyiciler altında şekillenmektedir. Beklentilerin oluşumunu belirleyen üç temel unsur vardır (Dequech, 1999:418).

Şekil 2.1. Belirsizlik koşulları altında beklentilerin oluşumu (Dequech, 1999:418; 2000:161)

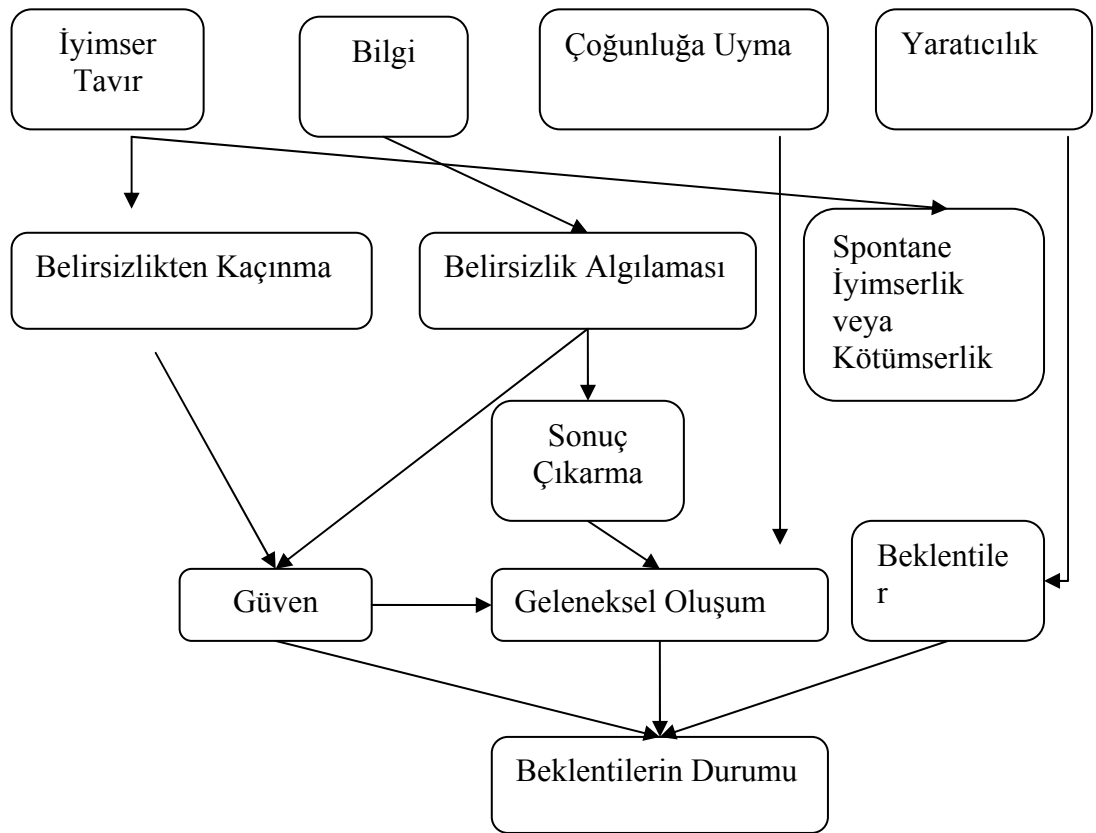
Bunlar, iyimser tavır, bilgi ve yaratıcılıktır. İyimser tavır belirsizlikten kaçınma, belirsizlik algılaması veya spontane (kendiliğinden meydana gelen) iyimserlik veya spontane kötümserliği belirleyerek beklentilerin oluşumuna dolaylı yoldan etki etmektedir. Bilgi ve yaratıcılık beklentileri doğrudan etkilemektedir. Belirsizlikten kaçınma ve belirsizlik algılaması ise beklentilerin oluşumunu güven üzerinde etkide bulunarak dolaylı yoldan etkiler. Güven ve beklentiler birlikte beklentilerin durumunu belirlerler. Dequech'e göre iyimser tavır (optimistic disposition) Keynes'in kullandığı "hayvani içgüdü" (animal sprits) kavramı ile benzerdir fakat aynı değildir. Keynes "hayvani içgüdü" kavramını insanları pozitif işler yapmak için teşvik eden veya bazı durumlarda hareketsiz kalmaktansa hareket etmeye iten spontane güdü olarak tanımlamıştır (Dequech, 1999:420).

Dequech'e göre "iyimser tavır" Keynes'in kullandığı "hayvani içgüdü" kavramındaki gibi hareket etme ile hareketsiz kalma arasındaki bir ikileme indirgenmemelidir. "İyimser tavır" belirsizlik koşulları altında, belirsizlikle baş edebilmek için iyimser tavrın yoğunluğuna ve kalitesine bağlı olarak geliştirilecek hareket çeşitleri anlamında kullanılmaktadır (Dequech, 1999:420). Dequech'e göre ayrıca "hayvani içgüdü" ile güven (confidence) kavramları da aynı değildir. "Hayvani içgüdü"den bahsedebilmek için spontane iyimserlik veya spontane kötümserlikle bağının kurulması gerekir. Spontane iyimserlik veya kötümserlik herhangi bir bilgiye dayanmaz. Dequech'in (2000:162) verdiği örnek bu durumu açıklamaktadır. Dequech'e göre bir şans oyununda %90 oranında başarılı olacağını bilen birisi kazanma hakkında iyimser olabilir çünkü buradaki iyimserliği bir bilgiye dayanmaktadır ancak buradaki iyimserlik spontane iyimserlik değildir. Belirli bir sonucun bilgiye dayalı olmayan tahminine yönelik "hayvani içgüdüler" güçlü ise bu tahminin spontane olarak iyimser olacağı ve tahminlerdeki güvenin de yüksek olacağı söylenebilir. Belirli bir sonucun bilgiye dayalı olmayan tahminine yönelik hayvani içgüdüler zayıf ise bu tahminin spontane olarak kötümser olacağı ve tahminlerdeki güvenin de düşük olacağı söylenebilir (Yavuz ve Tokucu, 2006:154).

Beklentilerin oluşumunu etkileyen önemli etkenlerden birisi de bilgidir (knowledge). Burada kullanıldığı anlamıyla bilgi yanılma payı yüksek olan ve özellikle içinde üretildiği toplumsal çevre tarafından belirlenen bilgidir. Dolayısıyla bir konu hakkında birden çok bilgi olabilir (Dequech, 1999:418).

Beklentilerin oluşumunu etkileyen bir diğer temel unsur yaratıcılıktır. Yaratıcılık, farklı bir tarz içinde görebilme ve yapabilme yeteneği olarak

tanımlanabilir. İnsanlar arasındaki yaratıcılık yeteneği farklı derecelerde olabilir. Bazı bireylerin bu yeteneği güçlü, bazılarının zayıf, bazılarının da hiç olmayabilir. Beklentilerin oluşumunda yaratıcılık yeteneği geleceğe dönüktür ve geçmiş ve şimdinin yorumlanmasında her bir bireyin yaratıcılığı kendi başına bir orijinallik içerir. Eğer bir birey şimdikinden tamamen farklı olan geleceği öngörebilmişse bu bireyin yaratıcılığı, yenilikçi hayal gücü (innovative imagination) olarak da ifade edilebilir. Dequech tarafından geliştirilen yukarıdaki şema Koutsobinas'a göre eksiktir ve ona göre Dequech tarafından geliştirilen şema Şekil 2.2'de görüldüğü gibi yeniden düzenlenebilir.

Şekil 2.2. Beklentilerin oluşumunda çoğunluğa uyma (Koutsobinas, 2004:1116)

Çoğunluğa uyma; diğer insanlarla veya çoğunlukla aynı şekilde düşünme anlamında kullanılmaktadır ve beklentilerin oluşumuna etki etmektedir. Ayrıca Koutsobinas tarafından şemaya eklenen sonuç çıkarma (inference), çoğunluğa uyularak oluşturulan beklentiler üzerinde doğrudan bir etkiye sahiptir. Çünkü Koutsobinas'a göre insanlar gözlemledikleri hakim görüşün doğru olduğu şeklinde

bir çıkarsama yaparak ve bilginin bir parçası olarak diğer insanların bilgisini de kabul ederek beklentilerini oluşturmaktadırlar (Koutsobinas, 2004:1117).

Beklentilerin oluşumunda güven hem doğrudan bir etkiye sahiptir hem de çoğunluğa uyarak oluşturulan beklentiler üzerinde etkide bulunarak dolaylı bir etkiye sahiptir. Çünkü bir bireyin yeteneğinde diğer bireylerin yeteneklerine nazaran eksiklikler varsa bu durum hakim (genel) beklentilere doğru bir kaymaya neden olacaktır. Yani bireyler karar verme veya beklentilerini oluşturma aşamasında düşük güvene sahiplerse o andaki hakim görüş ne ise o görüşe doğru meyletmektedirler. Eğer yüksek güvene sahiplerse geçerli hakim görüşe çok fazla yönelmezler (Yavuz ve Tokucu, 2006:154-155).

İnsanlar diğer finansal varlıklar yerine değer saklama aracı olarak neden parayı tercih ederler? Reel faiz oranları pozitif olduğunda ve bireylerin faiz geliri elde edebilecekleri piyasalar varken neden para talebi sıfır olmamaktadır? (Ritzmann, 1999:167).

Çeşitli uygulamalarla (sigorta uygulamaları, güvenilir olduğu kabul edilen varlıklara yönelik rezerv bulundurmak gibi) riske karşı önlem almak mümkündür. Ancak temel belirsizlik durumunda beklentilerin oluşumunda başvuru referanslar güvenilirliklerini kayb ettikleri için beklentilerin kendilerindeki güven yok olacak ve sonuç olarak belirsizliğin derecesi daha da yükselecektir. İktisadi ortamda örneğin ticaret yapanların ortaklarına karşı, mudilerin çalış tıkları bankalara karşı, vatandaşların merkez bankasına ve devlete karşı güvenlerinde azalma olabilir ve bu durumda olasılık hesaplamalarıyla bir pozisyon almak çok zor olacaktır. Ancak bu tür durumlarda da önemini kaybetmeyen bir uygulama likidite tercihidir. Bireyler altın veya gümüş gibi çeşitli madenleri edinerek veya istekleri karşılayabilecek güvenilir bir paradan daha fazla miktarda tutarak likidite tercihlerini artırıp belirsizliğe karşı pozisyon almaktadırlar (Ritzmann, 1999:168).

Belirsizlikle likidite tercihi arasındaki ilişkinin ortaya çıkmasındaki etkenlerin birisi de zamanın geri döndürülemezliğidir. Post Keynesyenlere göre parasal bir ekonomide üretim zaman almaktadır. Kapitalist bir ekonomide üretim maliyetlerine yapılan ödemeler, üretilen malların satışından önce ortaya çıkmaktadır. Üretim maliyetlerine yapılan ödeme ile satış zamanı arasındaki farklılık üretimin finansmanını gerektirmektedir. Yani üretimin sonuçları belli olmadan iktisadi karar birimleri parayla belirtilen taahhütler altına girerler. Yani anlaşmalar parasal anlaşmalardır. Bu şekilde parasal bir ekonomide geriye döndürülemeyen tarihsel

zamanın varlığı, üretim gerçekleşmeden önce paraya olan ihtiyacı ortaya koymaktadır. Oysa reel analizde tarihsel zaman değil, mantıksal zaman dikkate alınmaktadır (Işık, 2004:32).

Ekonomide para Keynes'in de belirttiği gibi geçmiş ile şimdiyi ve şimdi ile geleceği birbirine bağlayan bir zincirin halkası gibidir. Bu çerçevede içinde geçmişin veri olduğu ve değiştirilemeyeceği, geleceğin de belirsiz olduğu ve bilinmeyeceği kabul edilir ve para tam da bu noktada devreye girerek geçmiş ve geleceği birbirine bağlar. Post Keynesyen iktisatçılara göre bu özelliğinden dolayı paranın sistem içindeki önemi çok büyüktür (Yavuz ve Tokucu, 2006:156).

Belirsizlik ortamı içinde paranın (ve tüm diğer likiditesi yüksek varlıkların da) kendinden beklenen görevi yerine getirebilmesi için üç temel özelliğe sahip olması gerekmektedir. Bunlar; sıfır üretim esnekliği, sıfır ikame esnekliği ve sıfır taşıma maliyetidir. Sıfır üretim esnekliği; paranın fiyatında artış olduğunda daha fazla emek kiralanmak suretiyle para üretiminin hemen olmayacağını ifade eder. İkame esnekliğinin sıfır olması ise para ile diğer kolayca üretilebilen mallar arasında likidite yönünden ikamenin sıfır olması anlamına gelmektedir. Örneğin insanlar kaynakları bugün kullanma noktasında isteksiz iseler harcamalarını kolay bir şekilde üretilebilen mal ve hizmetlerden paraya doğru kaydıracaktır. Paraya yönelik artan bu talep paranın likidite primini ve dolayısıyla paranın fiyatının artmasına neden olacaktır. Eğer kolayca üretilebilen mal ve hizmetler ile kolayca üretilemeyen para arasında ikame esnekliği sıfır ise, paranın fiyatındaki artış insanları tekrar değer saklama aracı olarak kolayca üretilebilen mallara doğru yönlendirmeyecektir. Bu sayede para değer saklama aracı olarak hizmet edecektir. Parasal bir ekonomi içinde parayı diğer kolayca üretilebilen mallardan ayıran bu özellikleri paraya ekonomi içinde iki ana görev yüklemektedir. Birincisi mübadeleleri kolaylaştırıcı özelliğinden dolayı sirkülasyon aracı olması diğeri de değer biriktirme aracı olmasıdır. Özellikle değer biriktirme özelliğinden dolayı belirsizliğin olduğu bir ortamda para kesinlikle nötr değildir ve Keynesyen devrim paranın nötr olmaması anlayışı üzerine inşa edilmiştir (Yavuz ve Tokucu, 2006:157).

Belirsizlik koşulları altında bireyler harcamalarını kısma yönünde bir davranışa girecektir. Kısılan harcamalar değer saklama aracı olarak paraya yönelecek ve ekonomide emeğin kullanımıyla üretilen diğer mallara yönelik talep azalacaktır. Dolayısıyla hem Keynes hem de Post Keynesyen iktisatçılara göre para ile efektif talepte meydana gelen dalgalanmalar arasında ilişki vardır ve bu ilişki, yukarıda

belirtildiği üzere, bireylerin belirsizlikten kaçınma davranışlarından kaynaklanmaktadır (Filho ve Conceiçao, 2005:581).

Post Keynesyen iktisatçıların likidite tercihi Keynes'in geliştirdiği likidite tercihinin genişletilmiş halidir ve buradaki kullanımıyla likidite tercihi likiditesi düşük varlıklarla likiditesi yüksek varlıklar arasındaki bir tercihi yansıtmaktadır. Aynı zamanda bu likidite tercihi, likiditesi düşük varlıklarla likiditesi yüksek varlıklar üzerindeki faiz oranları arasındaki farklılığı da belirlemektedir. Post Keynesyen iktisatçıları tarafından geliştirilen genişletilmiş likidite tercihi yaklaşımı geleceğe yönelik güven derecesi ile ters yönlü bir ilişki içindedir. Örneğin; bankacılık kesimi geleceğe yönelik güvenini ve iyimserliğini kaybetmeye başlayınca ekonomiye sundukları kredi-parayı kılmaya ve daha likit bir pozisyona geçmeye çalışırlar. Bu şekilde davranmaları ekonomiye zarar verse de öyle davranmaya devam edeceklerdir çünkü geleceğe yönelik güven dereceleri azalmaya başlamıştır (Rochon, 1997:290).

Post Keynesyen iktisat içerisinde likidite tercihi, likiditesi düşük varlıklarla likiditesi yüksek varlıklar arasında bir tercihi ifade eder. Bu bağlamda en likit varlık paradır. Ekonominin içinde bulunduğu güven ortamı ve belirsizlik durumu, tercihin para ile diğer likit varlıklar arasında nasıl olacağını belirlemektedir. Likit varlıklar iyi organize olmuş spot piyasalarda alınıp satılmaktadırlar. Alım ve satım işlemleri bu piyasalarda kolay ve hızlı bir şekilde yapılmaktadır. Alım ve satım işlemleri arasında iki tür belirsizlik ortaya çıkmaktadır. Bunlar gelir belirsizliği ve sermaye değeri belirsizliğidir. Hisse senedi veya tahvilleri çıkaranlar belirli bir dönem sonra hisse senedi ve tahvilleri ellerinde bulduranlara faiz ve kar payı ödemektedirler. Ellerinde hisse senedi veya tahvil bulduran tasarruf sahipleri değerli kağıtları ellerinde ne kadar uzun süre buldurlurlarsa o kadar çok gelir akımı elde etmeyi umarlar. Ancak burada şu hesabı yapmak zorundadırlar: gelecekte elde etmeyi umdukları gelir akımları ne kadar olacaktır? Ellerinde bu değerli kağıtları buldurmanın maliyetleri ne olacaktır? Aynı zamanda değerli kağıtları çıkaranların taahhüt ettikleri gelirleri ödeyip ödeyemeyecekleri hususunu da tasarruf sahipleri hesaba katmak zorundadır. Bunlar likit olarak para yerine diğer değerli kağıtları elde buldurmaktan kaynaklanan gelir belirsizlikleridir. Bunun yanında sermaye değeri belirsizliği de vardır. Değerli kağıtların spot piyasalardaki sermaye değerleri zaman içinde dalgalanabilir yani değer kazanabilir veya değer yitirebilir. Dolayısıyla potansiyel olarak gerçekleşmesi mümkün sermaye kazanç ve kayıplarının tasarruf sahipleri tarafından likidite tercihinde bulunurken hesaba katılması gerekmektedir.

Hem gelir belirsizliği hem de sermaye değerindeki belirsizlik tasarruf sahipleri için huzursuzluğa neden olabilecek unsurlardır. Tasarruf sahiplerini huzura erdiren çıkar yol ise likit varlık olarak parayı tercih etmeleridir. Bireyler likit varlık olarak parayı tercih ettiklerinde ise diğer likiditesi yüksek varlıklardan elde edecekleri gelir ve sermaye kazançlarından vazgeçmiş olmaktadırlar. Geleceğe yönelik belirsizlik arttıkça para dışındaki diğer likiditesi yüksek varlıklardaki gelir ve sermaye değeri belirsizliği artacak bu durumda bireyler likidite olarak parayı tercih edecektir. Geleceğe yönelik belirsizlik azaldıkça hisse senedi ve tahvil gibi diğer likiditesi yüksek varlıklardan elde edilecek gelir akımlarına ve sermaye kazançlarına yönelik belirsizlik azalacak ve bireyler likit varlık olarak para yerine diğer likiditesi yüksek varlıklara yönelecektir. Para ile diğer likit varlıklar arasında değişen tercihler ise özellikle paranın değerinde yani faiz oranları üzerinde etkiler meydana getirecek ve likidite tercihi dolaylı yoldan ekonomiyi etkileyecektir (Yavuz ve Tokucu, 2006:157-158).

2.4. İKTİSATTA BELİRSİZLİK KAVRAMINA İLİŞKİN GENEL BİR DEĞERLENDİRME

Belirsizlik bireylerin iktisadi hayat içinde eylemleri sonrasında meydana gelir ve bu özelliğiyle deney sonrası olma özelliğine sahiptir. Belirsizlik kavramını iktisadi ekoller ve iktisatçılar farklı şekillerde ele almışlardır. Klasik iktisat tam bilgi varsayımını benimsemiş ve geleceğin tam olarak öngörülebileceğini savunmuştur. A.Smith kuramsal olarak belirsizliği ilk ele alan kişi olarak gösterilebilir. A.Smith'ten sonra belirsizlik konusu ihmal edilmiş, 20. yy'da Knight, Hutchison, Shackle ve Keynes gibi iktisatçılar tarafından tekrar ele alınmaya başlanmıştır. Knight riskle belirsizliği kesin çizgilerle birbirinden ayırmış, belirsizliği işletmeye ait bilgi kopuklukları olarak nitelendirmiştir. Keynes'e göre ise riskin olduğu durumda olayların tekrarı söz konusudur ve olasılık hesaplaması yapılabilir. Belirsizlikte ise gelecek hakkında sayısal olasılık hesaplaması yapmak mümkün değildir. Avusturya İktisat Okulu bireyin bilgisinin sınırlı olduğunu savunmaktadır. Yeni Klasik İktisat'ta ise rasyonel beklentiler kavramı önemlidir. Post Keynesyen İktisat belirsizliği ergodik ve ergodik olmayan olarak ikiye ayırmaktadır. Ergodik süreçlerde rasyonel beklentiler mümkün iken ergodik olmayan süreçlerde ise mutlak belirsizlik hakimdir.

Belirsizlik aynı zamanda insan davranışları ve ekonominin geneli üzerinde de bir takım etkiler yaratmaktadır. Yani belirsizliğin hem mikro, hem de makro anlamda etkileri bulunmaktadır. İnsanlar belirsizliğin olumsuz etkisinden kurtulmak için farklı alternatiflere yönelmektedirler. Belirsizliğin ülke ekonomilerine etkisi ise çeşitli şekillerde olmaktadır. Örneğin Türkiye gibi yüksek enflasyon geçmişine sahip ülkelerde enflasyonun önemli ekonomik etkileri olmaktadır. Her şeyden önce yüksek enflasyon geleceğe ilişkin bir belirsizlik ortamı yaratmaktadır. Belirsizlik enflasyonist ataletle yol açmaktadır. Bu bağlamda, enflasyon ile enflasyon belirsizliği arasındaki ilişkinin açıklığa kavuşturulması oldukça önemli bir hal almaktadır.

2.5. ENFLASYON VE ENFLASYON BELİRSİZLİĞİ ARASINDAKİ İLİŞKİ

1970’li yıllarda gelişmiş ülkelerde artan enflasyon oranları yatırım, üretim, istihdam ve gelir dağılımında bozucu etkiler meydana getirmeye başlamıştır. Aynı yıllarda Türkiye Ekonomisi’nde de kendini hissettirmeye başlayan enflasyon aradan geçen 30 yıldan fazla bir zamanda uygulanan çok sayıda istikrar programına rağmen ekonomik bir sorun olmaya devam etmiştir. Enflasyonu besleyen ve kontrol altına alınamamasına neden olan faktörlerden en önemlisi enflasyonun yine kendisinin oluşturduğu enflasyon belirsizliğidir. Belirsizliğin en önemli sonuçlarından biri karar birimlerini fiyat artışlarına endeksli kısa vadeli sözleşmelere yönlendirmesi ve enflasyon düzeyinde bir atalet meydana getirmesidir.

2.5.1. Tarihsel Süreç Açısından Enflasyon Olgusuna Bir Bakış

Enflasyon bir ekonomide, belli bir dönemde, tipik bir tüketici tarafından tüketilen ve çeşitli mal ve hizmetleri kapsayan mal ve hizmet paketinin satın alma maliyetindeki artıştan dolayı fiyatlar genel düzeyinin sürekli olarak yükselmesi olarak tanımlanmaktadır. Bir ekonomide enflasyon kısa dönemde kaynak ve gelir dağılımını bozduğu, uzun dönemde ise, büyümeyi engellediği için mücadele edilmesi gereken önemli bir istikrarsızlık kaynağı olmaktadır (Ataç, 2006:159).

Ekonomi tarihinden elde edilen bilgilere göre, ilk ciddi enflasyon olayı, onaltıncı yüzyıl Avrupasında ortaya çıkmıştır. Amerika’nın bulunmasından sonra, Orta Amerika’nın İnka ve Aztek uygarlığına son veren İspanyol’ların getirdikleri altınlar ile İspanyol Hindistan’ından Avrupa’ya gelen çok miktarda altın, fiyatları harekete geçirmiş ve enflasyon olayını yaratmıştır (Aydoğan, 2004:92).

Enflasyonun tarihi oldukça eskilere dayanmakla beraber; enflasyon, enflasyon belirsizliği ve büyüme ilişkisine yönelik tartışmalar, özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra alevlenmiştir. İkinci Dünya Savaşı'na kadar olan dönemde fiyatlar genel seviyesindeki artış ve azalışlar hissedilir boyutlarda olmadığından, dönemin hakim düşüncesi Keynesyen yaklaşım tarafından bir sorun olarak görülmemiştir. Sürekli bir enflasyon olgusunun yaşanmadığı bu dönemde, enflasyon-büyüme ilişkisi de devresel gözlemlere dayanmıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra artan enflasyon ve enflasyon belirsizliği ile birlikte konu üzerinde yoğun bir şekilde durulmaya başlanmıştır (Artan, 2006:2). 1970'li yılların başında gelişmiş ülkelerde artan enflasyon oranları ile birlikte üretim artışlarında yavaşlamaların ortaya çıkmasının ardından, enflasyon ve enflasyonun reel ekonomik değişkenler üzerine yapmış olduğu etkiler üzerine araştırmalar yapılmaya başlanmıştır. Enflasyon oranının sermaye birikimini uyararak büyümeye katkı sağlayacağı yönündeki düşüncenin doğru olmadığı ifade edilmiş, özellikle de yüksek oranlı ve istikrarlı olmayan enflasyon oranlarının gelecek dönemdeki enflasyon belirsizliğinde artışlara neden olacağı savunulmuştur (Sever ve Demir, 2008:42).

Türkiye ekonomisinde ise, planlı döneme girdiği 1963 yılından sonra, Üçüncü Kalkınma Planı uygulaması sonlarında, özellikle 1970'li yılların ikinci yarısından itibaren, aşırı fiyat artışları, artan işsizlik ve dış ödemeler dengesi sorunları olarak belirtilebilen istikrarsızlık yaşanmıştır, bu istikrarsızlığı daha önceki yıllarda karşılaşılanlardan farklı kılan konu, önekilere göre daha ağır olmasıdır (Ataç, 2006:258).

Türkiye'de 1970'li yıllardan itibaren kronikleşen enflasyon sorununu çözmek için çeşitli para politikası rejimleri uygulanmış ve her uygulamanın sonunda da başarısız olunmuştur. Bunun altında yatan en önemli neden, yüksek düzeylerde seyreden kamu açıkları ve buna bağlı olarak ortaya çıkan mali istikrarsızlıktır. Mali istikrarsızlığın temelinde, kamu harcamalarının kamu gelirlerinden daha hızlı artması ve oluşan açığın iç borçlanma yöntemi ile finanse edilmesi yatmaktadır. Yüksek düzeylerde seyreden kamu açıklarının finansmanında iç borçlanma yöntemine ağırlıklı olarak başvurulması, faiz oranlarının yükselmesine yol açmıştır. Kamunun borçlanma gereksiniminin artması, mali piyasalarda baskının artmasına ve faiz oranlarının yükselmesine yol açmıştır (Hasanov, 2008:196). Artan faiz ödemeleri nedeni ile kamu açıkları da hızlanarak artmaya devam etmiş, bu da faiz oranlarını yükseltmiş, 1980'li yılların ortalarından itibaren Türkiye ekonomisi "enflasyon-

yüksek faiz-devalüasyon” sarmalına girmiştir. Bu enflasyon-devalüasyon sarmalına çözüm için, IMF bu sarmala girmiş ülkelere kur çapası modelini uygulamıştır. Türkiye 2000 yılına IMF ‘in önerdiği döviz kuru hedeflemesine dayanan yeni bir ekonomik program ile girmiştir. Modelin temel dayanağı; döviz kurunu kontrol altında tutarak enflasyon oranının düşürülmesidir. Programın uygulanmasıyla enflasyon oranı düşüş eğilimine girmiştir. Ancak, program ilk önce Kasım 2000’de bir sarsıntı geçirmiş, Şubat 2001’de de çökmüştür. Şubat 2001’de Türk lirası yeniden dalgalanmaya bırakılmış ve “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” yürürlüğe konmuştur. Programın temel hedefi enflasyonu aşağı çekerek fiyat istikrarını sağlamaktır. TCMB enflasyonu kontrol almaya çalışırken temel politika aracı olarak kısa vadeli faiz oranlarını kullanmış ve faiz oranlarını artırarak sıkı para politikası izlemek istemiştir. Sıkı para politikası ile de toplam talebin baskılanması amaçlanmış ve bu yolla enflasyonun düşürülmesi hedeflenmiştir. Ancak yüksek reel faiz ve düşük kur politikası enflasyonun belirli bir düzeye kadar düşürülmesine yardım etmiş yüksek reel faizler nedeniyle gelen sıcak para ve düşük kur nedeniyle de döviz cinsinden borçlanmanın maliyetinin düşük olması dışarıdan borçlanmayı artırmış bu da para arzının artmasına neden olmuştur. Sıkı para politikası uygulanmak istenirken tam tersi olmuş ve para politikası gevşek hale gelmiştir (Badurlar, 2009:5-6).

TCMB, 2002 yılından itibaren örtük olarak, 2006’dan itibaren de açık olarak enflasyon hedeflemesi stratejisi uygulamıştır. 2002–2005 döneminde uygulanan “Örtük Enflasyon Hedeflemesi” ile dalgalı kur rejimi uygulaması altında fiyat istikrarı temel hedefi doğrultusunda kısa vadeli faiz oranlarının aktif olarak kullanılacağı belirtilmiştir. Uygulanan program sonucunda yaşanan gelişmeler, enflasyonist beklentileri aşağıya çekerken, risk primlerinin azalmasına, Türk Lirası’nın değerlenmesine, Türk Lirası’nın değerlenmesi, sıkı maliye politikası ve faiz dışı fazlanın da etkisi ile reel faizlerin düşmesi enflasyonun aşağıya inmesinde önemli bir rol oynamıştır. Gerçekleşen enflasyon oranlarının hedeflenen oranları hiç aşmaması ve böylelikle örtük enflasyon hedeflemesi uygulamasının kredibilitésinin üst düzeye çıkması, uluslararası piyasalarda Türkiye’nin kredi riskinin tarihsel olarak düşük bir düzeye inmesi vb. nedenlerle enflasyon hedeflemesi üzerinden o “örtü” kaldırılmış, ve TCMB 2006 yılında açık enflasyon hedeflemesi rejimine geçildiğini ilan etmiştir. Ancak, 2002–2005 döneminde uygulanan yüksek faiz-düşük kur politikası sonucu yaşanan gelişmeler ve 2005 yılının son çeyreğinde cari işlemler açığının ciddi boyutlara ulaşması ile 2006 Mayıs ayından itibaren dış konjonktürün

bozulması enflasyon hedeflemesinde işlerin tersine dönmesine neden olmuştur. Dış konjonktürün bozulması ile ABD ve Japon Merkez Bankalarının faiz artırımına gitmesi veya gideceği beklentisi uluslararası sermaye koşullarının gelişmekte olan ülkeler aleyhine değişmesine ve bunun sonucunda da Türkiye'nin de içinde olduğu birçok ülkeden sermaye çıkışları yaşanmasına neden olmuştur. Türkiye'den ayrılmak isteyen sıcak para ve döviz cinsi açık pozisyonlarını kapatmak isteyenler, TCMB üzerinde döviz rezervlerinin bozdurulması ve dolayısıyla kurun yükselmesini önlemek yönünde baskı yaratmışlardır. Bu dönemde TL'nin yaklaşık olarak %30 civarında değer kaybı yaşaması, yaşanan finansal dalgalanmanın yol açtığı güvensizlik ortamı, kurun yükselmesinden dolayı hammadde fiyatlarındaki artış ve gıda fiyatlarındaki kuraklıktan kaynaklanan sert artışlarla birleşerek enflasyonun yükselmesine ve enflasyon beklentilerinin hedeflerin oldukça üzerine çıkmasına neden olmuştur. Artan enflasyon ve bozulan enflasyon beklentileri sonucunda TCMB gecelik faiz oranlarını yükselterek reel faizleri artırmıştır. Türkiye 2007 yılında dünyada en yüksek reel faiz veren ülke olmuştur. 2007 yılının sonlarından itibaren ABD'de başlayan mortgage krizi 2008 yılında tüm dünyayı etkisi altına almış ve küresel bir krize dönüşmüştür. Bu durum hem dünyadaki hem de Türkiye'deki belirsizliklerin son derece artmasına neden olmuştur. Tüm bu yaşanan gelişmeler 2006–2008 döneminde enflasyon oranının hep hedeflenen enflasyon oranının üzerinde gerçekleşmesine neden olmuştur. 2006 ve 2007 yıllarında gerçekleşen enflasyonun hedeflenenin üzerine çıkması ve 2008 yılında da böyle olacağı beklentisi nedeniyle TCMB 3 Haziran 2008'de orta vadeli enflasyon hedeflerini değiştirmiştir. Buna göre 2009 ve 2010 için % 4 olan enflasyon hedefleri sırasıyla % 7,5 ve % 6,5 olarak değiştirilmiştir. 2011 yılı için ise %5,5'lik bir hedef açıklanmıştır (Badurlar, 2009:7-16).

2.5.2. Enflasyon Belirsizliği Kavramı

Enflasyon belirsizliği, ekonomik birimlerin gelecekteki enflasyon oranları hakkında tahminde bulunmaları ve bu yönde bir beklentiye girmeleriyle birlikte gerçekleşen enflasyon oranının beklenenden farklı çıkması sonucu ekonomik birimlerin kararlarında çekingen davranmalarına neden olan bir tür ekonomik huzursuzluk ortamı olarak ifade edilebilir.

2.5.2.1. Enflasyon belirsizliğinin kaynakları

Enflasyon belirsizliğinin nedenlerini “rejim belirsizliği” ve “mutlak eşitlik” olarak ifade edebiliriz. Birincisi ekonomik birimlerin bugünkü uygulanan politikalara güven duymamasından kaynaklanmaktadır. İkincisi ise bugünkü politik uygulamalar her dönemde bilinmiş olsa bile yine de her bir rejim içinde enflasyon sürecinin bir yapısı bulunduğundan belirsizlikler ortaya çıkabilmektedir. Bu ayırımın iki uzantısı bulunmaktadır. Birincisi; ekonomik birimlerin bugünkü politika rejimi ve yapısal parametre algılamalarında yeni bilgi ve güncellemeler yapmalarından dolayı zaman içindeki belirsizlikler değişecektir. Bu durum fiyat istikrarına doğru dönüşüm sürecindeki belirsizlik seviyesi ile ekonomik birimlerin tam bilgi sahibi olduğu fiyat istikrarının olduğu süreçteki belirsizlik seviyesinin farklı olacağını göstermektedir. Ayrıca parasal politika rejiminde uluslar arası farklılaşmalar nedeniyle de ortalama belirsizlik seviyesi değişebilmektedir (Crawford ve Kasumovich, 1996:3).

Düşük enflasyonlu bir ekonomide ekonomik ajanlar parasal otoritenin düşük enflasyon sürecini devam ettireceğine inanıyorlarsa enflasyon belirsizliği de düşük olacaktır. Bununla birlikte beklenmeyen bir şokun enflasyonu artırması durumunda bu şok karşısında parasal otoritenin dezenflasyon politikalarına eşlik edecek geçici üretim kayıplarını isteyip istemeyeceği konusunda belirsizlik ortaya çıkmaktadır. Çünkü dezenflasyon süreci ile birleşen işsizlik oranı maliyeti arasında ters yönlü ilişki bulunmaktadır. Bu belirsizlik gelecekteki parasal politikalar ile ilgili olup enflasyonun daha yüksek olacağı noktasında güvensizlik meydana getirecektir (Sever ve Demir, 2008:43).

Rasyonel beklentiler teorisi zaman sürecinde ekonomideki karar vericilerin bir değişkeni belirleyen faktörlerin neler olduklarını araştırdıklarını ve o değişkene ilişkin beklentileri oluştururken de bu bilgileri kullandıklarını varsayar. Bu yaklaşıma göre eğer enflasyon yüksek olmaya başlarsa enflasyonist trendler de daha değişken olmaya başlamaktadır. Çalışanlar ve firmalar daha fazla uzun vadeli olarak nominal ücretleri önceden belirleme anlaşmalarına karşı daha çekingen davranmaktadırlar. Eğer enflasyon beklenenden daha yüksek seviyede olursa reel ücretler düşmeye başlayabilir ve çalışanlar daha fazla yaşam standartlarının düşmesinden dolayı olumsuz etkilenebilirler. Diğer taraftan eğer enflasyon seviyesi beklenen seviyeden daha düşük oranda gerçekleşirse reel ücretler yükselebilir ve firmalar da iflaslar ortaya çıkabilir ve bunun sonucunda reel üretim seviyesinde gerilemeler meydana gelebilir. Bu bakımdan ücret anlaşmalarının hem kısa hem de uzun dönemdeki

enflasyon seviyesine uyumlu olması ekonomik istikrarın devamı için gereklidir (Sever ve Demir, 2008:44).

Öte yandan birçok çalışmada enflasyonun enflasyon belirsizliğine etkisi kısa vadeli olarak incelenmiştir. Fakat Ball ve Cecchetti (1990) ve Evans (1991) enflasyonun kısa dönemli ve uzun dönemli etkilerinin farklı olabileceğini ifade etmişlerdir. Bu iktisatçılara göre, parasal politikaların fiyatlar üzerindeki etkilerinin uzun dönemli gecikmeleri olduğuna göre enflasyonu tetikleyici şoklar kısa vadeli politikalarla düzeltilemez. Bunun yanında daha uzun zaman periyodu için parasal politikalarla enflasyonist şokların etkileri dengelenebilir. Bu bakımdan fiyat istikrarı rejimine karşı bir hareket kısa dönemdeki belirsizliği azaltmaktan çok uzun dönemdeki belirsizliğin azalmasına neden olabilir. Bununla birlikte enflasyon belirsizliğinden kaynaklanan ekonomik olumsuzlukların çoğu uzun dönemdeki enflasyon üzerinde belirsizlik meydana getiriyorsa bu durumu önemli bir ayrıntı olarak değerlendirebiliriz (Crawford ve Kasumovich, 1996:5).

2.5.2.2. Enflasyon belirsizliğinin ekonomik etkileri

Enflasyonun sermaye birikimini artırarak büyümeyi olumlu yönde etkilediği şeklindeki Mundell (1963) ve Tobin (1965)'in liderliğini yaptığı düşünce, özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra, veri setlerinin daha uzun süreli elde edilmesi ve yeni ekonometrik yöntemlerin kullanılmasının ardından yoğun bir şekilde eleştirilmiştir (Sever ve Demir, 2008:44). Bunun yanında özellikle 1970'li yılların başında sanayileşmiş ülkelerdeki artan enflasyon oranları ile birlikte üretimin yavaşlamış olması da iktisatçıların enflasyon ve enflasyonun reel ekonomik değişkenler üzerindeki etkilerini incelemelerine neden olmuştur. Geleneksel ve genel anlamda kabul gören düşünce beklenen enflasyonun reel değişkenler üzerine yapmış olduğu etki ya çok az ya da herhangi bir etki yapmaz şeklindedir. Fakat beklenmeyen enflasyonun en azından kısa dönemde reel değişkenler üzerinde etkisi olduğu kabul edilmektedir (Jansen, 1989:43).

Enflasyonun en önemli maliyetlerinden birisi gelecekteki enflasyon hakkında belirsizlik meydana getirmesidir. Bu belirsizlik tüketicilerin ve işletmelerin kararlarını olumsuz etkilemekte ve ekonomik performansı düşürmektedir. Birçok analizciye göre enflasyon oranları arttığı için gelecekteki enflasyon hakkındaki belirsizlik artmaktadır. Diğer bazı iktisatçılara göre de yüksek enflasyon eğer enflasyon istikrarlı kalırsa düşük enflasyondan daha fazla belirsizlik meydana

getirmez. Sonuç olarak iktisatçılar yüksek fakat istikrarlı olan enflasyonun düşük ama istikrarsız enflasyona göre daha az ekonomik performansı etkilediğini ifade etmektedirler (Hafer, 1985:1).

Enflasyon belirsizliğinin ekonomik etkileri iki biçimde kendini göstermektedir.. Birincisi üretici ve tüketicilerin ekonomik kararlarında çekingen davranmalarına neden olmaktadır. Bu etki ex-ante (öngörülen) olarak tanımlanmaktadır. İkinci etkisi ise kararların sonrasında meydana gelen etkiler bakımından ele alınmaktadır. Bu etkiye de ex-post (gerçekleşen) denilmektedir (Golob, 1994:28).

2.5.2.2.1. Enflasyon belirsizliğinin ex-ante (öngörülen) etkileri

Enflasyon belirsizliğinin ex-ante (öngörülen) etkileri şu şekilde olmaktadır (Golob, 1994:29):

- Enflasyon belirsizliği finansal piyasaları uzun dönem faizlerdeki artışlardan dolayı etkilemektedir. Uzun dönemli faiz oranlarının anahtar belirleyicisi yatırımcıların bekledikleri getiridir. Eğer enflasyon belirsizlik gösterirse nominal uzun dönemli borçların getirileri riske girecektir. Bu durumda yatırımcılar uzun dönemli sözleşmelere risk primini de ekleyerek daha yüksek getiriye gerekli gördüklerinden uzun dönemli faiz oranları yükselecektir. Sonuçta daha yüksek faizler daha az yatırım sermayesi ve planlarını ortaya çıkaracaktır. Tüketicilerin de dayanıklı tüketim malları ve diğer ev yatırımları azalacaktır.

- Belirsizlik ortamında ekonomik birimler gelecekteki enflasyon riskinden uzak kalmak için daha fazla araştırma yapma eğilimi duymaktadırlar. Sonuç olarak enflasyonun belirsizliği arttığında enflasyonun tahminini daha isabetli yapmak için daha fazla kaynak bu konu üzerinde kullanılabilir.

- Anlaşmalardaki ödemeler enflasyona göre endekslenemediği zaman enflasyonun belirsizliği gelecekteki ödemelerin reel değerlerinde belirsizlikler meydana getirmektedir. Örneğin enflasyon belirsizliği çalışanlar ve işverenlerin gelecekteki ücretler konusundaki düşüncelerinde belirsizlik ortamı oluşturmaktadır. Ayrıca enflasyon belirsizliği ekonomik birimlerin tasarruflarını uzun vadeli ve üretime dönük yatırımlardan kısa vadeli ve üretime dönük olmayan yatırımlara doğru yönlendirmelerine neden olmaktadır.

- Vergi oranları enflasyona göre endekslenmediği için enflasyon belirsizliği vergi oranlarındaki belirsizliği de ifade etmektedir. Bu nedenle girişimcilerin sermaye kazançlarındaki vergi oranlarını da belirsiz yapacaktır.

- Faiz oranlarındaki belirsizlik hem üretici hem de tüketicilerin yatırımlarını finanse etmede kısa dönemli faiz oranlarındaki artış riskinden uzak kalabilmek amacıyla uzun dönemli sabit oranlı borçlanma heveslerini de kırmaktadır. Fakat uzun dönemli sabit oranlar kısa dönemli oranlardan tipik olarak daha yüksek olduğundan, uzun dönem borçlanmaların kullanılması finansman maliyetini artırmakta, bu nedenle yatırımlar azalmaktadır. İpotekli (mortgage) ev alım satımı buna en güzel örneği oluşturmaktadır. Gelecekteki enflasyon hakkında tam bilgiye sahip olmayan tüketici faiz oranları hakkında da aynı düşüncüyü taşımaktadır. Tüketici gelecekteki faiz oranı artış riskini ortadan kaldırmak için değişken oranlı ipotekleme yerine sabit oranlıyı seçebilir. Bu seçim tüketicinin daha küçük miktarlı ipotek yapmasına neden olacaktır. Çünkü sabit oranlı ipoteklerde ilk yıllarda faiz oranları daha yüksektir. Bu nedenle enflasyon belirsizliği ipoteklerin büyüklüğünü sınırlayabilmektedir (Golob, 1994:29).

2.5.2.2.2. Enflasyon belirsizliğinin ex-post (gerçekleşen) etkisi

Enflasyon belirsizliğinin ex-post (gerçekleşen) etkisi ise enflasyon oranının beklenenden farklı olması durumunda ortaya çıkmaktadır. Beklenmeyen enflasyon servet transferine neden olmaktadır. Çünkü kontratlardaki ödemeler belirli parasal değerlere göre yapılmaktadır. Eğer enflasyon beklenenden daha yüksek oranlı gerçekleşirse nominal ödemelerin reel değeri beklenenden daha düşük olacaktır. Servet transferlerinde kimileri kazançlı çıkıp kimileri kaybettiği için net olarak ex-post etkisini hesaplamak zor olabilir. Fakat beklenmeyen enflasyon oranı çok yüksek oranlarda gerçekleşirse bunun etkisi tüm ekonomide hissedilebilir. Endüstrideki tasarruf ve borçlanma krizleri bunun en çarpıcı örneklerini oluşturmaktadır (Golob, 1994:29).

2.5.2.3. Enflasyon belirsizliğinin ölçülmesi

Enflasyon ile enflasyon belirsizliği arasındaki ilişkilerin ampirik analizinin yapılabilmesi için her şeyden önce enflasyon belirsizliğinin bu tür analizleri yapabilmeye olanak tanıyacak şekilde ölçülmesi gerekir. Şimdiye kadar yapılan ampirik çalışmalarda enflasyon belirsizliği genellikle iki farklı yaklaşım kullanılarak

ölçülmeye çalışılmıştır. Bazı çalışmalar, enflasyon belirsizliğini ölçerken, iktisatçılar veya tüketiciler arasında yapılan anketleri kullanmış, ankete dayalı bireysel öngörülerdeki değişimler belirsizlik ölçüsü olarak alınmıştır; diğerleri ise bazı iktisadi veya matematiksel modeller kullanmıştır (Özer ve Türkyılmaz, 2005:95).

Enflasyon belirsizliğinin ampirik olarak ölçülmesi ilk olarak Engle (1982, 1983) tarafından ARCH modeli ile yapılmıştır. ARCH modeli ile zaman serisi çalışmalarında değişen varyans kullanılabilir bir yapı kazanmıştır. Bollerslev (1986:307-327) ARCH modelini genişleterek modelin koşullu varyansı ile ilgili tüm bilgilerini bir fonksiyon olarak tanımlamıştır. Böylece, koşullu varyans belirsizlik serisi olarak yaygın bir kullanım alanı bulmuştur (Çetin, 2004:73).

Enflasyon belirsizliğini ölçmekte kullanılan matematiksel yaklaşımlar kendi içerisinde ikiye ayrılabilir. Bunlardan birincisi yukarıda belirtilen ve ilk olarak Engle tarafından kullanılan koşullu değişen varyanslılık modelleri, diğeri ise öngörü modelleridir. Öngörü yaklaşımında araştırmacı gelecekteki enflasyonu öngörmek için tek veya çok eşitlikli bir doğrusal ekonometrik model kullanır ve öngörü hatalarının varyansı da enflasyon belirsizliğinin tahmini olur. Ancak enflasyon belirsizliğinin ankete dayalı bireysel öngörü farklılıkları ve enflasyonun hareketli standart sapması biçiminde ölçülmesinin de önemli dezavantajı vardır. Grier ve Perry (1998) ve Fountas (2001) de vurgulandığı gibi, bu şekilde bir belirsizlik ölçümü ile yukarıda belirtilen hipotezleri sınamak mümkün değildir. Çünkü hipotezlerde vurgulanan belirsizlik, enflasyonun olasılıklı veya öngörülemeyen kısmının varyansıdır. Oysa ilgilenilen modeldeki değişkenliğin (variability) kestirilebilir olup olmamasına bağlı olarak değişkenlik ile belirsizlik arasında çok önemli farklılık vardır. Enflasyonda kestirilebilen dalgalanmalar hiçbir iktisadi belirsizlik yaratmamalarına rağmen, standart sapma ölçümünde yer almaktadırlar. Bir başka deyişle, bu şekilde ölçülen belirsizlik, kestirilen değişkenlik hiçbir şekilde herhangi bir belirsizlik ima etmemesine karşın, hem kestirilen hem de kestirilemeyen değişkenliği içermektedir (Özer ve Türkyılmaz, 2005:96).

Koşullu değişen varyanslılık teknikleri kullanılarak, bireysel öngörülerdeki farklılıklar veya enflasyonun geçmiş sonuçlarını kullanarak enflasyon değişkenliğini ölçmek (enflasyonun hareketli standart sapması) yerine enflasyondaki kestirilemeyen dalgalanmaları modellemek mümkün olmaktadır (Grier ve Perry, 1998:675). Yani bu modeller sayesinde enflasyon ile enflasyon belirsizliği arasındaki ilişkileri ifade eden hipotezlerdeki belirsizlik kavramına denk gelen zamanla-değişen hata varyansı

tahmini elde etmek mümkündür. Enflasyonun koşullu değişen varyanslılık modellerinden elde edilen enflasyon oranına kestirilemeyen şokların koşullu varyans tahminleri enflasyon belirsizliği yerine kullanılmaktadır. Diğer zaman serisi tekniklerinin aksine, koşullu değişen varyanslılık modelleri sayesinde araştırmacılar inceleme dönemi boyunca belirsizliğin değişip değişmediğini de sınavabilmektedirler (Kontonikas, 2004:527).

2.5.2.4. Enflasyon ile enflasyon belirsizliği arasındaki ilişkinin sınımanmasına yönelik teorik ve ampirik literatür

Literatürde genel bir görüş birliği olmamasına karşın iktisatçıların önemli bir çoğunluğuna göre, enflasyon belirsizliğinin en temel nedeni, cari ya da geçmiş dönemdeki enflasyonun yüksek oranlı ve oynak bir görüntü sergilemesidir (Erdoğan ve Bozkurt, 2004:63). Hess ve Morris tarafından yapılan ampirik bir çalışma, enflasyon oranındaki küçük bir artışın, enflasyon belirsizliğine yol açtığı sonucunu ortaya koymuştur. Çalışmanın sonuçlarına göre düşük düzeylerde seyreden enflasyon oranı ılımlı düzeye yükseldiğinde bile enflasyon belirsizliğinde artış gözlenir (Hess ve Morris, 1996:71-88).

Enflasyon ve enflasyon belirsizliği arasındaki ilişkiye dair ilk tartışmaların Okun tarafından 1971 yılında yazılan “The Mirage of Steady Inflation” adlı makale ile başladığı ifade edilebilir. Okun (1971:485-498), 17 endüstrileşmiş OECD ülkesini içeren ampirik kanıtlar yardımıyla, yüksek enflasyon sürecinde bulunan ülkelerin aynı zamanda yüksek enflasyon değişkenliği ile karşı karşıya olduğunu vurgulamaktadır. Hemen sonrasında Gordon (1971:499-510), kullanılan örneklem dönemi değiştirildiğinde, Okun tarafından ulaşılan bu sonucun geçerliliğini yitirdiği sonucuna ulaşmaktadır. Logue ve Willet (1976) ise, 41 ülkeyi içeren çalışmalarında, ortalama enflasyon oranı ile enflasyon değişkenliği arasındaki pozitif ilişkinin enflasyon oranı düşüğe zayıfladığını vurgulamakta ve söz konusu iki çalışmanın bulgularını birbiriyle uyumlu hale getirmektedirler (Erkam, 2008:159).

Süre giden bu tartışma, Friedman’ın (1977) Nobel konuşmasının ardından anlamlı biçimde ilgi toplamıştır. Friedman’a (1977: 451-472) göre yüksek enflasyon sürecini takiben ortaya çıkan yüksek enflasyon değişkenliği, enflasyon oranına bağlı düzenlemelerin doğal bir sonucudur. Bu doğrultuda, “normal bir fiyat seviyesini” temel alan kurumsal düzenlemeler, gerçek enflasyon ile öngörülen enflasyon arasında farklılık yaratarak ekonomik etkinliği azaltmaktadır. Göreli fiyatları çarpıtan

bu farklılık, fiyatlar tarafından içerilmiş bilgiler aracılığıyla alınan üretim ve tüketim kararlarını ekonomik etkinlikten uzaklaştırmaktadır.

Yüksek enflasyonun enflasyon belirsizliğine yol açtığı anlamına gelen bu ifadeler, Ball (1992) tarafından oyun teorik bir çerçevede ele alınmaktadır. Ball (1992) tarafından ortaya konulan modelde, muhafazakar ve liberal olarak adlandırılan iki tür politika otoritesi tanımlanmaktadır. Buna göre, muhafazakar politika otoritesinin tek amacı enflasyonu düşürmektir. Buna karşılık, liberal politika otoritesi ise işsizlik maliyetine duyarlıdır ve enflasyonu düşürme konusunda isteksiz davranabilmektedir. Bu çerçevede, enflasyon oranının düşük olduğu dönemlerde herhangi bir belirsizlik ortaya çıkmayacaktır; her iki tür politika otoritesi de düşük enflasyonu sürdürme eğilimi sergileyeceklerdir. Buna karşılık, yüksek enflasyon dönemlerinde ise, iktidardaki politika otoritesine bağlı bir belirsizlik ortaya çıkmaktadır. Zira muhafazakar politika otoritesinin iktidara gelmesi halinde ortaya çıkacak işsizlik maliyeti, liberal politika otoritesinin varlığında azalmaktadır. Bu çerçevede, yüksek enflasyonun enflasyon belirsizliğini artırdığı görüşü, literatürde Friedman-Ball hipotezi olarak adlandırılmaktadır.² (Erkam, 2008:160).

Friedman-Ball hipotezini sınamaya dönük olarak yapılan uluslar arası çalışmalarda genel görüntü bu hipotezi destekleyen çok sayıda çalışmanın varlığına rağmen; iktisatçılar arasında konu ile ilgili genel bir uzlaşmanın olmadığı biçimindedir. Örneğin, Ball ve Cecchetti (1990:215-254), Ball (1992), Brunner ve Hess (1993), Evans ve Wachtel (1993:475-511), Caporale ve McKiernan (1997:65-68), Grier ve Perry (1998, 2000) ve Fountas ve diğerleri (2000) gibi çalışmalar hipotezi destekler sonuçlara ulaşırken; Fisher (1981) ve Cosimano ve Jansen (1988:409-421) çalışmaları enflasyon ile enflasyon belirsizliği arasında anlamlı bir ilişki bulamamıştır (Özer ve Türkyılmaz, 2005:94).

Enflasyon ve enflasyon belirsizliği arasındaki ilişkinin enflasyon belirsizliğinden enflasyona doğru olduğunu söyleyen nedensellik ilişkisi ise konuya ilişkin literatürün diğer kısmını oluşturmaktadır. Nedensellik ilişkisinin bu yönü kendi içinde ikiye ayrılmaktadır. Bu çerçevede, enflasyon belirsizliğinin yüksek enflasyona neden olduğu görüşü literatürde Cukierman- Meltzer hipotezi olarak anılmakta; buna karşılık enflasyon belirsizliğinin daha düşük enflasyona neden

² Friedman-Ball hipotezinin aksine, yüksek enflasyonun enflasyon belirsizliğini düşürdüğü görüşü, Pourgerami ve Maskus (1987) tarafından ortaya konulmaktadır. Konuya ilişkin literatürde çok fazla anılmayan bu yaklaşıma göre, artan enflasyonun varlığında karar birimleri enflasyon tahminlerine daha çok kaynak aktarmakta ve enflasyondan kaynaklanan belirsizliği azaltmaktadırlar.

olduğu görüşü ise Holland hipotezi olarak anılmaktadır. Cukierman ve Meltzer'e (1986:1099-1128) göre, artan enflasyon belirsizliği, siyasi kontrol altındaki merkez bankasının enflasyon sürprizlerine başvurma eğilimini güçlendirmektedir. Buradaki siyasi kontrol, merkez bankasının kısa dönemli istihdam artışına değer vermesine neden olmaktadır. Ne var ki sürpriz enflasyon her dönem daha yüksek enflasyon yaratılmasını gerektirdiği için, merkez bankasının bu eğilimi enflasyon oranının gittikçe yükselmesine yol açmaktadır. Holland'a (1995) göre ise, artan enflasyon belirsizliği sonucunda güçlenen merkez bankasının stabilizasyon eğilimidir. Bu doğrultuda, artan enflasyon belirsizliğinin gittikçe azalan enflasyon oranlarına yol açması söz konusudur (Erkam, 2008:161).

Özetle, konuya ilişkin literatür test edilebilir dört önermeyi ortaya koymaktadır:

- Enflasyon, enflasyon belirsizliğini arttırmaktadır. (Friedman-Ball Hipotezi)
- Enflasyon, enflasyon belirsizliğini azaltmaktadır. (Pourgerami-Maskus Hipotezi)
- Enflasyon belirsizliği, enflasyonu arttırmaktadır. (Cukierman-Meltzer Hipotezi)
- Enflasyon belirsizliği, enflasyonu azaltmaktadır. (Holland Hipotezi)

Enflasyon ile enflasyon belirsizliği arasındaki ilişkiyi ele alan teorik literatür çerçevesinde ortaya konulan dört önerme çok sayıda ampirik çalışma ile test edilmektedir. Türkiye'nin yanı sıra pek çok farklı ülkeyi ele alan söz konusu ampirik çalışmalar, kullandıkları ekonometrik yöntem açısından iki gruba ayrılmaktadır.

Birinci grubu oluşturan ampirik çalışmalar, otoregresif enflasyon modellerine ilişkin “Otoregresif Koşullu Varyans” (ARCH) ve/veya “Genelleştirilmiş Otoregresif Koşullu Varyans” (GARCH) tahminlerine ait koşullu varyans denkleminde, enflasyon oranının düzey veya bir gecikmeli değerini eklemekte ve sadece Friedman-Ball hipotezini test etmektedirler.

İkinci grup çalışmalar ise, otoregresif enflasyon modellerine ilişkin ARCH ve/veya GARCH tahminlerinden elde edilen varyans serileri ile enflasyon serisi arasındaki nedensellik ilişkisini sorgulamak suretiyle, yukarıda özetlenen dört hipotezi test etmeye çalışmaktadırlar (Erkam, 2008:161).

2.5.2.4.1. Türkiye dışındaki ülkeleri ele alan ampirik çalışmalar

Türkiye dışındaki ülkeleri ele alan ve otoregresif enflasyon modellerine ilişkin ARCH ve/veya GARCH tahminlerine ait koşullu varyans denklemine, enflasyon oranının düzey veya bir gecikmeli değerini ekleyerek, Friedman-Ball hipotezinin geçerliliğini sorgulayan çalışmalar Tablo 2.1’de özetlenmektedir.

Tablo 2.1. Türkiye dışındaki ülkelerde enflasyon ve enflasyon belirsizliği (1. grup çalışmalar) (Erkam, 2008:162)

Çalışma	Ülkeler	Sonuç
Baillie ve Diğerleri (1996)	ABD, Almanya, Arjantin, Brezilya, Fransa, İngiltere, İsrail, İtalya, Japonya, Kanada	Arjantin, Brezilya, İsrail ve İngiltere’de Friedman-Ball hipotezinin geçerli olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.
Caporale ve McKiernan (1997)	ABD	ABD ‘de Friedman-Ball hipotezinin geçerli olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.
Fountas (2001)	İngiltere	İngiltere’de Friedman-Ball hipotezinin geçerli olduğu sonucuna ulaşılmaktadır
Kontonikas (2004)	İngiltere	İngiltere’de Friedman-Ball hipotezinin geçerli olduğu sonucuna ulaşılmaktadır
Thornton (2006)	Güney Afrika	G. Afrika’da Friedman-Ball hipotezinin geçerli olduğu sonucuna ulaşılmaktadır
Thornton (2008)	Arjantin	Arjantin’de Friedman-Ball hipotezinin geçerli olduğu sonucuna ulaşılmaktadır

Bu çalışmalardan, Baillie ve diğerleri (1996), Caporale ve McKiernan (1997) ve Kontonikas (2004) ele aldıkları ülkelerin otoregresif enflasyon modellerine ilişkin ARCH ve/veya GARCH tahminlerine ait koşullu varyans denklemine, enflasyon oranının bir gecikmeli değerini eklemekte ve Friedman-Ball hipotezinin geçerli olduğu sonucuna ulaşmaktadırlar. Diğer çalışmalar ise aynı sonuca, enflasyon oranının düzey değerini koşullu varyans denklemine eklemek suretiyle ulaşmaktadırlar (Erkam, 2008:161).

Tablo 2.1’e göre; Baillie ve diğerleri (1996), ABD, Almanya, Arjantin, Brezilya, Fransa, İngiltere, İsrail, İtalya, Japonya, Kanada ülkeleri için yaptıkları çalışmada; Arjantin, Brezilya, İsrail ve İngiltere’de Friedman-Ball hipotezinin geçerli olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Caporale ve McKiernan (1997:65-68), ABD ekonomisi için Friedman-Ball hipotezinin geçerli olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Fountas, 1885-1998 yılları arasında İngiltere ekonomisi için (Fountas,2001:82). Kontonikas, 1972-2002 yılları arasında İngiltere ekonomisi için (Kontonikas, 2004:540). Thornton (2006) Güney Afrika ve Thornton (2008) Arjantin ekonomisi için yaptıkları çalışmada söz konusu ülkeler için Friedman-Ball hipotezinin geçerli olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Türkiye dışındaki ülkeleri ele alan ve otoregresif enflasyon modellerine ilişkin ARCH ve/veya GARCH tahminlerinden elde edilen varyans serileri ile enflasyon serisi arasındaki nedensellik ilişkisini analiz eden çalışmalar ise Tablo 2.2.'de özetlenmektedir.

Tablo 2.2. Türkiye dışındaki ülkelerde enflasyon ve enflasyon belirsizliği (2. grup çalışmalar) (Erkam, 2008:162)

Çalışma	Ülkeler	Sonuç
Grier ve Perry (1998)	ABD, Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya, Japonya, Kanada	Ele alınan tüm ülkelerde Friedman-Ball hipotezinin geçerli olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bununla beraber, Fransa ve Japonya'da Cukierman-Meltzer hipotezinin geçerli olduğuna dair güçlü kanıtlara ulaşılmaktadır.
Apergis (2004)	G-7 Ülkeleri	Ülkelere ait panel verilerden hareketle, Friedmen-Ball ve Cukierman-Meltzer hipotezlerinin geçerli olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.
Fountas ve Diğerleri (2004)	Almanya, Fransa, Hollanda, İngiltere, İspanya, İtalya	Almanya'da Friedman-Ball hipotezinin geçerli olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Hollanda'da ise Holland hipotezinin geçerli olduğuna dair kanıtlara ulaşılmaktadır.
Berument ve Dinçer (2005)	ABD, Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya, Japonya, Kanada	Almanya'da Friedman-Ball hipotezinin sadece uzun dönemde geçerli olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Fransa'da ise, Holland hipotezinin geçerli olduğuna dair kanıtlara ulaşılmaktadır.
Conrad ve Karanasos (2005)	ABD, İngiltere, Japonya	Ele alınan tüm ülkelerde Friedman-Ball hipotezinin geçerli olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bununla beraber, Japonya'da Cukierman-Meltzer hipotezinin geçerli olduğuna dair sonuçlara ulaşılmaktadır.

Tablo 2.2'ye göre Grier ve Perry (1998), enflasyon-enflasyon belirsizliği arasındaki nedensellik ilişkilerini Friedman (1977), Ball (1992) ve Cukierman ve Meltzer (1986)'in hipotezleri çerçevesinde G7 ülkeleri için 1948-1993 yılları arasında test etmişler ve çalışmadan elde edilen sonuçlara göre; G7 ülkelerinin

tamamında enflasyon, enflasyon belirsizliğine neden olurken, enflasyon belirsizliği Japonya ve Fransa'da enflasyonu artırmakta iken, ABD, İngiltere ve Almanya'da enflasyon belirsizliği enflasyonu düşürücü yönde etki etmektedir (Grier ve Perry, 1998:686).

1960-2000 yılları arasında G7 ülkelerine ait bir panel veri seti ile enflasyon ve enflasyon belirsizliği arasındaki ilişkiyi inceleyen Apergis (2004), enflasyon ile enflasyon belirsizliği arasında çift yönlü ve pozitif bir nedenselliğin olduğunu, bu sonucun hem Friedman hipotezini hem de Cukierman-Meltzer hipotezini desteklediğini ileri sürmüştür (Apergis, 2004:191).

1960-1999 dönemi Avrupa Birliğine üye altı ülkenin verilerini kullanarak enflasyon ve enflasyon belirsizliği arasındaki ilişkiyi Granger nedensellik ve ARCH yöntemiyle inceleyen Fountas-Ioannidis-Karanasos (2004), iki, dört, altı ve sekiz gecikmeli değerlerde Granger nedensellik testinin ülkelere göre farklı sonuçlar verdiğini tahmin etmişlerdir. İngiltere için enflasyondan enflasyon belirsizliğine doğru olan nedenselliğin tüm gecikmelerde pozitif, enflasyon belirsizliğinden enflasyona doğru olan nedenselliğin ise bazı gecikmelerde pozitif bazı gecikmelerde negatif olduğunu; Almanya hariç diğer ülkelerde (Fransa, İtalya, Hollanda ve İspanya) enflasyondan enflasyon belirsizliğine doğru olan nedenselliğin ise pozitif olduğunu belirlemişlerdir (Terzi ve Oltulular, 2006:4).

Berument ve Dinçer (2005), 1957-2001 dönemi G7 ülkeleri için enflasyon ve enflasyon belirsizliği arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Almanya'da Friedman-Ball hipotezinin sadece uzun dönemde geçerli olduğu sonucuna, Fransa'da ise, Holland hipotezinin geçerli olduğuna dair kanıtlara ulaşmışlardır (Berument ve Dinçer, 2005:378).

1962-2001 dönemi ABD, Japonya ve İngiltere için enflasyon ve enflasyon belirsizliği arasındaki ilişkiyi inceleyen Conrad-Karanasos (2005), bütün ülkelerde enflasyonun enflasyon belirsizliğini arttırdığı sonucuna varmışlardır. Bununla beraber, Japonya'da Cukierman-Meltzer hipotezinin geçerli olduğuna dair sonuçlara ulaşmışlardır (Conrad ve Karanasos, 2005:341).

Türkiye dışındaki ülkelerde enflasyon ile enflasyon belirsizliği arasındaki ampirik ilişkiyi inceleyen çalışmalar sadece Tablo 2.1 ve 2.2 ile sınırlı değildir. Literatürde, tek ülkeye ait enflasyon verilerini analiz eden çalışmalar olduğu gibi birden fazla ülkeye ait enflasyon verilerini analiz eden daha birçok çalışma yer almaktadır.

Örneğin; enflasyon belirsizliğini, enflasyon oranındaki mutlak değişimin hareketli ortalaması olarak ele alan Foster (1978), enflasyon belirsizliği ölçütü olarak enflasyonun standart hatasının ele alınmasını belirsizliğin iyi bir temsilcisi olmadığı gerekçesiyle eleştirmiştir. Foster'e (1978) göre, enflasyon oranı yüksek iniş-çıkış gösteren bir ülke ile enflasyon oranı dengeli olarak artan bir ülkenin enflasyonunun standart hatası aynı olabilir. Ancak, enflasyon oranı ne kadar yüksek iniş çıkışa sahipse enflasyon belirsizliğinin de o ölçüde yüksek olması gerektiğini ileri süren Foster, standart hata yaklaşımı ile enflasyon belirsizliğinin ölçülmesinin anlamsız sonuçlar ortaya koyacağını vurgulamıştır. Enflasyon belirsizliğinin ölçülmesine yönelik bu eleştirilerin ardından Foster (1978), 1954-1975 dönemi için 23 ülkeyi kapsayan bir analiz gerçekleştirmiştir. Çalışman sonucuna göre, enflasyon ile enflasyon belirsizliği arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır (Akyazı ve Artan, 2004:3).

1949-1970 dönemi 18 OECD ülkesinde enflasyon ve enflasyon belirsizliği ilişkisini inceleyen ve enflasyon belirsizliği olarak enflasyonun altı yıllık hareketli ortalamasının standart sapmasını kullanan Katsimbris-Miller (1982), 18 OECD ülkesinin sadece 9'unda pozitif bir ilişkinin olduğunu belirlemişlerdir. 1955:1-1983:1 dönemi 18 OECD ülkesinde yatay kesit ve panel verilerle enflasyon ve enflasyon belirsizliğini inceleyen Katsimbris (1985), ilişkinin panel verilerde pozitif olduğunu, ancak tek tek ülke analizinin aynı sonucu desteklemediğini belirtmiştir (Terzi ve Oltulular, 2006:3).

Engle (1982), İngiltere'deki enflasyon değişkenliğinin analizini ARCH modelini kullanarak tahmin etmeye çalışmıştır. Engle'in araştırma sonuçları 1970'li yıllardaki kaos ortamının enflasyon değişkenliğini artırdığı şeklindedir. Ayrıca araştırma sonuçları enflasyon oranlarının zaman içerisinde enflasyonist belirsizlikleri de değiştirebileceğini göstermiştir (Engle, 1982:987).

Engle başka bir çalışmasında ABD'nin 1947:4-1979:4 dönemine ilişkin aylık enflasyon verilerini test ederek Friedman'ın aksine yüksek enflasyon ile enflasyon belirsizliği arasında güçlü bir ilişkinin olmadığını ileri sürmüştür (Engle, 1983:286-301).

Engle gibi Cosimano ve Jansen (1988:409-421), ABD'nin 1947:4-1979:4 dönemine ilişkin Hwang (2001:179-186) da yine ABD'nin 1926-1992 dönemine ilişkin aylık enflasyon verilerini test ederek yüksek enflasyon ile enflasyon belirsizliği arasında güçlü bir ilişkinin olmadığını ileri sürmüşlerdir.

Evans (1991), ABD ekonomisi için 1960-1988 yılları aralığında aylık dataları kullanarak enflasyon ile enflasyon belirsizliğini zamana göre değişen ARCH modeli ile analiz etmiş ve yüksek enflasyonun enflasyon belirsizliğini artırdığı sonucunu elde etmiştir (Evans, 1991:182).

Johnson (2002) Şili için 1933-2001 arasındaki verilerle GARCH modelinin genişletilmiş türlerini kullanmış ve simetrik model sonuçları enflasyon ile enflasyon belirsizliği arasında pozitif ilişkinin var olduğunu göstermiştir. Daha da önemlisi enflasyondaki yüksek belirsizlik düzeyleri bazı gecikmelerle enflasyon seviyesini de artırmaktadır (Johnson, 2002:3).

Caporale ve Kontonikas (2006), 12 EMU (Avrupa Para Birliği) ülkeleri için zaman göre değişen GARCH modelinde enflasyonun koşullu değişkenliği varsayımı altında enflasyon ve enflasyon belirsizliği arasındaki ilişkiyi kısa dönem ve denge durum koşullarında analiz etmişlerdir. Sonuçlar Euro'ya geçişin bu ülkelerde enflasyon belirsizliğini azaltmada faydalı olmadığını göstermektedir. Hatta Euro'ya geçiş sonrasında denge durumunda belirsizlik artmaktadır. Bu anlamda düşük enflasyon denge durumunda belirsizliğin artmasına neden olabilmektedir. Birçok ülke için de enflasyon ve enflasyon belirsizliği arasındaki ilişki zayıflamaktadır (Caporale ve Kontonikas, 2006:15).

Chen, Shen ve Xie (2007) esnek regresyon modeli ile inceleme yapmıştır. Bu model tam parametrik model olduğundan sadece doğrusal ilişkiyi değil aynı zamanda doğrusal olmayan ilişkiyi de tespit edebilmektedir. Doğrusal olmayan yöntemde Tayvan, Singapur, Hong Kong, G.Kore için Friedman'ın teorisi geçerli iken, doğrusal yöntemde ise bu ülkeler için iki yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur (Chen vd., 2008:375).

Yatay kesit ve zaman serisi verileriyle Türkiye'nin de yer aldığı 24 OECD ülkesi için enflasyon ile enflasyon belirsizliği arasındaki ilişkiyi inceleyen ve Türkiye dahil 9 ülkede ilişkinin pozitif olduğunu ileri süren Davis-Kanago (2000), %10'un altındaki enflasyon oranında ilişkinin zayıf ancak pozitif, %10'un üstündeki enflasyon oranında ise ilişkinin kuvvetli ve pozitif olduğunu vurgulamışlardır.

Holland (1995), Evans ve Wachtell (1993), ABD'nin İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki verilerini test ederek enflasyonun enflasyon belirsizliğindeki artışa neden olduğunu kanıtlayan bulgular elde etmişlerdir. (Holland, 1995:827-837), (Evans ve Wachtell, 1993:475-511).

Samimi ve Motameni enflasyon ile enflasyon belirsizliği arasındaki ilişkiyi 1990-2008 yılları arasında İnan ekonomisi için incelemişler ve enflasyonun enflasyon belirsizliğini artıracakđı yönünde bulgular elde etmişlerdir (Samimi ve Motameni, 2009:2938).

Ungar ve Zilberfarb, İsrail'in 1980-1990 dönemindeki verilerini test ederek enflasyonun enflasyon belirsizliğini artıracakđını kanıtlar bulgular elde etmişlerdir (Ungar ve Zilberfarb,1993:709-720). İsrail'de enflasyon oranı (üç aylık ortalama), yüksek enflasyon döneminde (1980:1-1985:3) %31.2; düşük enflasyon döneminde ise, (1985:4-1990:1) %4.3 düzeyinde gerçekleşmiştir. Ungar ve Zilberfarb'a göre enflasyon ile enflasyon belirsizliği arasında pozitif ilişkiyi kanıtlayan bulgular, sadece enflasyonun yüksek seyrettiği dönem için geçerlidir. Enflasyonun görel olarak ılımlı bir trend izlediği dönemlerde bu tür bir ilişki kanıtlanmamıştır (Erdoğan ve Bozkurt, 2004:64).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MATERYAL VE YÖNTEM

3.1. MATERYAL

“İktisatta Belirsizlik Kavramı, Enflasyon-Enflasyon Belirsizliği İlişkisi: Türkiye Üzerine Bir Çalışma (1994-2009 Dönemi)” isimli tez çalışmasında birçok kitaptan yararlanılmış, çeşitli dergilerde yayımlanan makaleler taranmış ve konu ile ilgili araştırmalar yapılmıştır.

Tez çalışmasında J.M. Keynes, F.H. Knight, M. Friedman gibi ünlü iktisatçıların orijinal eserlerinden yoğunlukla yararlanılmıştır.¹ Çalışmada özellikle A.D. Alada'nın “İktisat Felsefesi ve Belirsizlik; İktisat Düşüncesinde Felsefi Yaklaşımın Önemi” isimli çalışmalarından; A.Buğra'nın “İktisatçılar ve İnsanlar” isimli kitabından; S.Yavuz ve E.Tokucu'nun “Post Keynesyen İktisat ve Belirsizlik” isimli çalışmasından sıkça yararlanılmıştır. Çalışmada ayrıca TCMB elektronik veri dağıtım sisteminden ve TÜİK verilerinden faydalanılmıştır.

3.2. YÖNTEM

“İktisatta Belirsizlik Kavramı, Enflasyon-Enflasyon Belirsizliği İlişkisi: Türkiye Üzerine Bir Çalışma (1994-2009 Dönemi)” isimli tez çalışmasında Türkiye Ekonomisi'nde enflasyon ve enflasyon belirsizliği arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere 1994:01-2009:12 dönemine ilişkin aylık tüketici fiyatları endeksi (TÜFE) kullanılmıştır. Zaman serisinde birim kökün varlığı araştırılarak serinin durağan olup olmadığına karar verilmektedir. Bu nedenle birim kök araştırması ADF (Augmented

¹ John Maynard Keynes. (1973). *The Collected Writings of J.M. Keynes*. Moggridge, D.E. (Der.), C.XIV, London:Macmillan, pp.114.
Frank Knight. (1940). “What is Truth” in economics?. *The Journal of Political Economy*, 48(1):16-23.
Milton Friedman. (1977). Nobel lecture: Inflation and unemployment. *The Journal of Political Economy*, 85(3):451-472.

Dickey Fuller) testi ile incelenmiştir. Çalışmada, Erkam (2008), Özdemir ve Fisunoğlu (2008), Oltulular ve Terzi (2006), Özer ve Türkyılmaz (2005), Akyazı ve Artan (2004), Nas ve Perry (2000) takip edilerek, zaman serilerinde sıklıkla kullanılan ARCH modeli kullanılmıştır. ARCH tahminlerinden elde edilen koşullu varyans serileri ile enflasyon serisi arasındaki nedensellik ilişkisi analiz edilmektedir.

Türkiye için üçüncü dereceden otoregresif [AR(3)] enflasyon modeli tahmin edilmekte ve bu AR(3) modelinin hata terimlerinde olması beklenen ARCH etkileri Engle tarafından geliştirilen ARCH modelinde şu şekilde gösterilmektedir:

$$\pi_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^n \beta_i \pi_{t-i} + \varepsilon_t, \quad \varepsilon_t = v_t \sqrt{h_t} \quad (1)$$

$$h_t = \alpha_0 + \alpha_1 \varepsilon_{t-1}^2 \quad (2)$$

Yukarıda yer alan (1) nolu denklem, enflasyon için öngörülen n'inci dereceden otoregresif yapıya sahip ortalama denklemdir. (2) nolu denklem ise (1) nolu denklemin hata terimlerinin oluşturduğu "koşullu varyans" denklemdir. Söz konusu ARCH modelinin tutarlı olması için geçerli olan parametre koşulları $\alpha_0 > 0$; $\alpha_1 \geq 0$ olarak gösterilmektedir.

Enflasyonla enflasyon belirsizliği arasındaki ilişkinin ortaya konmasında ise Granger nedensellik analizinden yararlanılmıştır. Nedensellik analizi iki değişken arasında bir sebep sonuç ilişkisinin olup olmadığını, eğer ilişki varsa ilişkinin yönünü test etmek amacıyla kullanılmaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE TARTIŞMA

4.1. TÜRKİYE'DE ENFLASYON VE ENFLASYON BELİRSİZLİĞİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN TEST EDİLMESİ (1994:01-2009:12 DÖNEMİ)

Türkiye ekonomisi 1970'li yılların ikinci yarısıyla birlikte aşırı fiyat artışları, artan işsizlik ve dış ödemeler dengesi sorunları olarak belirtilebilen makroekonomik istikrarsızlıklarla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Kronikleşen enflasyonun en önemli maliyeti yine kendisinin neden olduğu ve bireylerin enflasyon beklentilerini olumsuz etkileyen enflasyon belirsizliğidir. Bu nedenle Türkiye'de enflasyon ve enflasyon belirsizliği arasındaki ilişkiye yönelik olarak birçok ampirik çalışma yapılmıştır. Türkiye'de 1994-2009 dönemleri arasında enflasyon ve enflasyon belirsizliği arasındaki ilişkinin test edildiği bu çalışmada varılan sonuçların Türkiye için yapılan diğer ampirik çalışmalarla ne kadar uyumlu olduğunun görülmesi açısından Türkiye örneğini ele alan ampirik çalışmalara yer verilmiştir.

4.1.1. Türkiye Örneğini Ele Alan Ampirik Çalışmalar

Enflasyonla enflasyon belirsizliği arasındaki ilişkiyi Türkiye örneğinde ele alan yaklaşımlar toplu halde Tablo 4.1'de gösterilmektedir.

Bu çalışmalardan, (Neyaptı ve Kaya, 2001:21-25), Berument ve diğerleri, (2001) ve Erdoğan ve Bozkurt (2004), Türkiye için oluşturdukları otoregresif enflasyon modellerine ilişkin ARCH ve/veya GARCH tahminlerine ait koşullu varyans denkleminde, enflasyon oranının düzey veya bir gecikmeli değerini ekleyerek, Friedman-Ball hipotezinin geçerliliğini sorgulamaktadırlar (Erkam, 2008:163).

Tablo 4.1. Enflasyon ile enflasyon belirsizliği ilişkisinde Türkiye örneğini ele alan ampirik çalışmalar (Erkam, 2008:164)

Çalışma	Örnekleme	Yöntem	Sonuç
Nas ve Perry (2000)	Türkiye (1960:01-1998:3)	GARCH Granger-Nedensellik	Ele alınan dönemin tamamı için Friedman-Ball hipotezinin ve Holland hipotezinin geçerli olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. 1986 sonrası dönem için ise kısa dönemde Cukierman-Meltzer hipotezinin geçerli olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.
	Türkiye (1980:01-1998:3)		
	Türkiye (1986:01-1998:3)		
	Türkiye (1990:01-1998:3)		
Neyaptı ve Kaya (2001)	Türkiye (1982:10-1999:12)	GARCH	Friedman-Ball hipotezi geçerlidir.
Berument ve Diğerleri (2001)	Türkiye (1986:01-2000:12)	GARCH	Friedman-Ball hipotezi geçerlidir.
Telatar ve Telatar (2003)	Türkiye (1995:03-2000:12)	Kalman Filtreleme Granger-Nedensellik	Friedman-Ball hipotezi geçerlidir.
Telatar (2003)	Türkiye (1987:01-2001:12)	GARCH Granger-Nedensellik	Friedman-Ball hipotezi geçerlidir.
Erdoğan ve Bozkurt (2004)	Türkiye (1983:01-2003:09)	GARCH	Friedman-Ball hipotezi geçerlidir.
Akyazı ve Artan (2004)	Türkiye (1987:01-2003:10)	GARCH Granger-Nedensellik Varyans Ayrıştırma Etki-Tepki Analizi	Friedman-Ball hipotezi geçerlidir.
Daal ve Diğerleri (2005)	22 Ülke (1957:02-2004:05)	GARCH Granger-Nedensellik	Friedman-Ball hipotezi geçerlidir.

Tablo 4.1. (devam)

Özer ve Türkyılmaz (2005)	Türkiye (1990:04-2004:04)	GARCH Granger-Nedensellik Varyans Ayrıştırma Etki-Tepki Analizi	Friedman-Ball hipotezi geçerlidir.
Oltulular ve Terzi (2006)	Türkiye (1987:01-2005:06)	GARCH Granger-Nedensellik Hsiao-Granger-Nedensellik VAR	Friedman-Ball hipotezi geçerlidir.
Thornton (2007)	22 Ülke (1957:02-2004:05)	GARCH Granger-Nedensellik	Türkiye için ele alınan dönemde Friedman-Ball hipotezinin ve Holland hipotezinin geçerli olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.
	Türkiye (1970:01-2005:12)		
Özdemir ve Fisunoğlu (2008)	Türkiye (1987:02-2003:11)	GARCH Granger-Nedensellik	Friedman-Ball hipotezi geçerlidir.
	Filipinler (1987:02-2003:11)		
	Ürdün (1987:02-2003:11)		
Keskek ve Orhan (2008)	Türkiye (1984:01-2005:10)	GARCH	Türkiye için ele alınan dönemde Friedman-Ball hipotezinin ve Holland hipotezinin geçerli olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Buna karşılık (Nas ve Perry, 2000:170-180), Telatar ve Telatar (2003), Akyazı ve Artan (2004), Daal ve diğerleri (2005), Özer ve Türkyılmaz (2005), Oltulular ve Terzi (2006), Thornton (2007) ve (Özdemir ve Fisunoğlu, 2008:1-12) Türkiye için oluşturdukları otoregresif enflasyon modellerine ilişkin ARCH ve/veya GARCH tahminlerinden elde edilen varyans serileri ile enflasyon serisi arasındaki nedensellik ilişkisini analiz etmektedirler.

Telatar (2003) ise, enflasyon ve enflasyon belirsizliği arasındaki ilişkiyi Türkiye için sorgularken her iki yöntemi de kullanmıştır. Keskek ve Orhan (2008) ise

çeşitli ‘‘Ortalamada GARCH’’ (GARCH-M) modelleri tahmin ederek olası tüm hipotezleri test etmişlerdir.

Bu çalışmaların tamamı Türkiye’de Friedman-Ball hipotezinin geçerli olduğu sonucuna ulaşmaktadırlar. Bununla birlikte Telatar (2003), Friedman-Ball hipotezinin Türkiye için geçerli olduğu sonucuna iki farklı yöntemle ulaşmakta ve söz konusu hipotezin geçerliliğine ilişkin bulgularını güçlendirmektedir. Diğer taraftan, söz konusu çalışmalardan Nas ve Perry (2000), Thornton (2007) ve Keskek ve Orhan (2008) Türkiye için inceledikleri dönemlerde Holland hipotezinin geçerli olduğu sonucuna ulaşmaktadırlar. Nas ve Perry (2000) Türkiye’ye ait veri setini farklı dönemlere ayırarak yaptığı analiz çerçevesinde, Cukierman-Meltzer hipotezinin kısa dönemde geçerli olduğunu destekleyen bulgular elde etmektedirler (Erkam, 2008:164).

4.1.2. Veri Seti

Bu çalışmada, Türkiye Ekonomisi’nde enflasyon ve enflasyon belirsizliği arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere 1994:01-2009:12 dönemine ilişkin aylık tüketici fiyat endeksi (TÜFE) kullanılmıştır. TÜFE verileri Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Sisteminden elde edilmiştir.

4.1.3. Ampirik Sonuçlar

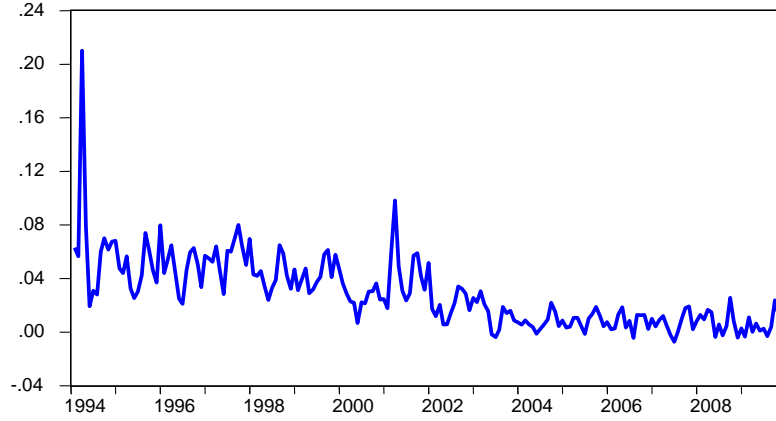
Çalışmada verilerin analizine geçmeden önce serilerin birim kök içerip içermedikleri araştırılmıştır. Zaman serisinde birim kökün varlığı araştırılarak serinin durağan olup olmadığına karar verilir. Eğer zaman serisi birim kök içermiyorsa durağan, birim kök içeriyorsa durağan değildir. Enflasyon modelinin artıklarının korelasyonlu olmaması ve şartlı varyansın anlamlı olabilmesi için zaman serisinin durağan olup olmadığının tespiti önemlidir. Bu nedenle birim kök araştırması ADF (Augmented Dickey Fuller) testi ile incelenmiştir. Test sonuçları Tablo 4.2’de gösterilmektedir.

Tablo 4.2. Birim kök test sonuçları (Türkiye 1994:01-2009:12)

ADF Testi		
Değişken	Seviye	Fark Durağan
Enflasyon	-9,49	-5,66

ADF testinden elde edilen sonuçlar kritik değerlerle karşılaştırıldığında enflasyon serisinin durağan olduğu söylenebilir ve serinin birim köke sahip olduğunu öne süren hipotez reddedilebilir.

Şekil 4.1'deki grafik TÜFE'deki aylık değişim olarak hesaplanan enflasyon serisinin ele alınan dönemdeki gelişimini göstermektedir. Enflasyon serisi ekonomik kriz dönemleri olan Nisan 1994 ve Şubat 2001'de yüksek volatilitelere sahiptir.

Şekil 4.1. Tüfe'de aylık değişim olarak hesaplanan enflasyon serisi

Çalışmada yukarıda anlatılan ekonomik metodoloji çerçevesinde Türkiye için tahmin edilen AR(3), AR(3)-ARCH(1) modellerine ilişkin sonuçlar Tablo 4.3'de gösterilmektedir.

Tablo 4.3. Enflasyon modelleri (Türkiye 1994:01-2009:12)

AR	
C	0,0034*** (0,0014)
Enf-1	0,5031*** (0,0793)
Enf-2	0,0908*** (0,0825)
Enf-3	0,2395*** (0,0575)
D2001	-0,0796*** (0,0089)
ARCH	0,2237*** (0,0745)

*** işareti %5 istatistiksel anlamlılık düzeyini ifade etmektedir. (Parantez içindeki değerler standart hatayı ifade etmektedir.)

Tablo 4.3 ARCH modellemesi öncesi oluşturulan En Küçük Kareler (EKK) yöntemi ile elde edilmiş AR(3) denklemine ilişkin tahmin sonuçlarını göstermektedir:

$$\text{Enf} = 0,0034 + 0,5031\text{Enf}_{-1} + 0,0908\text{Enf}_{-2} + 0,2395\text{Enf}_{-3} + \varepsilon_t$$

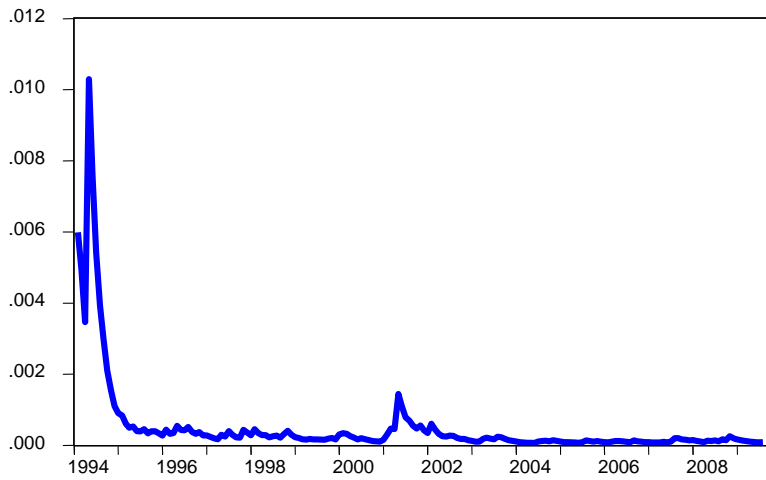
(2,27) (6,33) (1,09) (4,15)

AR(3) denklemine ilişkin tahmin sonuçları göstermektedir ki: (Parantez içindeki değerler t istatistiğini ifade etmektedir):

- %5 hata payında Enf_{-1} gecikmeli serisi istatistiksel olarak anlamlıdır. ($p < 0,01$)
- %5 hata payında Enf_{-2} gecikmeli serisi istatistiksel olarak anlamsızdır. ($p = 0,27$)
- %5 hata payında Enf_{-3} gecikmeli serisi istatistiksel olarak anlamlıdır.

Yani enflasyon serisinin 1. ve 3. gecikmeleri enflasyon serisini etkilemektedir.

AR(3) denkleminde kriz kuklası olarak 1994:01-2009:12 döneminde 2001:02 kullanılmıştır. Ancak 2001:02'si hariç diğerleri anlamlı çıkmamıştır. Bu sonuçlara göre enflasyonun üç dönem gecikmeye ($n=1,2,3$) kadar geçmiş aylardaki enflasyondan etkilendiği görülmektedir. Bu sonuçlara göre her iki yaklaşımda da (AR(3)-ARCH) koşullu varyans denkleminin tahmin edilen parametreleri istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Koşullu varyans serisinden elde edilen grafik ise Şekil 4.2'de şu şekilde gösterilmektedir:

Şekil 4.2. Koşullu varyans serisinin grafiği

Koşullu varyans grafiğindeki dalgalanmalar belli dönemlerde enflasyondaki volatilitenin önemli seviyelere ulaştığını göstermektedir. Grafikte görüldüğü gibi 1994 krizi, Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri sonrasında enflasyon belirsizliği daha belirgin bir seyir izlemektedir.

Tablo 4.4. Granger nedensellik analizi sonuçları

Ho Hipotezi:	Gözlem	F-İstatistiği	Prob.
ENFLASYON Granger Nedensel değildir GARCH04	185	85.2914	9.E-27
GARCH04 Granger Nedensel değildir ENFLASYON		11.0914	3.E-05

Nedensellik testi iki değişken arasında bir sebep sonuç ilişkisinin olup olmadığını, eğer ilişki varsa ilişkinin yönünü test etmek amacıyla kullanılmaktadır. Zaman serileri arasındaki nedensellik ilişkisinin tespit edilmesinde en sık kullanılan Granger (1969) tarafından geliştirilen Granger nedensellik analizidir. Tablo 4.4 Granger nedensellik analizinin sonuçlarını göstermektedir.

Nedensellik analizinden elde edilen sonuçlara göre enflasyon ile enflasyon belirsizliği ve enflasyon belirsizliği ile enflasyon arasında ilişki olmadığını söyleyen Ho hipotezi reddedilir ve iki değişken arasında çift yönlü bir nedensellik olduğunu söyleyen H₁ hipotezi kabul edilir. Yani yüksek enflasyonun enflasyon belirsizliğine yol açtığını söyleyen Friedman-Ball hipotezi Türkiye örneği için desteklenirken; enflasyon belirsizliğinin enflasyonu artırdığını söyleyen Cukierman-Meltzer hipotezini de destekleyen sonuçlar elde edilmiştir. Elde edilen sonuç Türkiye için yapılan önceki çalışmalarla tutarlıdır.

Yapılan ampirik çalışmada enflasyonla enflasyon belirsizliği arasındaki ilişki 1994:01-2009:12 dönemini kapsayan aylık verilerle Türkiye ekonomisi için ARCH yöntemi kullanılarak test edilmiştir. Enflasyonla enflasyon belirsizliği arasındaki ilişkinin ortaya konmasında Granger nedensellik analizinden yararlanılmıştır. Granger nedensellik analizi, enflasyonla enflasyon belirsizliği arasındaki ilişkinin pozitif ve çift yönlü bir nedensellik ilişkisi içinde olduğunu ifade etmektedir.

Çalışmadan elde edilen bulgulara göre, enflasyonun ve enflasyonun yarattığı bir maliyet olan enflasyon belirsizliğinin ekonomide yarattığı olumsuz etkinin önüne geçmek için enflasyon oranları aşağıya çekilmelidir. Bunun için Türkiye’de 2002 yılından beri “enflasyon hedeflemesi” stratejisi döviz kuru hedeflemesi stratejisine bir alternatif olarak kullanılmaktadır. Nitekim 2002-2005 yılları arası yürütülen “örtük enflasyon” hedeflemesi ve 2006 yılından itibaren uygulanan “açık enflasyon” hedeflemesi stratejisi ile Türkiye’de enflasyon oranları uzun bir aradan sonra tek haneli rakamlara düşmüştür.

SONUÇ

Belirsizlik ifadesi gündelik hayatta çok sık kullandığımız bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, kriz kelimesini kullanırken ardından kriz ortamının yarattığı belirsizliğin ekonomiye etkileri diyerek cümlemize devam ederiz. Döviz kuru belirsizliği, yatırım belirsizliği, enflasyon belirsizliği, tüketim belirsizliği gibi kavramları kullandığımız zaman, ya da ‘durgunluk’, ‘dengesizlik’, ‘istikrarsızlık’ dediğimiz zaman acaba kavramsal olarak belirsizliği mi ifade etmek istiyoruz? Çalışma bu ve benzeri sorulara cevap aramak amacıyla yazılmıştır. Çalışma da esas olarak ‘iktisatta belirsizlik’ kavramı üzerine yoğunlaşmış, belirsizlik daha çok iktisadi olarak düşünülmüştür. Ancak özünde insan olan bir bilim analiz edilirken insanı insana anlatan insanın duygularını, düşüncelerini, davranışlarını ele alan ve insan davranışlarının altındaki neden sorusunu açıklamaya çalışan felsefe ve psikoloji bilimleriyle iktisat bilimi arasında ilişki kurulmaya çalışılmıştır.

İktisadi düşünce tarihinde belirsizlik olgusunun iktisadî ve sosyal davranışların açıklanmasında kullanılması Cantillon ve Condillac’ın yaklaşımlarında görülmüştür. Ancak, bu konudaki kuramsal analizler ilk kez A.Smith ile başlamıştır. Smith’e göre; başlangıçta dengede olan zihnin dengesi ya da dinginliği, karşılaşılan bir şokla yitirilmekte; birey, zihin zincirinde kopan halkayı onarmak üzere bir arayışa yönelmektedir. Bu bağlamda anlaşılmaktadır ki; “belirsizlik” kavramı bireyin yaşadığı bir şoku, sürprizi içermektedir. D. Ricardo ile birlikte daha çok kullanılmaya başlayan aşırı soyut, tümdengelimci, insanların geleceği tam olarak bildiği varsayımlarıyla birlikte belirsizlik iktisadi analizlerden bir süreliğine dışlanmıştı. Bu düşünce Ricardo’dan, Senior’a, J.S. Mill’den Cairnes’e kadar değişikliğe uğrayarak devam etmiştir.

20. yüzyılın başında belirsizlik kavramını tekrar öne çıkaran isimler: F.H. Knight, T.W. Hutchison, G.L.S. Shackle ve J.M. Keynes olmuştur. F.H. Knight’ın 1921 yılında yayınlanan “Risk, Belirsizlik ve Kar” adlı eseri 20. yüzyılın en önemli iktisat yapıtlarından biridir. Knight bu eserinde risk ile belirsizlik kavramlarını

birbirinden kesin çizgilerle ayırmıştır. Knight'a göre, risklerin deneysel ve istatistiksel tahmin yöntemleriyle azaltılmasının mümkün olmasına karşılık, belirsizliğin ki işletmeye ait bilgi kopukları olarak tanımlanmaktadır, tamamen bertaraf edilmesi mümkün değildir. Belirsizliğin 'eksik bilgi'den farklı olarak 'bilgi ile yeri doldurulamayacak olan bir faktör' olarak anlaşılması, Knight'ın iktisat teorisine önemli katkılarından biridir. Hutchison ise, mal ve hizmetlere yönelik tercihlerin tam bilgi ve kesinliğin ya da tam belirsizlik (ve/veya bilgisizliğin) olduğu durumlarda bireyin iradesini harekete geçirmediğini düşünmektedir. Ona göre halihazır tercihlerin tümü ya da tüme yakını, mutlak belirlilik ve mutlak belirsizlik arasında bir yerde yer alan karma bir özellik taşımaktadır. Shackle ise, öngörülmez karakteri nedeni ile geleceğin ulaşılmaz olduğunu ileri sürerek, belirsizlik hadisesini bireyin zihninin içine çekmiştir. Shackle'ın iktisat düşüncesine bir katkı olarak getirdiği 'oluşum içindeki zaman' hem neoklasik iktisadın tam bilgiye dayalı nokta zaman kavramı, hem de dönem ya da çizgi zaman anlayışının yerine önerilmektedir. Keynes'e göre ise, endişe, korku ya da güvensizlik dereceleri olarak ifade ettiği, geleceğin bugünden bilinmediği bir ortamda bireylerin para, tahvil, hisse senedine yönelik taleplerinde ve yatırım kararlarındaki sübjektif ve psikolojik durumları, belirsizlik anlayışının özünü oluşturmaktadır. Belirsizlik olgusu ile birlikte zaman unsuru da ön plana çıkmıştır. Keynes, Marshall ile birlikte iktisadi analizlere dahil olan "zaman" kavramını iktisat teorisine geri getirmiştir.

İktisadi okulların belirsizlik kavramıyla ilgili görüşlerini incelediğimizde; Avusturya İktisat Okulu, Yeni Klasik İktisat ve Post Keynesyen İktisat belirsizlik kavramı ile ilgili birbirinden farklı görüşler öne sürmüşlerdir. Avusturya İktisat Okulu'na göre bilgi teorisinin çıkış noktası, insanoğlunun (bireyin) bilgisinin sınırlı olduğu, eksik-bilgiye (ignorance) sahip olduğudur. Zaman içinde bir yandan topluma ilişkin bilgiler artarken, bir yandan toplumun giderek karmaşıklaşması, teknolojideki gelişmeler, bireyin bilgisini de azaltır. Avusturya İktisat Okulu bu bilgi teorisi ile insanların içinde yaşadıkları iktisadi ve sosyal sistemleri anlayabilmelerinde akli yetilerinin doğal sınırına işaret etmektedir. Yeni Klasik İktisat ise, "rasyonel beklentiler" kavramının belirlediği temel üzerinde durmaktadır. Rasyonel beklentiler görüşüne göre, bireyler sistematik hata yapmamaktadırlar. Bireyler hata yapabilirler, fakat sistematik olarak hata yapmadıkları için bu hataların beklenen değeri sıfıra eşit olacaktır. Post Keynesyen iktisatçıların belirsizlik konusunu açıklarken başvurdukları kavramlar ise, ergodik (ergodic) ve ergodik olmayan (non-ergodic) süreçlerdir.

Ergodik süreçler, zaman ve alan ortalamalarının birbirine eşit olduğu süreçlerdir, stokastik süreçlerdir ve durağanlık bu süreçlerin temel özelliğidir. Durağan süreçler içinde iktisadi olaylar sanki zaman içinde ortalamaları takip ediyormuş gibi algılanmaktadır ki bu durumda iktisadi ajanların ortalamaları takip etmeleri kolaydır. Ergodik olmayan süreçlerde ise zaman serilerinden elde edilen ortalamaların birbirine eşit olması söz konusu değildir, mutlak belirsizlik vardır. Mutlak belirsizliğin olduğu ortamda rasyonel beklentiler geçerliliğini yitirecektir. Gerçek hayattaki iktisadi ortam ergodik olmayan süreçlerin hakimiyeti altındadır.

Enflasyon ve enflasyon belirsizliğinin dünyada ve Türkiye’de gelişimine baktığımızda enflasyonun tarihi oldukça eskilere dayanmakla beraber; enflasyon, enflasyon belirsizliği ve büyüme ilişkisine yönelik tartışmalar, özellikle İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra alevlenmiştir. İkinci Dünya Savaşı’na kadar olan dönemde fiyatlar genel seviyesindeki artış ve azalışlar hissedilir boyutlarda olmadığından, dönemin hakim düşüncesi Keynesyen yaklaşım tarafından bir sorun olarak görülmemiştir. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra artan enflasyon ve enflasyon belirsizliği ile birlikte konu üzerinde yoğun bir şekilde durulmaya başlanmıştır. 1970’li yılların başında gelişmiş ülkelerde artan enflasyon oranları ile birlikte üretim artışlarında yavaşlamaların ortaya çıkmasının ardından, enflasyon ve enflasyonun reel ekonomik değişkenler üzerine yapmış olduğu etkiler üzerine araştırmalar yapılmaya başlanmıştır. Enflasyon oranının sermaye birikimini uyararak büyümeye katkı sağlayacağı yönündeki düşüncenin doğru olmadığı ifade edilmiş, özellikle de yüksek oranlı ve istikrarlı olmayan enflasyon oranlarının gelecek dönemdeki enflasyon belirsizliğinde artışlara neden olacağı savunulmuştur.

Türkiye’de ise 1970’li yıllardan itibaren kronikleşen enflasyon sorununu çözmek için çeşitli para politikası rejimleri uygulanmış ve her uygulamanın sonunda da başarısız olunmuştur. Bunun altında yatan en önemli neden, yüksek düzeylerde seyreden kamu açıkları ve buna bağlı olarak ortaya çıkan mali istikrarsızlıktır. Mali istikrarsızlığın temelinde, kamu harcamalarının kamu gelirlerinden daha hızlı artması ve oluşan açığın iç borçlanma yöntemi ile finanse edilmesi yatmaktadır. Sonuç olarak, 1970’li yıllardan itibaren sürekli olarak iki haneli enflasyon rakamları ile karşı karşıya kalan Türkiye ekonomisi, 2001 yılında fiyat istikrarını para politikasının birincil amacı haline getiren yasa değişikliğine dek, yüksek enflasyonla olan mücadelesinde başarıya ulaşamamıştır. Türkiye’nin enflasyonla olan mücadelesinin uzun sürmesinin nedenleri arasında, enflasyon oranlarındaki artışla

beraber ortaya çıkan enflasyon belirsizliğinin yer aldığı ifade edilebilir. Enflasyon belirsizliğindeki artışın önemli sonuçlarından biri, karar birimlerini fiyat artışlarına endeksli kısa vadeli sözleşmelere yönlendirmesi ve enflasyon düzeyinde bir atalet yaratmasıdır.

Enflasyon ve enflasyon belirsizliği arasındaki nedensellik ilişkisi literatürde dört farklı önerme ile test edilmektedir. Bunlar: Enflasyon, enflasyon belirsizliğini arttırmaktadır diyen Friedman-Ball Hipotezi; enflasyon, enflasyon belirsizliğini azaltmaktadır diyen Pourgerami-Maskus Hipotezi; enflasyon belirsizliği, enflasyonu arttırmaktadır diyen Cukierman-Meltzer Hipotezi ve enflasyon belirsizliği, enflasyonu azaltmaktadır diyen Holland Hipotezidir.

Çalışmanın uygulama kısmında Türkiye ekonomisi için enflasyon ve enflasyon belirsizliği arasındaki ilişki 1994:01-2009:12 dönemini kapsayan aylık verilerle ARCH yöntemi kullanılarak test edilmiştir. Enflasyonla enflasyon belirsizliği arasındaki ilişkinin ortaya konmasında Granger nedensellik analizinden yararlanılmıştır. Granger nedensellik analizi, enflasyonla enflasyon belirsizliği arasındaki ilişkinin pozitif ve çift yönlü bir nedensellik ilişkisi içinde olduğunu ifade etmektedir. Yani yüksek enflasyonun enflasyon belirsizliğine yol açtığını söyleyen Friedman-Ball hipotezi Türkiye örneği için desteklenirken; enflasyon belirsizliğinin enflasyonu artırdığını söyleyen Cukierman-Meltzer hipotezini de destekleyen sonuçlar elde edilmiştir.

Son yıllarda hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde enflasyon ve enflasyon belirsizliğini daha düşük seviyelere indirmek amacıyla enflasyon hedeflemesi politikası uygulanmaktadır. Enflasyon hedeflemesi politikasının tercih edilmesindeki temel neden bu programın kredibilitiyi artırması ve enflasyonist şoklarda beklenti çıpalarının enflasyonun sürekliliğini azaltmasıdır. Nitekim Türkiye ekonomisi, örtük enflasyon hedeflemesinin uygulanmaya başlandığı 2002 yılından itibaren enflasyon rakamlarını tek haneli rakamalara indirmeyi başarmıştır.

KAYNAKLAR

- Akalın, G. ve Dilek, S. (2007). Belirsizlik altında tüketicilerin kararları. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(6):34.
- Aktan, C.C. (1994). Menger'den Hayek'e Avusturya iktisat okulu. *Türkiye Günlüğü*, Sayı 30:39-45. www.canaktan.net/canaktan_personal/.../iktisat-okullari/aktan-avusturya-okulu.pdf .(15.10.2009).
- Akyazı, H. ve Artan, S. (2004). Türkiye'de enflasyon-enflasyon belirsizliği ilişkisi ve enflasyon hedeflemesinin enflasyon belirsizliğini azaltmadaki rolü. *Türkiye Bankalar Birliği Bankacılar Dergisi*, (48):3-17.
- Alada, A.D. (1993). "Astronomi Tarihi"nden "Milletlerin Zenginliği"ne A. Smith'de yanılma faktörü. *Toplum ve Bilim*, 56-61 Bahar:169-172.
- Alada, A.D. (2000). *İktisat Felsefesi ve Belirsizlik*. Bağlam Yayınları, İstanbul, ss.11-109.
- Alada, A.D. (2004). İktisat düşüncesinde felsefi yaklaşımın önemi. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 59(2): 3-10.
- Alada, A.D. İktisatta belirsizlik. www.ekodialog.com/Makaleler/iktisatta-belirsizlik-makale.html - .(20.07.2009).
- Apergis, N. (2004). Inflation, output growth, volatility and causality: evidence from panel data and the G7 countries. *Economic Letters*, 83(2004): 185-191. <http://linkinghup.elsevier.com/retrieve/pii/S0165176503003458> . (17.11.2009).
- Artan, S. (2006). Türkiye'de enflasyon, enflasyon belirsizliği ve büyüme. *Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni*, 2006/14, ss.2. <http://www.tek.org.tr/dosyalar/artanseyfettin.pdf> .(12.08.2009).
- Asimakopulus, A. (1978). Keynesian economics, equilibrium and time. *The Canadian Journal of Economics*, Vol.11:7-8.
- Ataç, B. (2006). *Maliye Politikası*. ETAM A.Ş., Eskişehir, ss.159-258.

- Aydoğan, E. (2004). 1980'den günümüze Türkiye'de enflasyon serüveni. *Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Yönetim ve Ekonomi*, 11(1):92. www.bayar.edu.tr/~iibf/dergi/pdf/C11S12004/ea.pdf-. (05.01.2010).
- Badurlar, İ. . (2009). Türkiye'de enflasyon hedeflemesi stratejisi uygulanması ve para politikasına etkisi: 2002-2008. *Anadolu Uluslar arası İktisat Kongresi Tebliği*, Eskişehir, ss.5-16. http://econ.anadolu.edu.tr/fullpapers/Badurlar_econanadolu2009.pdf . (16.03.2010)
- Ball, L. ve Cecchetti, S.G. (1990). Inflation and uncertainty at short and long horizons. *Brookings Papers on Economic Activity*, 1990(1):215-254. <http://www.jstor.org/stable/2534528> .(10.11.2009).
- Berument, H., Metin-zcan, K. ve Neyaptı, B. (2001). Modelling inflation uncertainty using EGARCH: An application to Turkey. *Bilkent Üniversitesi Tartışma Metni*, Ankara, ss.1-9. <http://www.econturk.org/Turkisheconomy/kivil2.pdf> .(22.10.2009).
- Berument, H. ve Dinçer, N.N. (2005). Inflation and inflation uncertainty in the G-7 countries. *Physica A*, 348 (2005): 371–379. <http://linkinghub.elsevier.com/retrieve/pii/S0378437104012075> . (06.11.2009).
- Bollerslev, T. (1986). Generalized autoregressive conditional heteroskedasticity. *Journal of Econometrics*, 31(1986): 307-327.
- Buğra, A. (1995). *İktisatçılar ve İnsanlar*. İletifim Yayınları, İstanbul,ss.178-342.
- Caporale, G.M. ve Kontonikas, A. (2006). The euro and inflation and uncertainty in the European Monetary Union. *CESifo Working Paper Series*, (1842):15. <http://www.brunel.ac.uk/329/efwps/0601.pdf> . (01.12.2009).
- Caporale, T. ve McKiernan, B. (1997). High and variable inflation: Further evidence on the Friedman hypothesis. *Economic Letters*, 1997(54):65-68. <http://linkinghub.elsevier.com/retrieve/pii/S0165176596009391> .(17.11.2009).
- Ceylan, Y. Evrenin karmaşıklığı karşısında insanın belirsizliği: Temel kaygı. www.phil.metu.edu.tr/yceylan/works/tml-kyg.html - .(26.07.2009).
- Chen, S. W., Shen, C.H. ve Xie, Z. (2008). Evidence of a nonlinear relationship between inflation and inflation uncertainty: The case of the four little dragons. *Journal of Policy Modeling*, 30 (2008): 363–376. <http://www3.nccu.edu.tw/~chshen/20060223-zz.pdf> .(02.12.2009).

- Coddington, A. (1982). Deficient foresight: A troublesome theme in keynesian economics. *The American Economic Review*, 72(3):484. <http://www.jstor.org/stable/1831546>. (05.10.2009).
- Conrad, C. ve Karanasos, M. (2005). On the inflation-uncertainty hypothesis in the USA, Japan and the UK: a dual long memory approach. *Japan and the World Economy*, 17 (2005): 327–343. <http://linkinghub.elsevier.com/retrieve/pii/S092214250400026X> . (17.11.2009).
- Cosimano, T. ve Jansen, D. (1988). Estimates of the variance of US inflation based upon the ARCH model: Comment. *Journal of Money, Credit and Banking*, 20(3): 409-421. <http://www.jstor.org/stable/1992266> .(12.11.2009).
- Crawford, A ve Kasumovich, M.(1996). Does inflation uncertainty vary with the level of inflation? *Bank of Canada Working Paper* ss.3-5. <http://www.bankofcanada.ca/en/res/wp/1996/wp96-9.pdf>. (05.01.2010).
- Cukierman, A. ve Meltzer, A.H. (1986). A theory of ambiguity, credibility and inflation under discretion and asymmetric information. *Econometrica*, 54(5):1099-1128. <http://www.jstor.org/stable/1912324> .(07.11.2009).
- Çetin, A. (2004). Enflasyon, büyüme ve reel-nominal belirsizlikler arasında nedensellik ilişkileri. *İktisat/İşletme ve Finans Dergisi*, 2004(221):73.
- Çüçen, A.K. (2001). *Bilgi Felsefesi*. Asa Kitabevi, Bursa, ss. 29-56.
- Davidson, P. (1991). Is probability theory relevant for uncertainty? A Post Keynesian perspective. *The Journal of Economic Perspectives*, 5(1):129-132. <http://www.jstor.org/stable/1942706> .(07.10.2009).
- Davis, J.R. (1990). Adam Smith on the providential reconciliation of individual and social interests: Is man led by an invisible hand or misled by a sleight of hand?. *History of Political Economy*, 22 (2): 346.
- Dequech, D. (1999). Expectations and confidence under uncertainty. *Journal of Post Keynesian Economics*, 21(3):415-420. [www.fclar.unesp.br/poseco/Dequech%20\(1999\).pdf](http://www.fclar.unesp.br/poseco/Dequech%20(1999).pdf) .(11.10.2009).
- Dequech, D. (2000). Asset choice, liquidity preference, and rationality under uncertainty. *Journal of Economic Issues*, 34(1):162. <http://www.jstor.org/stable/4227537> .10.10.2009).
- Engle, R.F. (1982). Autoregressive conditional heteroscedasticity with estimates of the variance of United Kingdom inflation. *Econometrica*, 50(4): 987-1007. <http://www.jstor.org/stable/1912773> .(22.11.2009).

- Engle, R.F. (1983). Estimates of the variance of U.S. inflation based upon the ARCH model. *Journal of Money, Credit and Banking*, 15(3): 286-301. <http://www.jstor.org/stable/1992480> .(22.11.2009).
- Erdoğan, S ve Bozkurt, H. (2004). Türkiye’de 1983-2003 döneminde enflasyon ile enflasyon belirsizliği ilişkisi. *İktisat/İşletme ve Finans Dergisi*, 2004(219):63-64.
- Erkam, S. (2008). Enflasyon ve enflasyon belirsizliği:Türkiye örneği. *SosyoEkonomi*, 2008(1): 159-165. www.sosyoekonomi.hacettepe.edu.tr/080108.pdf . (22.10.2009).
- Evans, M. (1991). Discovering the link between inflation rates and inflation uncertainty. *Journal of Money, Credit and Banking*, 23(2): 169-184. <http://www.jstor.org/stable/1992775> .(05.12.2009).
- Evans, M. ve Wachtel, P. (1993). Inflation regimes and the sources of inflation uncertainty. *Journal of Money, Credit and Banking*, 25(3):475-511. <http://www.jstor.org/stable/2077719> .(17.11.2009).
- Felderer, B. ve Homburg, S. (1987). *Macroeconomics and New Macroeconomics*. Springer-Verlag, Berlin Heidelberg, ss.78.
- Filho, F.F. ve Conceição, O. (2005). The concept of uncertainty in Post Keynesian theory and in Institutional economics. *Journal of Economic Issues*, 39(3):581. www.econ.fea.usp.br/seminarios/artigos2/uncertainty.pdf . (21.10.2009).
- Fisunoğlu, M. ve Köksel, B. (2005). Ortodoks iktisat: Temel analiz birimi olarak “birey”, *Gazi 4*, Ankara, ss.67-78.
- Fisunoğlu, M. ve Köksel, B. (2009). Keynes devrimi ve keynesyen iktisat. *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, 20(70):39.
- Fontana, G. ve Gerrard, B. (2004). A Post Keynesian theory of decision making under uncertainty. *Journal of Economic Psychology*, 25(2004):620-626. <http://linkinghub.elsevier.com/retrieve/pii/S0167487004000030> .(30.10.2009).
- Fountas, S. (2001). The relationship between inflation and inflation uncertainty in the UK: 1885–1998. *Economic Letters*, 2001 (74): 77-83. <http://linkinghub.elsevier.com/retrieve/pii/S0165176501005225> . (12.11.2009)
- Friedman, M. (1977). Nobel lecture: Inflation and unemployment. *The Journal of Political Economy*, 85(3): 451-472. <http://www.jstor.org/stable/1830192> (22.10.2009).

- Golob, J.E. (1994). Does inflation uncertainty increase with inflation?. *Federal Reserve Bank of Kansas City Economic Review*, Third Quarter, ss.28-29. <http://www.kc.frb.org/PUBLICAT/ECONREV/PDF/3Q94GOLB.pdf> . (07.12.2009).
- Gordon, R.J. (1971). Steady Anticipated Inflation: Mirage or Oasis? *Brookings Papers on Economic Activity*, 1971(2): 499-510. <http://www.jstor.org/stable/2534235> .(06.11.2009).
- Gönülşen, B. (2003). Büyük geri sıçrama:Belirsizlik felsefesi. Şubat Basım Yayım, *2003Dünya Felsefe Kongresi*, İstanbul, ss.8-17.
- Greenwald, B. ve Stiglitz, J.E. (1993). New and old keynesians. *Journal of Economic Perspectives*, 7(1):129.
- Grier, K.B. ve Perry, M.J. (1998). On inflation and inflation uncertainty in the G7 Countries. *Journal of International Money and Finance*, 17(1998): 671-689. <http://linkingup.elsevier.com/retrieve/pii/S0261560698000230> .(22.10.2009).
- Hafer, R.W. (1985). Inflation Uncertainty and a test of the Friedman Hypothesis. *Federal Reserve Bank of St. Louis Working Paper 1985-006A*, s.1. <http://research.stlouisfed.org/wp/1985/1985-006.pdf> .(31.12.2009).
- Hamouda, O.F. ve Smithin, N.J. (1988). Some remarks on 'Uncertainty and Economic Analysis'. *The Economic Journal*, 98(389):159-164. <http://www.jstor.org/stable/2233517> .(03.11.2009).
- Hasanov, M. (2008). Enflasyon belirsizliğinin üretim üzerindeki etkileri: Türkiye örneği. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 9(2):196. <http://journal.dogus.edu.tr/13026739/2008/cilt9/sayi2/M00200.pdf> . (15.08.2009).
- Hausman, D. (1981). J.S. Mill's philosophy of economics. *Philosophy of Science*, 48(3):365. <http://www.jstor.org/stable/186985> .(05.10.2009).
- Hayek, F. A. (1937). Economics and Knowledge. *Economica* , 4(13):33-54. <http://www.jstor.org/stable/2548786> .(21.08.2009).
- Hayek, F. A. (1945). The use of knowledge in society. *American Economic Review*, 519(1945):3.
- Hess, G.D. ve Morris, C.S. (1996). The long-run costs of moderate inflation. *Economic Review*, Federal Reserve Bank of Kansas City, Second Quarter, ss.71-88. <http://www.kc.frb.org/publicat/econrev/pdf/2q96hess.pdf> . (12.11.2009).

- Holland, A.S. (1995). Inflation and uncertainty: Tests for temporal ordering. *Journal of Money, Credit and Banking*, 27(3): 827-837. <http://www.jstor.org/stable/2077753> .(06.11.2009).
- Hutchison, T.W. (1937-1938). Note on uncertainty and planning. *The Review of Economic Studies*, 5(1): 72-73. <http://www.jstor.org/stable/2967582> .(07.11.2009).
- Hwang, Y. (2001). Relationship between inflation rate and inflation uncertainty. *Economic Letters*, 73(2001): 179-186. www.elsevier.com/locate/econbase .(12.11.2009).
- Işık, S. (2004). *Para Finans ve Kriz*. Akçağ Yayınları, Ankara, ss.32.
- Jansen, D.W. (1989). Does inflation uncertainty affect output growth? Further evidence. *Federal Reserve Bank of St. Louis Journal*, s.43. http://research.stlouisfed.org/publications/review/89/07/UncertaintyJuly_Aug1989.pdf .(06.10.2010).
- Johnson, C.A. (2002). Inflation uncertainty in Chile: Asymmetries and the news impact curve. *Revista De Analisis Economico*, 17(1): 3-20. <http://www.economia.uahurtado.cl/pdf/publicaciones/Johnson2002.pdf> .(07.12.2009).
- Kames, L. (1758). *Essays on the Principles of Morality and Natural Religion*, Londra, pp.239. <http://books.google.com/> .(09.09.2009).
- Kapitalizmin geleceksizliği ve belirsizlik felsefesi. (2003). Şubat Basım Yayım, İstanbul, ss.8-17.
- Keynes, J.M. (1937). The general theory of employment. *The Quarterly Journal of Economics*, 51(2): 209-223. <http://www.jstor.org/stable/1882087> .(03.05.2009).
- Keynes, J.M. (1973). *The Collected Writings of J.M. Keynes*. Moggridge, D.E. (Der.), C.XIV, London:Macmillan, pp.114.
- Knight, F.H. (1940). “What is Truth” in economics?. *The Journal of Political Economy*, 48(1):16-23. <http://www.jstor.org/stable/1825908> .(01.10.2009).
- Kontonikas, A. (2004). Inflation and inflation uncertainty in the United Kingdom, evidence from GARCH modelling. *Economic Modelling*, 2004(21):525-543. <http://linkingup.elsevier.com/retrieve/pii/S026499930300052X> .(06.11.2009).

- Koutsobinas, T. (2004). The formation of conventional expectations in keynesian fundamental uncertainty. *International Journal of Social Economics*, 31(11-12):1117. <http://www.emeraldinsight.com/0306-8293.htm> (05.10.2009).
- Kregel, A.J. (1976). Economic methodology in the face of uncertainty: The modelling methods of Keynes and the Post-Keynesians. *The Economic Journal*, 86(342): 209-225. <http://www.jstor.org/stable/2230743> . (07.10.2009).
- Kydland, E.F. ve Prescott, E.C. (1977). Rules rather than discretion: The inconsistency of optimal plans. *The Journal of Political Economy*, 85(3): 473- 492. <http://www.jstor.org/stable/1830193>. (21.05.2009).
- Lawson, T. (1985). Uncertainty and economic analysis. *The Economic Journal*, 95(380): 909-927. <http://www.jstor.org/stable/2233256>. (21.06.2009).
- Maddock, R. ve Carter, M. (1982). A child's guide to rational expectations. *Journal of Economic Literature*, 20(1) : 39-51. <http://www.jstor.org/stable/2724658>. (10.11.2009).
- Mill, J.S. (1874). *Essays on Some Unsettled Questions of Political Economy*. London, pp.107.
- Muth, J.F. (1961). Rational expectations and the theory of price movements. *Econometrica*, 29(3): 315-335. <http://www.jstor.org/stable/1909635> (01.12.2009).
- Nas, T.F. ve Perry, M.J. (2000). Inflation, inflation uncertainty, and monetary policy in Turkey: 1960-1998. *Contemporary Economic Policy*, 18(2):170-180. <http://www.questia.com/PM.qst?a=o&se=gglsc&d=96425135> (12.11.2009).
- Neyaptı, B. ve Kaya, N. (2001). Inflation and inflation uncertainty in Turkey: Evidence from the past two decades. *Yapı Kredi Economic Review*, 12(2):21-25. <http://www.bilkent.edu.tr/~neyapti/shortstudies/012000.pdf> (22.10.2009).
- Okun, A.M. (1971). The Mirage of Steady Inflation. *Brookings Papers on Economic Activity*, 1971(2): 485-498. <http://www.jstor.org/stable/2534234> (06.11.2009).

- Özdemir, Z.A. ve Fisunoğlu, M. (2008). On the inflation-uncertainty hypothesis in Jordan, Philippines and Turkey: A long memory approach. *International Review of Economics and Finance*, 17 (2008): 1 – 12.
<http://linkinghub.elsevier.com/retrieve/pii/S092214250400026X>.
(06.11.2009).
- Özel, H. (1990). Keynesci teorinin “yeniden” yorumlanması hakkında bir değerlendirme. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(2):123-125.
<http://www.yunus.hacettepe.edu.tr/~ozel/.../Keynes90.pdf> .(28.04.2009).
- Özer, M. ve Türkyılmaz, S. (2005). Türkiye’de enflasyon ile enflasyon belirsizliği arasındaki ilişkinin zaman serisi analizi. *İktisat/İşletme ve Finans Dergisi*, 2005(229): 93-104.
- Paya, M. (1998). *Para Teorisi ve Politikası*. 1.Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul, ss.232.
- Popper, K. R. (2005). *Daha İyi Bir Dünya Arayışı*. Aka, İ. (Çev.), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2. Baskı, ss.14-193.
- Ritzmann, F. (1999). Money, a substitute for confidence? Vaughan to Keynes and beyond. *The American Journal of Economics and Sociology*, 58(2):167-168.
www.jstor.org/stable/3487710.(23.09.2009).
- Rochon, L.P. (1997). Keynes’s finance motive: A re-assessment. Credit, liquidity preference and the rate of interest. *Review of Political Economy*, 9(3):290.
<http://louisphilipperochon.ca/Articles/ROPE1997.pdf> .(05.10.2009).
- Samimi, A.J. ve Motameni, M. (2009). Inflation and inflation uncertainty in Iran. *Australian Journal of Basic and Applied Sciences* , 3(3): 2935-2938.
<http://www.insipub.com/ajbas/2009/2935-2938.pdf> .(03.12.2009).
- Schumpeter, J.A. (1954). *History of Economic Analysis*, Schumpeter, E.B. (Der.), London:George Allen and Unwin, pp.437.
- Senior, N. W. (1951). *An Outline of The Science of Political Economy*. London:G.Allen and Unwin, pp.28.
- Sever, E. ve Demir, M. (2008). Enflasyon hedeflemesi sürecinde enflasyon ve enflasyon belirsizliği ilişkisinin analizi. *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, 24(1): 41-63.
<http://iibf.marmara.edu.tr/.../03-ENFLASYON-HEDEFLEMESI-SURECINDE-ENFLASYON.pdf> .(17.08.2009).

- Stewart, D. (1982). *Account of the life and writings of Adam Smith*, A.Smith, Essays on Philosophical Subjects (içinde), pp.272. <http://books.google.com/>. (09.09.2009).
- Tekeoğlu, M. (1993). *İktisadi Düşünceler Tarihi*. Çukurova Üniversitesi Basımevi, Adana, ss.201.
- Terzi, H. ve Oltulular, S. (2006). Yüksek enflasyon enflasyon belirsizliğini artırıyor mu? *Ekonometri ve İstatistik*, 2006(3): 1-22. <http://www.ekonometridernegi.org/bildiriler/o12s2.pdf> .(20.09.2009).
- Ungar, M. ve Zilberfarb, B.Z. (1993). Inflation and its unpredictability-theory and empirical evidence. *Journal of Money, Credit and Banking*, 25(4):709-720. <http://www.jstor.org/stable/2077800>. (12.11.2009).
- Yalçinkaya, T. (2004). Risk ve belirsizlik algılamasının iktisadi davranışlara yansımaları. *Muğla Üniversitesi İİBF Tartışma Tebliğleri*, No:2004/05, Muğla, ss.5-10. <http://www.deu.edu.tr/userweb/timucin.yalcinkaya/dosyalar/06.doc> (09.07.2009).
- Yavuz, S. ve Tokucu, E. (2006). Post keynesyen iktisat ve belirsizlik. *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, 21(1):149-158. <http://iibf.marmara.edu.tr/.../08-POST-KEYNESYEN-IKTISAT-VE-BELIRSIZLIK-SUAT-YAVUZ.pdf> (21.08.2009).
- Yay, T. (2004). Avusturya İktisat Okulu'nun tarihsel gelişimi ve metodolojisi. *Piyasa*, 11: 6-14, <http://turanyay.org/files/other/piymetod.pdf> .(04.09.2009).
- Zengin, H. ve Kurt, S. (2009). Beklentilerde rasyonellik ve yakın rasyonelitenin ekonometrik testi. *10. Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu*, Erzurum, ss. 1-3. <http://iletisim.atauni.edu.tr/eisemp/html/tammetinler/211.pdf> .(07.08.2009).

ÖZGEÇMİŞ

Olçay SERVET 1983 yılında Gaziantep’de doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimlerini Gaziantep’de tamamladı. 2008 yılında Gaziantep Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü’nden birincilikle mezun oldu. Orta derecede İngilizce bilmektedir.

VITAE

Olçay SERVET was born in Gaziantep in 1983. She completed her primary, middle and high school educations in Gaziantep. In 2008, She graduated by degree from the Department of Economics, Faculty of Economics and Administrative Sciences at Gaziantep University. She knows English at intermediate level.